

HA AKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2020 – Årgang 13

Mysenbyens kaféer og kiosker

Opp gjennom tidene har det vært et stort antall av overnevnte i nesten hele Mysen – i dette heftet får du en oversikt over de fleste.

Men du får også annen lokalhistorie med stor bredde i innhold og fokus

Redaksjonens hjørne

Godtfolk!

I år fyller Eidsberg historielag 100 år. Laget ble stiftet på kommunestyrets møte 23. februar 1920, midt under forrige globale pandemi, spanskesyken, som tok 15 000 liv i Norge og som fikk tunge ettervirkninger i veldig mange menneskers liv, også i vår kommune.

Vi hadde lagt opp til en omfattende jubileumsfeiring, som ble avbrutt 12. mars.

Jubileet skulle også inneholde en bred foredragsserie om Indre Østfold i krig, siden det er 80 år siden krigen kom til Norge og 75 år siden frigjøringen.

Da Norge lukket ned som korona-stengt, hadde vi rukket å hatt foredrag om Feldtmann-saken, med fullpakket foredragssal. Resten av foredragsserien ble avlyst, men vil forhåpentligvis kunne gjennomføres i november. Så har vi lagt til et nytt foredrag i desember om spanskesyken og dens herjinger i vårt distrikt - og i Norge for øvrig, med skråblikk på pandemien som herjer med oss nå.

Heldigvis rakk vi å gjennomføre bursdagsfest for historielaget på selve stiftelsesdagen, 23. februar, med gammeldagse høye bløtkaker og nesten 100 til stede

Historielaget ved styret og noen andre frivillige har gjennomført en opprustning av uteområdet på Folkenborg museum slik at det står frem på en presentabel måte i jubileumsåret.

En ekstrasagde i dette krevende året har vært at vi har kunne gi ut Øivind Larsens store arbeid med de gamle grustakene i Monaryggen, sør for gamle E18. Det ble en gedigen bok som det enda er noen få eksemplarer igjen av.

Heftet du holder i hånden er historielagets jubileumsnummer av tidsskriftet "Haakon", det 13. i rekken. Her vil du finne variert lesestoff. Det er fortsatt givende og interessant å dykke ned i sin egen lokalhistorie. Bygda vår er mangslungen og innholdsrik og har alltid vært det. Det er hele tiden mangt og mye som roper etter å bli beskrevet og tatt vare på for ettertiden.

I dette heftet finner du en beskrivelse av 100-års-jubilanten og av stifteren av laget, postmester Nils Bjørn Nilssen. Vi har trukket frem Signe Finstad som ekstraordinært begavet og elsket kulturformidler gjennom to fulle generasjoner i bygda vår. Vi fortsetter beskrivelsen av Mysen slik småbyen sto frem i tidsrommet 1930-1970. Her vil det være mye å mimre om, glede seg over, huske tilbake på og sammenligne med nåtidens by- virkelighet. Sammen med Tord Tutturen dukker vi inn i verdensboreren Ludvig Fjeld sitt liv til han flytter til Mysen for å nyte sitt otium, og følger tankene hans om de autoritære regimene som styrte verden mot global krig. Men vi har også funnet plass til å beskrive det store tidsskiftet i jordbruket i Eidsberg mellom 1930 og 1970, da vi gikk fra hestedrift til fullmekanisert landbruk. Så er det noen kortere artikler innimellom om folk og hendelser som også er viktige å løfte frem.

I år har redaksjonskomiteen bestått av Eldbjørg Skaug, Halvor Kolshus, Kjell Harry Olausen og Dag Mysen, med sistnevnte som leder og redaktør. Tord Tutturen har skrevet den avsluttende delen om Ludvig Fjeld og Kjell Undrum har skrevet om hærledingen som ble fremgangsrik skipshandler i Santos, Brasil. Jul Aage Krosby har formet stoffet til å bli det heftet du holder i hånden.

God lesning!

Forsidebildet:

Mysens mest fotograferte parti på postkort. Storgata fra Jernbanegata. Til venstre var Norrøna kafe, litt lenger opp Jonnsekaféen. På høyre side i Ravnsborg lå Solstad kafe, og lenger opp Grnd hotell. Antagelig fra 1930-tallet en gang. Foto J H Kürennoldt. Postkort Jul Aage Krosby.

- Eidsberg Historielag 100 år 1920-2020
- Postmester Nils Bjørn Nilsen
- En busstur i 1948
- Det store tidsskiftet i landbruket i Eidsberg
- Signe Marie Finstad
- Kaféer og kiosker i Mysen på 1940-50-tallet
- «Landsbyen Vandugbakken»
- Arbeidersamfundet
- Festiviteten
- Mortenstua daghjem og skole på Symra
- Minner fra krigens dager
- Brev fra Enerhaugen
- Ludvig Fjeld, del 2
- Skipshandleren i Santos
- Fra det gamle album

Eidsberg historielag 100 år 1920–2020

Av Dag Mysen

Østfolds eldste historielag

Eidsberg kommune kjøpte gården Folkenborg i 1848. Gården skulle nyttes til offentlige formål. En bygning fra Vestre Haga ble kjøpt og flyttet til Folkenborg, dit den står fremdeles. Ved siden av at huset rommet Eidsberg Sparebank, fungerte det som fast møtested for kommunestyre og forliksråd frem til 1900, da nytt herredshus ble bygget på Nordre Mysen, der Festiviteten ble satt opp 60 år senere.

Tanken om å stifte et lag som kunne arbeide for å få til en bygdehistorisk samling nettopp på Folkenborg, ble fremmet allerede i 1902. Men veien fra tanke til handling tok tid. Historielag var noe nytt, et konsept som måtte knas over tid for å modnes til noe som kunne fungere, og som ville kreve en

lokal og kunnskapsrik ildsjel for å bli til virkelighet.

I 1918 kom *Nils Bjørn Nilssen* til Mysen som postmester, og etablerte seg her med sin familie. Han var ihuga lokalhistoriker, slektsforsker og oldsaksamler, og gikk straks i gang med å arbeide for å få dannet et historielag i Eidsberg og Mysen. Tanken vant med én gang gjenklang hos Eidsbergs ordfører *Anton Hamil Mysen*, som var åndsfrende med Nilssen når det gjaldt interesse for historie, og ikke minst lokalhistorie. Sammen forberedte de et framstøt overfor kommunestyret og andre nøkkelpersoner i bygda.

Anledningen ble regissert av ordføreren. Han inviterte til en samling i hjemmet sitt på Nordre Mysen umiddelbart etter siste herredstyremøte i 1919, og med god bevertning. De som

Narvestadbygningen med kornmagasin og butikken til høyre. Foto: Bjørn Høie.

møtte var foruten verten: *Joh.s Randem, Harald Christopher Berg, O. Lislegaard, Thv. Melleby, Karl Hersleth, S. Kjøningsen, Ludvig Kirkeby, Harald Bøhn, Johannes Mysen, O. Brøske, Arne Hjelmark, Juul Hallangen, Juul O. Kvernhusengen, Olaf Aaserud, Ole H. Engen, Lauritz Mysen, Julius Spedstad, Ole H. Fundingsrud, Olav H. Mysen, Thor Østby, G. Løkke, H. E. Lund, Brynjulf Præsthus, Hans Nordby-Løken, Nils Solberg, Hilmar Haugen, Herman Thoresen, Halfdan Asphaug, Nils Lohne, Olaf Funderud, Sigurd Bentsen, Nils Bjørn Nilssen og Kristoffer Solberg.*

I denne sammenkomsten la postmesteren frem et fremlegg og forslag om å opprette historielag i bygda, og om hva et slikt historielag kunne få til og utrette.

23. februar 1920

Møtet resulterte i et opprop til befolkningen i bygda om muligheten for å opprette et historielag. Oppropet banet veien for at postmester Nilssen kunne møte i årets første herrdstyremøte mandag 23. februar 1920, og der legge frem et godt forberedt forslag. Han begrunnet det med den brede responsen oppropet hadde fått, og skisserte hvordan man kunne gå frem med hensyn til innsamling av stoff og materiale.

Ingen i herredstyret hadde noen innvendinger og forslaget ble vedtatt enstemmig. Ordføreren og postmesteren hadde forberedt saken så langt at herredstyret i samme møte kunne vedta lovene for Eidsberg historielag og velge styre og styremedlemmer. Nils Bjørn Nilssen ble valgt som formann. Folkehøyskolelærer Halfdan Asphaug ble nest-formann

og kirkesanger *Raanaas* ble kasserer. Som styremedlemmer fra kirkesognet ble valgt bankdirektør Arne Hjelmark og H. E. Lund, fra Hærland ble valgt brukseier *Jørgen Dahl* og fra Trømborg gårdbruker *Sigurd Bentsen* på Brattfoss. Varamedlemmer ble redaktør *Nils Lohne*, kirkesanger *Sigurd Sandem, Olaf Jahren, Kristian Bredeg* og *Brynjulf Præsthus*.

I vedtektenes første punkt står det: «Lagets formål er å virke for bygdens utforskning både hva det vedkommer gårds- som personalhistorie». Vedtektenes siste punkt slår fast: «Kommer laget til å oppløses, tilkommer samtlige samlinger og arbeider av ethvert slag Eidsberg og Mysen herreder til fri disposisjon etter overenskomst mellom herredene.»

Mysen ble utskilt fra Eidsberg kommune som eget herred med virkning fra 1. juli 1920. Det var det tatt høyde for allerede under stiftelsen i februar. Anton Hamil Mysen ble valgt til det nye herredets ordfører, og det nye herredstyret sluttet seg enstemmig til dannelsen av Eidsberg og Mysen historielag, og vedtektene for laget. Laget ble som nevnt Østfolds første historielag.

Møysommelig oppstart

Historielagets to hovedledere, Nils Bjørn Nilssen og Halfdan Asphaug, besluttet å gi det nydannede historielaget en knall-åpning. De inviterte derfor professoren, historikeren og den verdsatte foredragsholderen *Bjørn Andreas Holmsen* til et storslått medlemsmøte 14. november 1920. Møtet var med å gi tyngde til lagets arbeid og posisjon i tiden som fulgte.

Men foreløpig hadde ikke laget noe museum å samle til og drifte. Eidsberg kommune solgte restene av Folkenborg gård, gnr. 71, bnr. 1 til eieren av bnr. 2, *Maren Kristiansdatter*, umiddelbart etter at det ble besluttet å bygge nytt herredshus på Mysen. Derfor ble alt det som lagets medlemmer møysommelig samlet inn av gamle ting, besluttet lagret i et kjellerrom under Folkenborg skole, som ble bygget som del av Heggin-komplekset i 1927. Det er den samme kjelleren som huset kulturetaten i Eidsberg kommune frem til desember 2019.

Så døde postmester Nilssen brått og uventet i 1932. Da hadde Asphaug dratt til Sandefjord og blitt bestyrer for folkehøyskolen der. Nye koster måtte til. Men de dukket ikke opp umiddelbart. Det ser ut som om driften av historielaget ble lammet for en tid, for laget hadde ingen ny formann før i 1935. Da akslet Jørgen Dahl denne trøya, med banksjef *Syver Hjelmark* som nestformann, Sigurd Bentsen som kasserer og Anton Hamil Mysen som styremedlem.

Folkenborg museum

Samme året, i 1935, tilbød daværende eier av restene av Folkenborg gård, bnr. 1 og 2, *Arthur Folkenborg*, å selge eiendommen til Eidsberg historielag for kr 10 000. Da ble gode råd dyre, for laget hadde en rørlig kapital på bare 120 kroner.

Men på et styremøte i historielaget 4. desember 1935 meddelte banksjef Syver Hjelmark at arvingene etter hans avdøde onkel Arne Hjelmark enstemmig hadde besluttet å kjøpe gården Folkenborg, gnr. 71, bnr. 1

og 2 for denne summen, og forære eiendommen til Eidsberg historielag. Betingelsen var at dersom historielaget skulle oppløses, skulle gården ikke selges men forbli offentlig eiendom.

Allerede 7. mars neste år, knappe tre måneder etter, mottok Eidsberg og Mysen historielag skjøtet på eiendommen, datert 3. mars. Ved overskjøtingen ble det lagt til et nytt punkt i lagets lover hvor det står at Folkenborg i Eidsberg skal være et «samlingssted for historiske minner fra det nærmest liggende distrikt og for dette distriktets slekter, til fredning og bevaring». Det skulle gjelde hustuffer, bebyggelse, husflid, håndverk og kunst, samt alt som kan vise og belyse det daglige liv gjennom tidene.

Grustakene

Allerede samme måned, 20. mars 1936, behandlet historielaget en henvendelse fra Jernbaneverket om laget var interessert å overta grustakene på Folkenborg og det omliggende terrenget rundt eiendommen. Disse hadde Jernbaneverket kjøpt i 1879 for å ta ut fyllmasse til byggingen av Østre Linje. Anton Hamil Mysen reiste inn til Oslo for å høre hvilke betingelser avståelsen krevde, og hvilken offentlig behandling spørsmålet måtte undergis.

Svaret forelå sommeren året etter, 27. juli 1937. Gjennom en skrivelse datert 28. juni meddelte distriktssjef *Furuholmen* at Stortinget hadde samtykket i at grustakene skulle overdras til Eidsberg og Mysen historielag på de vilkår Arbeidsdepartementet fastsatte. Vilkåret var at historielaget måtte bære omkostningene ved selve overdragelsen

Guthustua ble gitt til museet i 1937. Foto: Bjørn Høie.

og at eiendommen ikke måtte selges, men forbli i offentlig eie. Avståelsen gjaldt grustakene rundt gården Folkenborg og eiendommen Hoel. Overdragelsen omfattet gnr. 71, bnr. 3, 18 og 50, gnr. 70, bnr. 5 og gnr. 72, bnr. 2. Overdragelseskjøtet er datert 24.06.1941.

Narvestadbygningen

Da hadde også den ikoniske Narvestadbygningen, som hadde tjent som våningshus på nabogården Narvestad i 200 år, blitt spilt inn til historielaget i form av et gavebrev datert 17. januar 1937. Gavebrevet var fra Agnes og Harald Narvestad og gjaldt altså hovedbygningen på Narvestad. Jørgen Dahl var formann i historielaget på denne tiden, og gjorde en stor administrativ og finansiell innsats for å få tatt ned denne gamle bygningen og føre den opp

igjen der den nå står, som selve hovedattraksjonen på Folkenborg museum. Dette tok tid. Krigen kom i mellom. Men i 1942 var flyttingen fullført.

Guthu-stua

Samme år som Narvestadbygningen ble gitt til museet, i 1937, ble også Guthustua gitt og flyttet til museet fra Guthu, gnr. 101, bnr. 3. Bygningen er fra tidlig 1800-tall og ble brukt som et slags «bryggerhus» på gården. Bygningen ble plassert der den ligger i dag for å skape et flott «gårdstun» sammen med Hagastua som ble flyttet dit den nå står i 1851, og Narvestadbygningen som senere skulle komplettere «tunet» og gjøre det staselig.

Kornmagasinet

Av samme grunn ble kornmagasinet fra Hærland flyttet hit i 1940 og plassert

som del av dette tunet. Magasinet sto opprinnelig ved Eidsberg kirke som militært depot og ble flyttet herfra til Hærland for å fungere som kornmagasin, sannsynligvis etter 1814. Bygningen er fra første halvdel av 1700-tallet.

«Butikken» som står mellom kornmagasinet og Hagastua, er nybygd som kulisser for å stå frem som gammeldags landhandel. Den er bygd på potetkjelleren til gamle Folkenborg gård. Potetkjelleren er det eneste «bygget» som er igjen fra denne opprinnelige gården.

Kjona

Kjona som er plassert nord for Askerudlåven mot parkeringsplassen, ble flyttet dit i 1939 fra gården Melleby i Heen-fjerdings. I slike kjoner tørket man korn og lin.

Askerudlåven og fjøset fra Hoel

I 1972 kom Askerudlåven til Folkenborg. Låven er fra begynnelsen av 1700-tallet og sto på Søndre Askerud i Rødenes. I 1995 ble det gamle fjøset fra Hoel, nabogården til Folkenborg, føyd på Askerudlåven til en ny helhet. Fjøset er fra begynnelsen av 1800-tallet.

«Saribakke» husmannsplass

Husmannsplassen som ligger litt for seg selv i syd på museet, er komponert av hus med forskjellig opprinnelse. Stua er fra plassen Saribakke under Østereng gård i Monaryggen, og ble gitt av Østfold Skogselskap. Navnet Sari tyder på at det var en finneboplass. Huset er fra tidlig 1800-tall. Fjøset kommer fra Elgetun i Hærland og låven fra Engebråten Østre under Enger i

Rødenes, naboen til Søndre Askerud. Tunet sto ferdig i 1988.

Smie, snekkerverksted og gårdssag

Smie og snekkerverkstedet fra gården Brennemoen ble satt opp i søndre grop i 1992. Samme år ble gårdssaga på Laugslet, som ligger på Trøgstad-siden av Monaryggen, flyttet til nordre grop og satt opp der. Slik sørger disse byggene for at tre viktige deler av en oppegående, førkrigs gårdsdrift i bygda, kan løftes frem.

Telthuset ved Eidsberg kirke

Depotene og øvingsområdet for militærvesenet i Indre Østfold lå ved Eidsberg kirke frem til Høytorp fort ble operativt og utbygd, like før 1920. Telthuset fra 1720 var en del av denne beredskapen. Huset var i Forsvarets eie frem til 1977. Da ble det gitt til Eidsberg kommune som igjen ga det til Eidsberg historielag. Slik ble telthuset en del av Folkenborg museum.

Dugnadsbasert museumsdrift

Fra Folkenborg ble innkjøpt på nytt og gjort til base for Folkenborg museum, ble utbyggingen og driften av museet i flere tiår utført på dugnadsbasis, slik situasjonen fortsatt er for de andre bygdemuseene i Indre Østfold. Denne innsatsen står det stor respekt av. Det står også respekt av styrenes arbeid med å få økonomi til lønshjemler for ansatte til den daglige driften på Folkenborg, noe de begynte å lykkes med etter 40 år med ren dugnadsdrift.

Fra dugnadsmuseum til fylkets ansvarsmuseum

Fra slutten av 1970-årene begynte

Husmannsplassen Saribakke hvor tunet sto ferdig i 1988. Foto: Bjørn Høie.

fylket å gi bidrag til museumsdriften. Samtidig fulgte Eidsberg kommune opp med betydelige bidrag. Dette skyldtes en faglig enighet i Østfold om at Folkenborg museum skulle utvikles som et viktig regionalt landbruksmuseum.

Ole Tøger Baggetorp

Fra 1979 ble *Ole Tøger Baggetorp* konstituert som museumsbestyrer i kvart stilling. Året etter ble stillingen utvidet til halv, og i 1981 ble Baggetorp tilsatt i hel stilling som museumsbestyrer. Denne fylte han i nesten ti år, til 1990. I dette tidsrommet ble det lansert store utbyggingsplaner for museet som ville ha hevet det til nasjonalt nivå som landbruksmuseum, om de var blitt realisert.

Bjørn Høie

1. september i 1991 ble arkitekt *Bjørn Høie* tilsatt som museumsbestyrer, etter å ha vært vikar i samme stilling.

I nesten 30 år var Bjørn sentral i den videre utviklingen av museumsdriften på Folkenborg og i den strategiske plasseringen av museet vårt i Østfold-sammenheng. Blant de varige resultatene av hans virke står flyttingen og innredningen av Kirkebylåven som administrasjons- og formidlingscenter, og den flotte utstillingen av hestekjøretøy i låvens tredje etasje. Den er av nasjonal verdi.

Museet ble stiftelse

Gjennom 1990-årene ble regelverket rundt regnskap og revisjon for mottakere av offentlige tilskudd betydelig skjerpet. Det førte til et økende krav om et økonomisk skille også mellom vårt historielag og museet vi driftet. Sammen med Bjørn Høie gjorde *Karl Ole Engen* og *Thor Høitomt* da en tidsriktig manøver og sørget for å gjøre om Folkenborg museum til en stiftelse med eget styre. I dette

eierstyret oppnevner historielaget styrets flertall på tre representanter, mens kommunen og de ansatte oppnevner et styremedlem hver. Styret som museumseier inngikk en driftsavtale over 40 år med Østfold fylkesmuseum, der fylket tar på seg det økonomiske og praktiske ansvaret for drift, vedlikehold og videreutvikling av museet samt arbeidsgiver- og lønnsansvar for de ansatte. Dette skjedde i år 2000.

Kirkebylåven

Dette trekket var også nødvendig for å skaffe finansiering av flyttingen av Kirkebylåven fra Hærland til Folkenborg, og for å innrede den og sette bygningen i stand til å fungere som administrasjonssenter for ansatte og for historielaget, og som bruksbygning for utstillinger, møtevirksomhet og for det daglige arbeidet med forskning, katalogisering, digitalisering og formidling av lokalhistorien, og som base for arrangementer på museet. Dette avgjørende viktige arbeidet ble sluttført i 2011.

Østfoldmuseet og Østfoldmuseene

Etter pålegg fra kulturministeren ble museene på Folkenborg, i Ørje, på Borgarsyssel og i Moss samlet under én administrativ og driftsmessig enhet i 2006, med tittelen Østfoldmuseet. Denne samlingen ble komplett i 2010. Da ble museene i Fredrikstad og Halden lagt til. Den nye formasjonen fikk tittelen Østfoldmuseene.

Andre ansatte

I 1992 ble *Hilde Lauland* ansatt som fagkonsulent i 50% stilling. Denne ble senere utvidet til 80%. Gjennom 20

år gjorde Hilde en strålende innsats som formidler, museumpedagog og arrangement-ansvarlig. I 2012 overtok *Ingvild Hasle* mye av arrangement-ansvaret som formidler i en ny 60% stilling. Denne trøya ble senere båret videre av *Ingrid Brødholt* og *Eirin Jahren Eriksen*. *Terje Klemmetsrud* ble ansatt som håndverker og vaktmester på Folkenborg museum i 1997.

«Trollulla»

Fra 2011 fikk Terje samme ansvar for det nyinnkjøpte «Trollulla»-bygget på Mysen, som Østfoldmuseene innredet som godkjent og profesjonelt lager for gjenstander. Her er også mange av våre gjenstander lagret, preservert, katalogisert og digitalisert. Her er det egne ansatte, som også samarbeider tett med Hilde Lauland på Folkenborg.

Nytt lederskap på Folkenborg

Til jul i 2017 ble Bjørn Høie pensjonist. Da var *Erik Castberg Tresselt* ansatt som formidler. I 2018 ble *Eurora Sørbye* ansatt som museumsvert og *Bård Alsvik* som avdelingsdirektør. Alle tre er ansatt med ansvar også i Sarpsborg og i Moss. Aurora og Bård er mest på Folkenborg. Ved større arrangementer trekker de sammen flere ansatte fra den store sammenhengen for å få større trykk.

Et strategisk viktig landbruksmuseum

Innenfor paraplyen Østfoldmuseene er det fremdeles slik at Folkenborg er tillagt et særlig ansvar for landbruk og landbruksrelaterte redskaper. Det er ikke blitt mindre viktig etter at vår nye kommune Indre Østfold aksler trøya som landets ledende jordbrukskommune.

Folkenborg i vinterskrud. Til venstre bautaen av Haakon Haakonsson som ble reist her i 1904. Narvestadbygningen i bakgrunn og Guthustuas langvegg i forkant med Haga-huset til høyre. Foto: Bjørn Høie.

«Grønt» museum

Nå har de nye kostene i museets drift lagt opp til at det også skal utvikles som grønt museum, med vekt på temaer rundt «jord, mat og folk». Sammen med oppbyggingen av en ny og spennende permanent utstilling på museet fra og med 2022, vil denne driven være med å prege museet i stadig sterkere grad i tiden som kommer. Til dette har vi fått et unikt samarbeid med forskningsavdelingen på universitetet i Ås.

Digitalt museum

Fagkonsulent Hilde Lauand har i flere år arbeidet med å katalogisere museets store samling av gjenstander digitalt. Det betyr at vi etter hvert kan klikke oss inn og se gjenstandene som møysommelig er samlet inn gjennom de siste hundre år, se dem fra flere

kanter og få historien om hver enkelt gjenstand. Selv om flesteparten må lagres trygt og sikkert for ettertiden på det flotte og profesjonelle gjenstandslageret som Østfoldmuseene har innredet i den gamle Trollull-fabrikken på Mysen, kan de likevel være fullt tilgjengelige på Digitalt Museum. Noen av dem vil bli vist fysisk i den nye utstillingen som settes opp i 2022.

Vil du kikke på gjenstandene, trykk deg gjennom «digitalt museum», «Folkenborg museum», «gjenstander», og skriv for eksempel «sko», «kister», «skap», «hansker» og så videre.

Historielagets rolle

Styret i Eidsberg historielag slutter helhjertet opp om denne utviklingen, og har gitt og vil stadig gi verdifulle innspill i prosessene som hele tiden foregår. De tilsatte og historielagets

styre arbeider ganske sømløst sammen for å gjøre hverandre gode på hver våre ansvarsområder.

Vi posisjonerer oss særlig for å bidra med fortsatt dugnad på museet, ikke minst med å vedlikeholde og videreutvikle uteområdet. I de siste fem årene har vaktmesteren bare fått tilmålt gjennomsnittlig én arbeidsdag i uka på vårt museum. Det er altfor lite til forsvarlig vedlikehold av så mange bygninger og så stort uteareal/parkareal. Derfor er vi blitt enige om en arbeidsdeling der vaktmestertjenesten tar seg av vedlikeholdet av bygningene og maskiner osv., mens historielaget tar mer og mer ansvar for vedlikehold og videreutvikling av utearealet, både økonomisk og praktisk, bortsett fra gressklipping i sommerhalvåret.

Og vi stiller selvsagt fortsatt opp med dugnad på utadrettede arrangementer på museet, slik lagets medlemmer har gjort i generasjoner.

Museets ansatte og historielagets styre samarbeider også om foredrag og andre formidlingsprosjekter som ikke er knyttet opp til omvisning på museet.

Siden museet fikk ansatte som har tatt seg av den daglige driften, er historielagets medlemmer blitt frigjort til å arbeide mer med slektsforskning og egne, lokalhistoriske arbeider og undersøkelser. Om dette vitner blant annet listen nedenfor over publikasjoner som er utgitt av historielaget gjennom de siste 25 årene, ut over det omfattende bygdebokarbeidet.

Slektsforskningsgruppa

Bygde- og slekts historie er ofte tett sammenvevet. Slektsforskning har derfor

vært en viktig del av historielagets interne arbeid og tjenester utad gjennom hele lagets liv. I de senere årene har dette arbeidet vært drevet av en egen gruppe i historielaget ledet av *Kjell Frankrig* og *Øivind Larsen*. Gruppa har digitalisert folketellingen av 1891 for Eidsberg. Denne ligger på Digitalarkivet.

«På gjengrodde stier»

Dette er et initiativ ledet av *Kjell Undrum* og videreført av *Nils Johan Undrum*. Han samler interesserte til oppdagelses-turer i terrenget der lokalhistorie blir formidlet underveis, og samarbeider ofte med lokale turforeninger.

Registrering av kulturminner

Ei gruppe ledet av *Nils Johan Undrum* og *Øivind Larsen* har registrert over 500 kulturminner i Eidsberg, etter oppdrag fra kommunen. Minnene omfatter alt fra helleristninger og gravhauger/gravfunn til husmannsplasser og andre mer eller mindre glemte bosteder. Funnene er merket i terrenget og er digitalisert med GPS-stedfesting og stedets historie. Disse ligger på historielagets hjemmeside. Tanken er nå å merke stedene på en mer solid og formidlende måte.

«Torsdagsklubben»

I 2008 tok *Karl Ole Engen* initiativ til å opprette et uformelt og regelmessig møtested for interesserte medlemmer av historielaget. Siden har «torsdagsklubben» vært arrangert hver andre torsdag i måneden bortsett fra i juli. Møtestedet er Kirkebylåven og antallet fremmøtte har variert mellom 10 og 20. Mange interessante temaer

har vært løftet frem og belyst gjennom inviterte gjester og medlemmenes egen kompetanse. Treffene er åpne for alle interesserte.

Bygdedagen

var en fast tradisjon siden 1938. Dagen startet med gudstjeneste, og fortsatte med forskjellige aktiviteter og underholdning på museet. I dag er dagen et arrangement under overskriften «barn og dyr».

Skolebarna

har alltid besøkt museet på en organisert måte. De senere årene har 6. klassene i bygda hatt en hel skoledag på museet med gammelt gårdsarbeid. Dette arbeidet fungerer godt fremdeles. Nå er det knoppskutt et nytt arbeid med elever fra Mysen skole som har skolehage på museet, med base i nytt drivhus av 2020.

Bygdebokarbeidet

Da Jørgen Dahl overtok ledertøya i historielaget, satt han og Karl Hersleth seg i spissen for å berede grunnen for et omfattende bygdebok-arbeid. Allerede i 1934 begynte Eidsberg Sparebank å sette av midler til utarbeidelse av bygdebøker, slik at de i 1942 kunne stille 7000 kroner til disposisjon for en oppstart.

Historielaget ansatte da *Johan Garder* fra Oslo som redaktør for arkivstudier og produksjon av forhåndsstudier. Men han ble raskt for opptatt av andre forpliktelser til å kunne legge inn nok innsats i historielagets prosjekt.

En tid så man en mulighet til å produsere en felles bygdebok med Trogstad og Askim, De tre bygdene

utgjorde i sin tid Heggen og Frøland fogderi og har mye felles historie. Men prosjektet viste seg å bli for omfattende og u håndterbart økonomisk og praktisk.

Det generelle bygdebokarbeidet for Eidsberg ble da utsatt til man fikk et grundigere innsyn i gårdshistorien. Og etter at Helge Frøyset hadde skaffet dette grunnlaget gjennom innsatsen fra 1951–57, ble det besluttet å engasjere *Gunnar Rudie* fra Oslo som påtok seg å skrive bygdehistorien. Han ble engasjert i 1959, og i 1966 kunne historielaget lansere bygdebok bind I som omhandlet bygdas historie fra 1537–1800.

Forfatter *Sigurd Senje* tok over stafettpinnen etter Gunnar Rudie og fullførte bygdebokarbeidet frem til 1940. Det syntes styret i historielaget var litt for snaut og fikk lektor *Erik Aaarsund* til å utforme en kortfattet beretning om Eidsberg og Mysens historie fra 1940–1965. Denne ble føyd til og utgitt som siste del av bind II, som dermed omhandler tidsrommet fra 1800–1965. Bind II utkom i 1970.

Helge Frøyset og gårdshistoriearbeidet

I 1951 lyktes historielaget å få tilsatt lektor *Helge Frøyset* til gårdshistoriearbeidet. Det ble et lykketreff. Fra 1951–57 reiste ekteparet Frøyset rundt til hver eneste gård i bygda og samlet materiale gjennom intervjuer og gjennom dypdykk i gamle folketellinger, rettsprotokoller med mere. Dette samlet de i et kartotek som ble grunnlaget for deres første bind av gårdshistorien som kom ut i 1959, og alle senere bind fra II til VII som omhandler gnr. 1 Brennemoen til gnr. 148 Sviu. Deres samle-materiale

når det gjelder de resterende gårdene i Trømborg og alle i Hærland blir nå digitalisert av *Reidar Olsen* og lagt i system for hvert gnr. slik at arbeidet med å få utgitt bygdebøker for resten av gårdene i Trømborg og alle gårdene i Hærland kan få en god grunn å stå på.

Helge kom tilbake som fast knyttet til gårdshistorie-arbeidet fra 1979–81. Dette resulterte i utgivelsen av bind II i 1986. Ny kontrakt ble inngått med Helge i 1987. Det resulterte i gårds-historiens bind III og IV som utkom i 1994. Han avsluttet arbeidet med bygdas gårdshistorie i en alder av 75 år. Kvaliteten av arbeidet hans ruver i landsmålestokk og regnes om en mal for hvordan et slikt arbeid bør utføres og utformes. Helge Frøyset ble hedret med Kongens fortjenstmedalje for sitt store arbeid med gårdshistoriene i Eidsberg.

Rønnaug Wergeland Krog

Etnologen *Rønnaug Wergeland Krog* ble ansatt som bygdebokforfatter fra nyttår 1998. Gjennom årene frem til 2015 arbeidet hun frem tre omfattende gårdshistoriebind: bind V, VI og VII. Bind V og VI avslutter arbeidet med gårdene i hovedsoknet og bind VII tar for seg halvdelen av gårdene i Trømborg sokn.

Hun fortsatte arbeidet med de resterende gårdene i Trømborg, men måtte redusere stillingen og innsatsen gradvis på grunn av helseutfordringer. Dette resulterte i at engasjementet hennes ble avsluttet til jul i 2018. Det er trist for henne og for oss at hun ikke fikk fullført sitt kvalitetsarbeid med det som ville blitt bind VIII i bygdas gårdshistorie. Men vi er svært takknemlige for de tre bindene hun ga oss.

Gårdshistorie-arbeidet fortsetter

Som nevnt arbeider Reidar Olsen og noen medhjelpere med å digitalisere og katalogisere under riktig gård alt arkivmateriale etter Helge Frøyset som historielaget har i arkivet vi arvet av ham. Dette materialet skal danne grunnlag for utgivelse av gårdshistoriene til de resterende gårdene i Trømborg og alle i Hærland. Dette arbeidet drives foreløpig på dugnad. Historielaget har som ambisjon at vi kan publisere arbeidet i bokform. Det fordrer at vi kan finansiere en forfatter til å kna stoffet til rett form og tilstrekkelig innhold. De foreløpige innføringene publiseres digitalt og er tilgjengelige på historielagets hjemmeside.

Bygdebok-komiteéene

Arbeidet har vært ledet av bygdebokkomitéer siden starten i 1945 og til den siste komitéen ble lagt ned i 2019. Da ble dette ansvaret tilbakeført til historielagets styre.

Vi er stor takk skyldig til de mange dyktige og innsatsvillige kvinner og menn som har utgjort bygdebok-komiteéene gjennom disse 73 årene. De har styrt og administrert arbeidet og lagt ned innsats for å opprettholde økonomi og fremdrift. Tusen takk!

Eidsberg og Mysen kommuner og Eidsberg Sparebank

Eidsbergs bygde- og gårdshistoriebøker har krevd en solid, omfattende og oppofrende økonomisk innsats gjennom mer en 70 år. Eidsberg kommune, og Mysen kommune gjennom sin levetid, har fra 1945 gitt årlige bidrag til bygdebokfondet

ved bygdebokkomitéen, som igjen har ordnet finansieringen av forfatterhonorarer og bokutgivelser, samt organisert salg og inntekter av bøkene. Likeledes har Eidsberg Sparebank gitt betydelige årlige beløp til bygdebokfondet, sist i 2018. Eidsberg kommune har i de senere årene også akslet arbeidsgiveransvaret for forfatterne, på vegne av historielaget. Uten denne massive og vedvarende støtten fra kommunene og sparebanken ville ikke et så dyrt og omfattende prosjekt som vårt, kunnet bli til. I dag sitter vi med to bygdebøker som omhandler bygdas historie fra 1537 til 1965, samt gårdshistorier i syv bind som regnes blant de ypperste i sitt slag i Norge. Igjen, tusen takk!

Oversikt over publikasjoner utgitt av Eidsberg historielag

Bygdehistorie bind I utgitt 1966.

Omfatter tidsrommet 1537–1800.
Forfatter: Gunnar Rudie.

Bygdehistorie bind II utgitt 1970.

Omfatter tidsrommet 1800–1965.
Forfattere: Sigurd Slembe og Erik Aarsund.

Gårdshistorie bind I utgitt 1959.

Forfatter: Helge Frøyset. Omfatter gnr. 1 Brennemoen t.o.m. gnr. 51 Østreng.

Gårdshistorie bind II utgitt 1986.

Forfatter: Helge Frøyset. Omfatter gnr. 52 Vandogg t.o.m. gnr. 75 Langenes.

Gårdshistorie bind III utgitt 1994.

Forfatter: Helge Frøyset. Omfatter gnr. 76 Elsnes t.o.m. gnr. 88 Nord-Knoll.

Gårdshistorie bind IV utgitt 1994.

Forfatter: Helge Frøyset.
Omfatter gnr. 89 Eidsberg prestegård t.o.m. gnr. 96 Kleven.

Gårdshistorie bind V utgitt 2003.

Forfatter: Rønnaug Wergeland Krog.
Omfatter gnr. 97 Skikkulstad t.o.m. gnr. 113 Lislerud.

Gårdshistorie bind VI utgitt 2008.

Forfatter: Rønnaug Wergeland Krog.
Omfatter gnr. 114 Grøterud t.o.m. gnr. 132 Skårer.

Gårdshistorie bind VII utgitt 2015.

Forfatter: Rønnaug Wergeland Krog.
Omfatter gnr. 133 HakeRånås t.o.m. gnr. 148 Sviu.

Andre publikasjoner

Gjennom årene har medlemmer i Eidsberg historielag samlet og skrevet en omfattende mengde lokalhistorie utenom bygdebokarbeidet, og som er utgitt gjennom historielaget. Her følger en liste over utgivelser vi har kjennskap til. De fleste av disse bøkene og heftene har vi på lager og de kan kjøpes. Publikasjonene har rekkefølge etter utgivelsesår:

Fra vannhjul til avansert teknologi:

Sagbruk i Eidsberg gjennom 400 år.
Utgitt heftet i 1993. Forfatter: Hakon Koht-Norbye.

Øst i kroken – og litt vestover.

En omtale av kulturminner i Eidsberg.
Utgitt heftet i 2011. Forfatter: Kjell Undrum.

Jacob Nicolaj Wilse

Sogneprest i Eidsberg 1786–1801.
Wilses tiltredelsespreken i Eidsberg kirke i februar 1786. Utgitt 2013.

Langs slorene. Folk og grend i tid. som gikk. Forfatter: Kjell Undrum. Utgitt heftet i 2015.

Mysens historie 1901–1907.

Et skråblikk og sideblikk på en liten stasjonsby i utvikling.
Forfatter: Thomas Vatne.
Utgitt heftet ved Eva Tvetter i 2016.

**Møbelbyen Mysen
– stolt Eidsberghistorie.**

Forfattere: Finn Pedersen
og Dag Mysen. Utgitt i 2018.

**Mysen-leksikon. Mysen kommune
1920–1961.** Utgitt 1998/99. 3. opplag
2019. Forfatter: Hans Wåler.

**Grustakene i Monaryggen sør for
gamle E18, nå Fv 128.**

Forfatter: Øivind Larsen. Utgitt 2020.

Årstidsskriftet «Haakon» i 13 hefter
med tilsammen omtrent 1650 sider
med dokumentert lokalhistorie,
utgitt til jul fra 2008–2020.

Historielagets formenn fra 1920–2020

1920–1932: Nils Bjørn Nilssen
1935–1945: Jørgen Dahl
1945–1950: Olav H. Mysen
1950–1956: Trygve Colbjørnsen
1956–1959: Helge Randem
1959–1962: Helge Berger
1962–1964: Håkon Haugerud
1964–1971: Ivar Høie
1971–1975: Håkon Haugerud
1975–1981: Ole Tøger Baggetorp
1981–1991: Johan Volden
1991–1998: Olav Mjelde
1998–2001: Thor Høitomt
2001–2003: Magne Kviserud
2003–2005: Knut Gåren
2005–2010: Jorun Garseg
2010–2016: Unni Gangnæs
2016–2018: Halvor Kolshus
2018–: Dag Mysen

Kilder:

- Historielagets arkivmateriale.
- Bygdebøkene og gårdshistoriebøkene.
- Historielagets øvrige publikasjoner.
- Samtaler med ansatte.
- Forarbeider av Karl Ole Engen og Unni Gangnæs.

Folkenborg museum i 1937. Tegning: Mons Lovald. Postkort: Jul Aage Krosby

Postmester Nils Bjørn Nilssen

(1874–1932)

Av Dag Mysen

Kulturpersonligheten, lokalhistorikeren og oldsaksamleren Nils Bjørn Nilssen kom til Mysen som postmester i 1918. Han og familien hans ble betydningsfulle ressurspersoner i vårt lokalmiljø i mellomkrigstiden. Postmesteren var initiativtaker til opprettelsen av Eidsberg og Mysen historielag, og lagets drivkraft til han døde brått og uventet i 1932. Derfor er det på tide at vi hever frem hans minne og omdømme i vårt miljø, og som en del av markeringen av historielagets 100-års-jubileum.

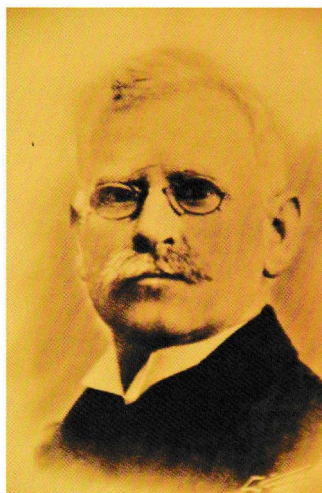
Tvedestrandgutt fra Vestre Sandøy

Nils Bjørn Nilssen vokste opp på Vestre Sandøy, ytterst i havgapet utenfor Tvedestrand. I motsetning til de fleste andre gutter som dro til sjøs og startet en maritim løpebane, gikk Nils Bjørn inn i postvesenet i Tvedestrand som 16-åring. Han ble straks oppfattet som en begavet og likendes ungdom som klatret oppover i norsk postvesen:

1900–1904: Ekspeditør i Indre Sogn på Lærdalsøra. Her arbeidet han på hovedpostkontoret for Sogn som administrerte på det meste 88 poståpnerier, 21 brevhus og 67 landpostruter. Nils Bjørn fartet mye med lokalbåtene på Vestlandet.

1904–1908: Flyttet til Bergen 1904 og ble ekspeditør ved Vossebataljonen.

1908–1918: Ambulerende postekspeditør på Bergensbanen.

Postmester og lokalhistoriker Nils Bjørn Nilssen.

1918–1932: Postmester på Mysen postkontor.

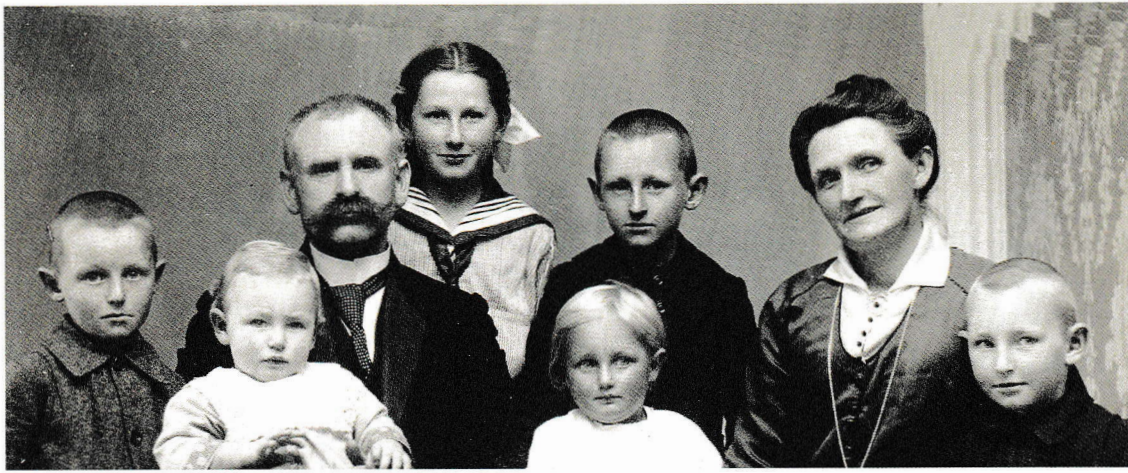
Mysen postkontor

ble opprettet som poståpneri i 1882, samme år som Østre Linje Ski–Sarpsborg åpnet. Mellom Mysen og Ørje ble det åpnet en bilende post- og passasjerrute i 1909. Poståpneriet ble fra 1.10.1918 gitt status som postkontor. Mysen postkontor ble fra 2011 operativt i Mørstadsenteret, der det ble til post i butikk i 2013 i Coop Extra.

Garvet lokalhistoriker

Nils Bjørn ble tidlig meget interessert i lokalhistorie og genealogi. Han tilegnet seg store kunnskaper om slektene og jordforholdene på Sandøya og ellers i Dypvåg. Kunnskapene har kommet Dypvågboka til gode.

Fra han kom til Mysen i 1918 gransket Nils Bjørn postvesenets historie i

Nils Bjørn Nilssens familiebilde. Fra venstre: Ørnulf (1908–1972), Wilhelm (1915), Nils Bjørn, Esther (1903–1923), Evina – min mor (1913–2002), Andreas Emil (1907–1978), Magna Christine (1871–1951) og Odd (1910–1994). Bildet tatt i 1918–1919 på Mysen.

Østfold og en rekke lokale slekter rundt Mysen. Han var med som stifter av Mysen og omegn historielag i 1920 og deltok aktivt i arbeid for opprettelse av Folkenborg museum. Samtidig var han han en av initiativtakerne til Østfold historielag, og var styremedlem der. Han samlet også adskillige gjenstander som kom Oldsakssamlingen og lokalmuséer til gode. Det henger et maleri av ham på Folkenborg museum på Mysen.

Han nøt stor tillit og respekt i lokal-samfunnet vårt og hadde jevnlig kontakt med ordfører Anton Hamil Mysen, andre profilerte kommunetopper og prestene. Jørgen Dal i Hærland og Arne Hjelmark i hovedsoknet var også i hans bekjentskapskrets. Felles glød for lokalhistorie bragte dem sammen.

Et sammentreff

Nils Bjørn ble som nevnt postmester på Mysen i 1918. Samme år var Høytorp fort ferdig utbygget (1912–1918), første verdenskrig tok slutt og pandemien spanskesyken raste. Oberst Olaf Elias

Jølsen var da kommandant på fortet. Nils Bjørns barnebarn Per Valsgård, som har skrevet slektshistorien jeg har sakset fra, ble den siste fungerende sjefen på Høytorp fort i 1994, da militærvirksomheten ble nedlagt der.

En sosial motor

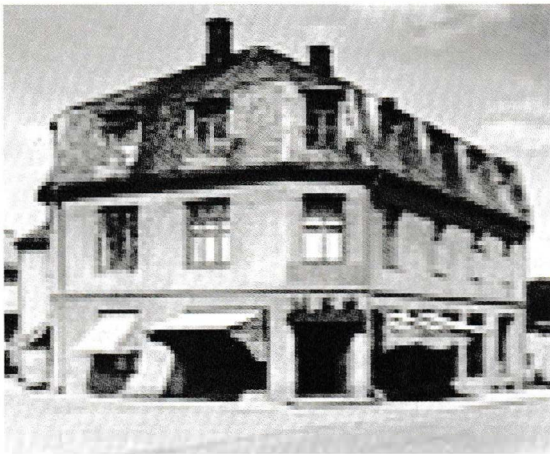
Hjemmet til Magna og Nils Bjørn på Mysen var preget av et meget aktivt foreningsliv og barna deltok i speiding, idrett, sang/musikkspill og friluftsliv. Kona Magna Christine (1871–1951) var fra Luster i Sogn. De giftet seg i 1901 og fikk sju barn. Den eldste døde som fireåring, den nest eldste, Esther, døde som 20-åring i 1923 og ble begravet på Mysen kirkegård. Både Esther og de gjenlevende søsknene hennes var svært aktive og positive barn og ungdommer som var med å prege oppvekstmiljøet sitt. Magna var sosial, utadvent og begavet. Hun ble et fremtredende foreningsmenneske på Mysen og også medlem av skolestyret i kommunen. Sjømannsmisjonen og sanitetsforeningsarbeidet sto i fokus for

Magna, og for datteren Evina som ble gift og bosatte seg på Mysen og som ble mor til Per Valsgård.

Fra 1918–20 bodde postmesterfamilien i Lorentz Lund-gården i Mysen, som da huset poståpneriet. Hans S. Olsen bygde sin nye forretningsgård i 1920 og postkontoret leide seg inn der. Da flyttet postmesterfamilien naturlig nok inn i andre etasje her. Her bodde familien til 1934, to år etter postmesterens uventede død. Da flyttet Magna med de barna som fremdeles bodde hjemme til Olav Funderuds vei 5, og bodde der til 1939. Barna var da ute av redet og Magna flyttet inn til datteren Elvira, og bodde hos henne til sin død i 1951.

Døde brått

1931 satte Nils Bjørn i gang en prosedyre for å søke postmesterstilling i Ålesund, men ble syk og døde 20. februar 1932 av kombinasjonen sukkersyke, nyreatakk og hjertelammelse. Han er gravlagt ved Mysen kirke sammen med sin kone. Datteren Esther ble også gravlagt her i 1923. Hun

Mysen postkontor holdt til i Hans S. Olsens forretningsgård i perioden 1920–1932.

Gravstøtten til Nils Bjørn Nilssen på Mysen gamle kirkegård. Foto: Per Valsgård.

ble som nevnt alvorlig syk og døde bare 20 år gammel.

Som nevnt ble Magna etter mannens død boende på Mysen hos datter Evina til sin død i 1951. Sammen med Evina opplevde Magna nært:

- Barnebarnet Tove Margrethe, født 1938,
- 2. verdenskrig med sønnen Ørnulf og svigersønnen Guttorm som krigsseilere, sønnen Wilhelm Otto «på skauen» som fremtredende Milorgmann i Gudbrandsdalen, og sønnen Andreas som kurér med hemmelig post til Sverige på jernbanen,
- knapphet på mat og penger hele krigsperioden,
- barnebarna Pers fødsel 1946 og Elisabeths i 1947,
- i tillegg liv og lagnad for hele familien for øvrig.

En konstruktiv person

Nils Bjørn ble husket som en lun,

stillfarende og slektskjær mann. Med et lyst og mildt sinn tok han vare på sine egne og sine venner. Han og Magna hadde sin faste plass i kirken, og gudstroen var sterk. Hver sommer gikk turen til Sandøya, hvor barna fikk oppleve sommerparadiset og slå rot i Nilssen-slektens fedrenejord.

Sogneprest Nilssen forrettet i postmester Nilssens begravelse: «Det blinket noe godt og varmt bak brillene til Nils Bjørn, og varmen smittet over på hans kjære og til medmennesker han møtte. Han vandret stille og ble høyt respektert i bygdens grender. Spesielt nevnes hans imøtekommenhet og hjelpsomhet overfor alle – høy og lav. Da han døde, gikk det som en løpeild i Mysen og omegn. Han sluknet med det samme uten å få sagt et ord til sine kjære.»

Wilhelm Molberg Nilssen

I november 2010 var Wilhelm (da 95 år) og Per Valsgård tilstede på Eidsberg historielags 90-års-jubileum. I referatet fra festen står det:

«Initiativtager til stiftelsen i 1920 var den kjente lokalhistorikeren og oldsakssamleren, postmester Nils Bjørn Nilssen. Ekstra gledelig var det da vi blant gjestene fant Wilhelm Molberg Nilssen fra Lillehammer, sønn av postmester Nils Bjørn Nilssen, og selv flere år eldre enn jubilaranten Eidsberg historielag. Wilhelm Molberg Nilssen vakte begeistring ved sin hilsningstale. En levende engasjert og kunnskapsrik

Fra jubileumsfesten til historielaget i 2010. Wilhelm Molberg Nilssen og prost Elisabet Yrwing Guthus.

mann som bidro med mange minner fra sin barndoms- og ungdomstid i Mysen, med interessant kunnskap om kjente personer i bygda som for lengst er borte. Han høstet stående applaus for sin tale, takket for dette og sa muntert at han gjerne kom tilbake ved 100-års jubileet.»

Wilhelm døde 103 år gammel i 2018. Da hadde han vært aktivt medlem i Eidsberg historielag gjennom hele sitt voksne liv, selv om han bodde på Lillehammer. Han var æresmedlem av laget og en inspirator for lagets ledere helt til siste leveår.

Kilder:

- Per Valsgård og lagets egen hukommelse.

*Å være 70 år ung kan være mer oppmuntrende enn å være 40 år gammel.
Jean Paul*

En busstur i 1948

Av Dag Mysen

Ved St. Hans-tider dette året hyret Eidsberg bondelag distriktets første turbuss til felles tur til Bondelagets landsstevne i Stryn. Dette var bussens jomfrutur. Bussen ble full av bønder med ektefeller.

Det var ikke snakk om kaféer eller hoteller underveis. Alle hadde med primus og ordnet måltidene selv. Ivar Mustorp hadde jobben med å gå inn på gårder langs veien og spørre om å få ligge i høyet. Over alt var det ja. Deltakerne grov seg inn i nyslått høy som duftet fantastisk godt og der fikk de god søvn. Men det var ofte mørkt før de fikk matstelt seg og lagt seg til.

Da de kom til Vestlandet, var veiene fremdeles så smale og krappe i svingene at den lange turbussen fikk store problemer. Flere ganger, ofte i stupbratte heng, måtte sjåføren vrikke og vrenge bussen rundt svingene med

livet og bussen som innsats. Bakenden på bussen hang da ut over stupet, og det var ikke stabbesteiner. Passasjerene måtte gå rundt disse svingene. Noen av damene fikk panikk og trodde de aldri skulle få se gården og familien sin igjen.

Da de kom til Stryn, sa kjentfolk at de aldri hadde sett en så stor og lang buss før, og at de ikke skjønnte hvordan sjåføren hadde klart å manøvrere dette monsteret ned Strynefjellet. Det var første turen med bussen for *Arne Revhaug* som var sjåfør.

De fleste som var med på turen hadde aldri sett Vestlandet før. De ble veldig imponert over naturen. Landsstevnet var vellykket og eidsbergingene storkoste seg. Turen ble en snakkis dem i mellom i årevis etterpå.

Kilder:

- Erling Mustorp.

Illustrasjonsbilde, en Volvo-buss fra 1949.

Det store tidsskiftet i landbruket i Eidsberg

En samtidshistorie med Erling Mustorp som tidsvitne

Av Dag Mysen

Barndomstid og krig

Erling ble født 13. april 1931 og ble oppkalt etter far sin, Ivar, med ekstranavnet Erling. Moren hans sa alltid Ivar, selv brukte og bruker han bare Erling. Han ble eldst av fire gutter med brødrene Torbjørn som ble bonde på Sandbekk i Degernes, Dagfinn som ble bonde på Klipper i Rakkestad og Ole Martin som ble bonde på Rud i Trømborg.

Erling gikk sju år på folkeskole på Heggin, med flere avbrudd fordi tyskerne beslagla skolelokalene til sine formål. Da hendte det ofte at undervisningen ble lagt til museet. Med altfor liten plass ble undervisningen der kortet ned til tre timer de tre ukedagene det var skole.

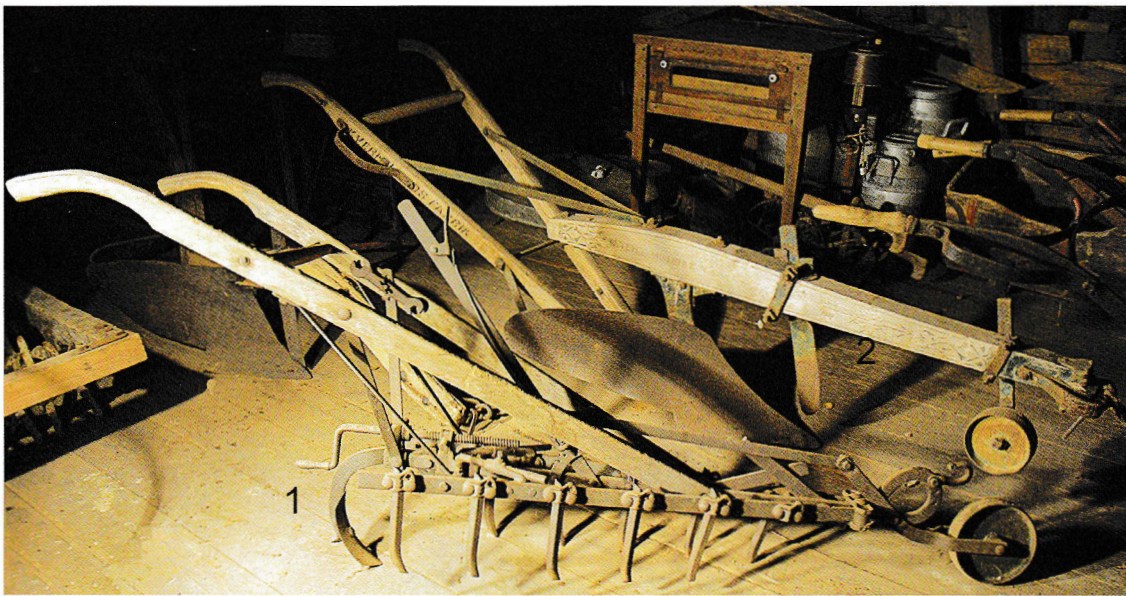
Ivar ville at sonnen skulle gå real-skolen. Han mente at hvis Erling bare ville lese, så ville det gå bra. Men Erling ville ikke lese. Han var opptatt av å arbeide og få til ting. Gutten var selvstendig fra første stund. Likevel ble det seks måneder på framhaldskolen på Slitu bedehus med lærer *Håkon Haugerud*. Han var en dyktig pedagog som fikk med seg elevene inn i kunnskapens verden. Erling kan ikke få fullrost Haugerud for hans innsats. Det var under hans kateter at Erlings evner løsnet og tok form, ikke minst i regning. Haugerud ble en god venn. Vennskapet varte så lenge han levde, og ble utdypet

gjennom at Håkon ble formann i historielaget i mange år.

Erling forteller at han var med og rulla frem det fremkjørte tømmeret i Askerudlåven fra Rodenes da bygget skulle gjenoppføres på Folkenborg museum. Han som førte opp låven ble flittig gjest på Mustorp i byggeperioden.

Det var vanlig over alt at barna var med i gårdsdriften fra de var små. Erling husker at han satte poteter som liten gutt, og at han hadde en liten kjepp som han målte ut sette-avstanden med. Han minnes at han var sju år da han kjørte hest og høyrive aleine. Han gråt fordi han ikke rakk ned til pedalene. Da tok Ivar setet med ned i smia og senket det så gutten rakk ned. Da var alt fryd og gammen. Siden ble dette Erlings jobb. Samtidig begynte han å skrape vekk møkka under kuene og ha på torvstrø. Den gangen var det ikke møkkakjeller på Mustorp. Mokka måtte trilles med trillebår til åpent lager ute.

Dette var før maskiner for potetsetting kom til bygda. Bestemor og tjenestejenta hennes, samt far, gårdsgutten og småbrødrene måtte være med på settinga som var svært arbeidskrevende, og som krevde nøyaktighet. Ungene fikk 10–15 øre randa for å sette, etter som hvor lange rendene var. Man kjørte opp ei og ei rand om gangen med heste-hakke (en

1: Radrenser ble brukt til å kjøre i poteter og rotvekster.
 2: Kverneland plog med treås, 1920-modell, for to hester

slags ard eller plog som veltet jorda til to sider). Når randa var satt, ble den fylt igjen samtidig som ny rand ble åpnet.

Senere på sommeren ble heste-hakka brukt til å hylpe (rense) rendene for ugras. I 1943 ble det kjøpt en *Troll radrenser og -hypper*. Den kunne ta tre render samtidig og utgjorde et stort teknisk framskritt. *Sigurd Mysen* på Haga var den første i Eidsberg som kjøpte en slik maskin, i 1942.

Før krigen hadde Ivar vel 30 mål med poteter og 25 mål med kålrot og turnips. Malen var å ha rundt ett mål med rotvekster for hver ku på båsen. Mustorp hadde 28 melkekuer i slutten på tretti-årene. Poteter, kålrot og turnips måtte lukes for hånd. Alle måtte være med og luke hele sommeren. Under krigen ble potetarealet økt til 70 mål. Ivar hadde kontrakt med Borregaard for potetlevering under hele krigen, frem til 1946. De hentet potetene i 50-kilosekker. Lastebilen, som kjørte med gass-generator, klarte

ikke lass på mer enn to og et halvt tonn. I denne perioden hadde en voksen mann full jobb hele sommeren bare med å kjøre rad-rensemaskinen.

I tillegg hadde mange husstander på Mysen og på Folkenborg egne potetparseller på Mustorp under krigen. De fikk låne hest og maskin av Ivar for å kjøre sine render. Veldig mange hadde også villa-gris. Folk slo brennesle med ljå og kokte det til mat for grisen sin, for å spe på en ellers mager grise-kost.

Lek og moro

Det første Mustorp-barna og vennene fra nabolaget begynte med om våren, var å «kaste på stikka» med fem-øringer. Fra fire–fem meters avstand kastet man fem-ørene for å komme nærmest en kniv eller noe annet som var stukket ned i bakken. Så «ristet man opp» etter tur, ettersom hvor nærme man kom til slutt. Man sa «kron» eller «mynt», ristet pengene inne i lukkede hender og kastet pengene

opp i luften. Så fikk man alt som da landet med den siden opp som man hadde satset på. Senere var det å hoppe «paradis». Jentene kastet ball mot en vegg i et system med kompliserte bevegelser som var krevende å få til. Guttene kastet også «munk». Da satte man opp kubber i rekke i to partier, og med rundt femten meter mellom hvert parti. Så hadde hver enkelt i hvert parti ett kast med en kubbe for å treffe og slå ned motstanderens kubber. Partiet som først fikk ned motpartens kubber, vant. (En forenklet utgave av internasjonal Crickets.)

Guttene fikk ikke lov å sparke fotball under krigen. Man måtte spare støvlene. Det var uråd å få tak i nye. Mot slutten av krigen var det mange som gikk i sko av fiskeskinn. Folk brukte også sko med «overlær» av papir. De ble ødelagt i regnvær. Det var også arbeidsklær av papir, både som jakker og bukser. De var slitesterke, men tålte ikke vann. Erling har fremdeles ei papir-lue fra krigen, formet som en «six-pence». Andre gutte-aktiviteter var lengdesprang og høydehopp. «Vippe pinne» var også populært.

Etter krigen kom tilgangen til nye støvler, og da ble det fotball igjen. Da lånte guttegiengen banen på Haga jordbruksskole. Noen ganger stilte de lag mot skolen og spilte. På søndagene syklet de rundt i distriktet og så på fotballkamper. Da kunne det slumpe at noen hadde penger til en liten flaske brus til 30 øre. Pølser og lompe var ikke å få kjøpt før midt på femti-tallet. Da kostet ei pølse og lompe med sennep og ketchup 30 øre.

Guttene fisket mye i Mysen-elva. De satte garn over elva på husmannsplassen

Papirlue brukt under krigen. Alle brukte det til sommerluer. De var luftige og fine.

Kroto og på Narvestad. Så gikk de i elva og slo i vannet og drev fisken mot garnet. Slik fikk de mye murt og brasme, og noen ganger ei gjedde. Alt ble kokt til mat for de 60–70 hønene på gården.

Den gangen drakk de vann fra elva. Vannet var klart og de kunne se fisken nede i vannet. Folk på plassen Kroto hadde drikkevann fra elva. De var ikke mer syke enn andre. Elva var også fast badeplass. Men det er nå mer enn en generasjon siden noen badet i elva. Og hadde noen drukket dagens elve-vann, ville de ha satt helsa i spill.

Kalnes og jordbruksutdannelse

Erling arbeidet hjemme på gården etter at framhald-skolen var ferdig i april i 1949, og til han begynte på Kalnes i oktober. Det var sein høst det året. Kornhøsten ble ikke ferdig før i slutten av oktober. Kålrota og turnipsen frøs fast i bakken. Det siste Erling gjorde før han

dro, var å slå løs rotfruktene med slegge så de kunne høstes. Telen lå i bakken til våren etter. Vel innkvartert på Kalnes observerte han at gamlekullet med elever dreiv med samme jobben der.

Kurset gikk over to vinter-semester med teori og et sommer-halvår med praksis i gårdsdrifta på Kalnes. De var 24 elever på kullet, det første med kulltall rundt 25. Før vaket kulltallene mellom 40 og 50. Interessen for landbruksutdannelse var dalende, i takt med behovet for nye bønder.

Det var en billig utdanning. Det kostet 300 kroner pr. vintersemester for kost og losji. For sommerpraksisen fikk de 300 kroner i lønn, med gratis kost og losji. Netto utgift ble da 300 kroner for å bli agronom. Lompepenger var det ikke snakk om. Hadde elevene i tillegg vært fjøslærlinger på Kalnes, gikk hele utgiftpakka i null.

I 1950 var undervisningen på Kalnes ganske akterutseilt. Opplegget Erling hadde var nøyaktig det samme onkelen hans hadde i 1925, og med samme slags praksis. Erling har fremdeles

treriva, taburetten og hestedraget han lagde på Kalnes, gjenstander som for lengst var begynt å bli avlegs.

Skolen hadde nettopp kjøpt inn et autogen-sveiseapparat. Erling var den eneste som fikk lov å bruke apparatet, kanskje fordi han kjente smeden. Han hadde arbeidet på Narvestad. De andre gutta måtte smi på gamlemåten. Smeden skylte på at gassen var så dyr å bruke. Ei flaske gass kostet 18 kroner, og ei flaske surstoff kostet 38 kroner. Da hadde elektriske sveiseapparater kommet på markedet, men skolen ble nektet å kjøpe inn et slikt fordi det var for dyrt.

Mange bønder lå langt foran landbruksutdannelsen på Kalnes anno 1950 i tankegang og teknologisk utvikling. De mest fremsynte bøndene ledet utviklingen i landbruket og dro utdannelsen etter seg. Nå er det omvendt.

Et eksempel: Mens Erling hadde uka si som arbeidsformann, leide skolen inn en sju fot selvgående skurtresker, Massey Harris, kjøpt året før av bonde

Møkkakjerre med håndtipp var standard på alle små og store bruk. Mange la ei breifjøl over kassa og satt på en tomsekk.

Bernhard Stenerød i Skjeberg. Han var den første med selvgående skurtresker i vår del av landet. Da spurte Erling bestyreren om de ikke snart skulle kjøpe inn en slik til Kalnes. Men han ville ligge på været og se an utviklingen noen år. Da mente Erling at Kalnes burde være først ute og prøve nyvinninger i landbruket, så kunne bøndene komme til Kalnes og lære. Da fikk Erling beskjed om å pelle seg av gårde og finne noe nyttig å gjøre. Ingen skulle lære bestyreren på 65 år om profilen på utdanninga!

Erling var yngst i kullet, 18 år gammel. De fleste var midt i 20-årene. De fleste i kullet ble bønder. Én kom inn på Ås og ble senere dosent i grasproduksjon. Erling likte godt faget som omhandlet administrasjon og ledelse av praktisk arbeid.

Elevene bodde på tomannsrom. Erling delte rom med Nils Berger fra Hærland, som var fem år eldre. De bodde i den gamle internatbygningen som ble kalt «Sibirien». Her var det veldig kalt om vinteren. De måtte ut på gangen for å hente vann. Det var kaldt vann med stoppekran, med samme system som på en utendørs vannpost. De måtte alltid huske på å helle ut vannet før de la seg om kvelden, ellers frøs vannet i løpet av natta. Det var ved-ovner som de måtte bære inn ved til og mate selv. Skulle de dusje eller barbere seg måtte de over gårdplassen til «Gymnastikken». Der var det varmt vann.

Sommeren 1950 var det stallet 16 arbeidshester pluss unghester på Kalnes. De hadde egen stallmester. Skolen hadde to traktorer: en Massey Harris med jernhjul modell 1938 og en

Dering traktor uten hydraulikk, modell 1948, med gummihjul. Begge var fabrikkert i USA. Ingen av dem hadde tipp-uttak eller løftkrok. De hadde en to og et halvt-tonns traktortilhenger uten tipp. Tilhengeren måtte lesses på og av for hånd.

All husdyrgjødsel på Kalnes ble fremdeles kjørt ut med møkka-kjerrer og spredd for hånd, mens det på Mustorp allerede var to norskproduserte *Nauma gjødsel-spredere*. Det var et belte i bunnen av planet som dro møkka bakover til en trommel som spredde ut gjødselen. Alle havnebakkene både på Mustorp og på Kalnes ble gjødslet med kunstgjødsel, som ble båret ut i bøtter og spredd for hånd.

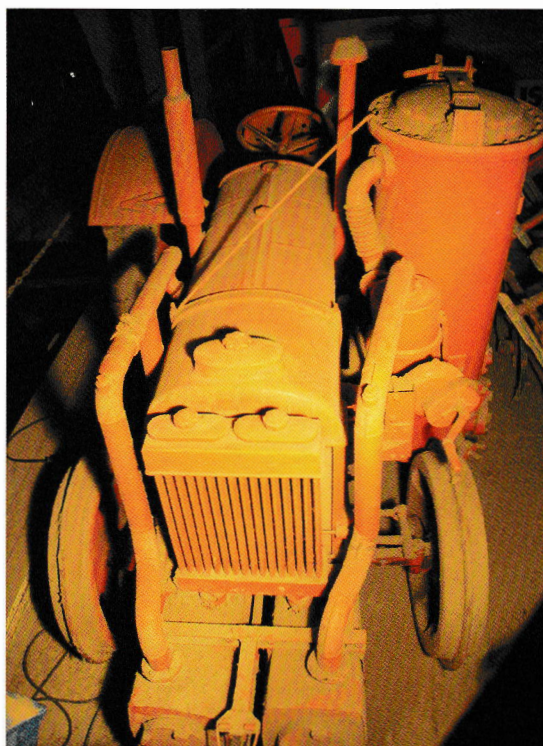
I Folkenborg-grenda hadde Ivar Mustorp og naboen Sigurd Mysen spleisa på potetsetter allerede i 1948. Den leide de ut og tjente den inn allerede første sesong. Leietakst var tre kroner målet. Men det kostet mer å sette for hånd. På Kalnes hadde de ikke potetsetter før langt ut i femti-åra.

Høysvansen for traktorer var ikke oppfunnet i 1950, og heller ikke åker-sprøyter. Men Kalnes lånte en egen-mekka åkersprøyte fra Hafslund hovedgård. Men man sprøytet åkerkanter og veikanter med ryggsprøyte.

Militærtjenesten

Sommeren 1951 var Erling kommet hjem til Mustorp. Her arbeidet han til han begynte militær-tjenesten med seks måneder på Heistadmoen ved Kongsberg, og seks måneder i den nest siste Tysklands-brigaden, nr. 521, i Rehnsburg i Nord-Tyskland. Erling gjorde tjeneste som lastebil-sjåfør. Han

Fordson traktor 1938 med gassgenerator. Brukt under krigen fra 1942 til 1946. Den er laget på Hamar jernstøperi. 1938 står det på gassgeneratoren. Den er altså laget før krigen. Den ble fyrte med oreved, ca. 5 cm lang. Or var best, for den var det ikke tjære i.

gjorde tjeneste sammen med Ole Laurits Mysen. Begge fikk besøk av foreldrene sine under brigade-tiden.

Tilbake til Mustorp

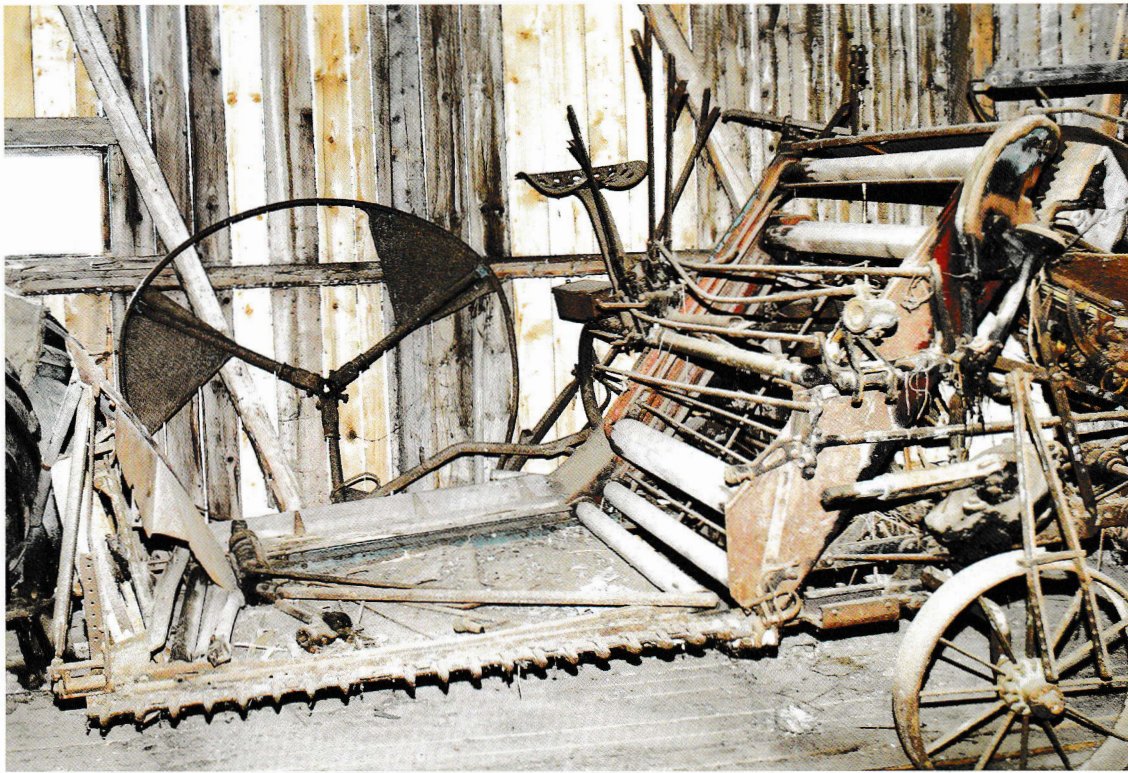
De første silobingene for gras ble bygd i Eidsberg godt før krigen. De var bygd med totom-firetom plank med jernbind rundt. De måtte impregneres hvert år. Bygging av binger med sementblokker kom så vidt i gang før krigen. Under krigen sto denne utviklingen stille på grunn av sement-mangel. Men etter krigen begynte slik støping så vidt igjen ettersom betong ble mer og mer tilgjengelig på nytt. Mysen Cementstøperi på Haga betydde mye i denne sammenhengen. Der ble det støpt buede blokker som bøndene kunne bygge siloer med. Dette skjøt fart i begynnelsen av femti-åra.

Da kunne bøndene slå silogras og

kjøre det rett i siloen uten tørking. I stedet ble gras i siloen håndsprøyt med AIV-syre for at det skulle holde seg. Det var en finne som het Arthur I. Virtainen som fant opp syra. Den var etsende så de måtte bruke kanner av hel-gummi. Fikk man syra på buksa ble det hull med det samme. Man måtte også ha lange gummi-støvler. Det var livsfarlig å komme i berøring med væsken. Men det ble ingen merkbare helseproblemer gjennom innånding av avgassene.

Gamle selvbinderer og traktorer

Før selvbinderen kom, ble det kjørt hest og meiemaskin. En kjørte, som oftest en gutt-unge. På side-setet satt en som la av kornmengde til hvert kornbånd. Det var ofte bonden sjøl. Så kom 4-5 stykker etter meiemaskinen og formet kornbånd. Operasjonen krevde altså

Selvbinder (stavhaspel), Herkules 1943-modell. Ble brukt til å skjære kornet til kornband. Før måtte alle kornbånda bindes for hånd. Den første selvbinderen kom til bygda i 1912 (tre stk.). Selvbinder i aksjon kan sss på: <https://www.youtube.com/watch?v=vvBFif2Thii>.

innsats fra 6–7 stykker. Var disse dyktige til å forme bånd, kunne maskinen kjøre i ett. Hvis ikke ble det stopp med ujevne mellomrom. Alle var avhengie av alle for å få ting til å gli.

De første selv-binderne kom til Eidsberg i 1912. August Mysen på Berg kjøpte den ene. Den skal stå på Berg den dag i dag. De to andre kom til Huseby og Sletner.

I 1918 var det stor nød og matmangel i Norge. Det ble påbudt å dyrke korn på minst femti prosent av tilgjengelig areal. Da ble det kjøpt selvbindere også til Mustorp og Narvestad. I anledning tvangsdyrkingen kjøpte både Trøgstad og Eidsberg kommuner inn hver sin *Mogul traktor*. Den ble brukt til pløying og kunne håndtere en tre-skjærs plog.

Traktorene var utstyrt med tre hjul, et styrehjul foran og to drivhjul bak. Ole Mustorp var blant dem som leide denne til pløying i 1918. Disse Mogulene ble innkjøpt fra USA. Fridtjof Nansen fikk med seg penger, reiste over og fikk traktorene hit. Traktoren fra Trøgstad ble stående på Folkenborg museum frem til årtusenskiftet. Da havnet den på Jær-museet i Rogaland.

I Indre sto det høsten 1918 en artikkel om den prekære matmangelen i Eidsberg som nå var blitt betydelig lettere fordi Ole Mustorp nettopp hadde levert inn «hele 2000 kilo god matrug» til Mysen kornmagasin.

Etter hvert ble selvbindere vanlig. De måtte kjøres med to til tre hester i spann. Det kom som nevnt noen få

traktorer med jernhjul til bygda i årene like før krigen. De ble selvsagt brukt også til å trekke selvbinderne. Etter 1950 ble det mer vanlig med traktor foran selvbinderen, til skurtreskerne tok over.

Under krigen 1940–45 ble det uråd å få kjøpt selvbindingarn. Som erstatning ble det produsert garn av papir. Ble det regn, løste de seg opp. Da måtte man binde med halm.

Tørking av korn-nek

Å herse nekene på kort-herser var et system som kom fra Sverige det året Erling var på Kalnes. Disse hersene var rundt 15 meter lange, med fire tråder på hver herse. De la neka på tråden og brettet dem ned på to sider. I tillegg la de kornbanda inntil på to sider av de ferdige hersene. De neka som ikke ble hersa, ble satt opp i «rauk»: fire og fire kornband mot hverandre. Da neka ble tørre, ble de kjørt inn på låven og lagra. Banda kunne også «sneises»: En staur med spiss i begge ende ble satt ned i jorda og neka ble tredd ned på stauren ovenfra. Banda ble satt på skrå så regnvannet kunne renne av. Det øverste bandet ble tredd med aksa ned og rota opp. Rota ble spredd ut så den ble en «paraply» for de andre neka.

Tresking

Treskinga foregikk på låven med elektriske treskeverk. Disse kom til bygda samtidig med innlagt elektrisk strøm. Mating av maskinen med nek foregikk manuelt. Det foregikk ved at to skar opp neka og to la de frigjorte stråa inn i maskinen. De måtte passe på at ikke korn-sekkene rant for fulle eller rant over. Så var det flere som bar

fulle sekker over gårdplassen og opp på stabburet. Hver sekk ble veid før bæring for å få et totalresultat for avlinga. Det var ofte over 100 kilo i sekken. Det var konkurranse om hvem som kunne bære den største sekken. Det var først rundt 1950 at det ble montert automatiske matere på disse treskeverkene.

Den verste jobben var å stå bak maskinen og ta imot halmen (og alt støvet og agnene). Halmen ble hakket i hakkels-maskin med én gang og blåst med halmvifte mot endeveggen, der hakkelsen ble lagret.

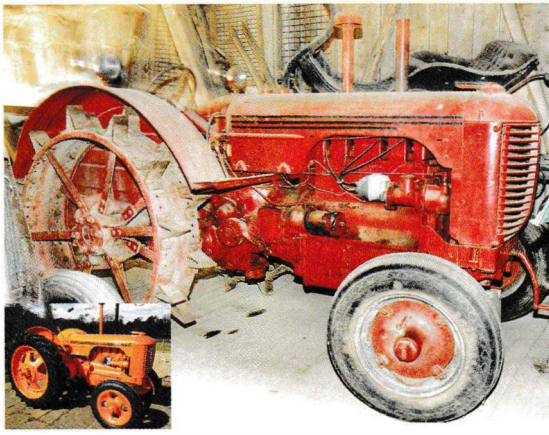
Tørking av høy

Graset til langhersene ble kjørt inntil med hest og sleperive. Herseradene ble satt opp med fire tråder (ståltråd). Man lessa trådene passe fulle med høygaffel. I tillegg måtte man sette skråstøtter til hersa så den ikke røyk over ende i vinden. Støttene sto i begge ender og midt på.

Graset ble kjørt inn med høyvogn. Da måtte en stå på lasset og tråkke, to måtte lesse og enda en gikk langs hersa og rev høyet av tråen. Når lasset var fullt, presset man ned lasset med en lang trestang som ble festet i begge ender. Den ble tredd inn i en ring fremme, presset ned i bakkant og festet med kjetting og krok.

På låven ble høyet veltet ned i løene. Da brukte man en grov høygaffel med ca. fire meters skaft, og sto på låvebrua og dyttet av lasset og fikk det ned i løa. Dette var den tyngste jobben i prosessen. Erling forteller at far hans alltid hadde denne jobben.

Barna kjørte hest og vogn frem og tilbake. På Mustorp kjørte man med tre vogn-lag samtidig.

Case traktor 1946. Det sto Marshallhjelp på den. Like etter krigen var Norge meget fattig. Det ble opprettet noe som ble kalt Marshallhjelp etter den amerikanske generalen Marshall. Når noen ville kjøpe seg traktor og forpliktet seg til å kjøre for andre og opprette maskinstasjoner, kunne en søke om tilskudd. Denne traktoren var på 36 hk og var en av de største den gangen. Den hadde også reimskive som ble brukt på sagene

De hadde et spann med saft og vann stående på jordet, gjerne med rabarbra-saft, for å slukke tørsten og skylle ned høy-støvet. Hesten fikk et kornband hver gang den kom med lass opp på låven. Det var en god belønning, som ble spist mens lasset ble revet av. Var det tomt, knegget hesten og var misfornøyd.

Det samme gjentok seg når matklokka ringte, uansett i hvilket arbeid erfarne hester da befant seg i. Da stoppet hesten opp og knegget, snudde halsen og tittet opp mot gården. Mennesker og dyr jobbet sømløst sammen.

Hestenes sommer-fiender var klegg og brems. Hørte hesten brems ble den urolig. Bremsen måtte slås med lua for at hesten skulle få ro til å arbeide videre.

Hadde hesten fole-unge så var folen med på jordet. Da måtte arbeidet stoppes en gang i blant så folen fikk melk.

Kålrot og turnips

Kålrot og turnips ble dratt opp for hånd og bladene kappet av med en stor kniv. Det var særdeles tungt arbeid. Røttene kunne sitte hardt i bakken. Deretter ble røttene lagt i lange hauger ute på jordet og dekket med halm. Oppe på halmen ble det spadd på jord. Da frøs ikke betene.

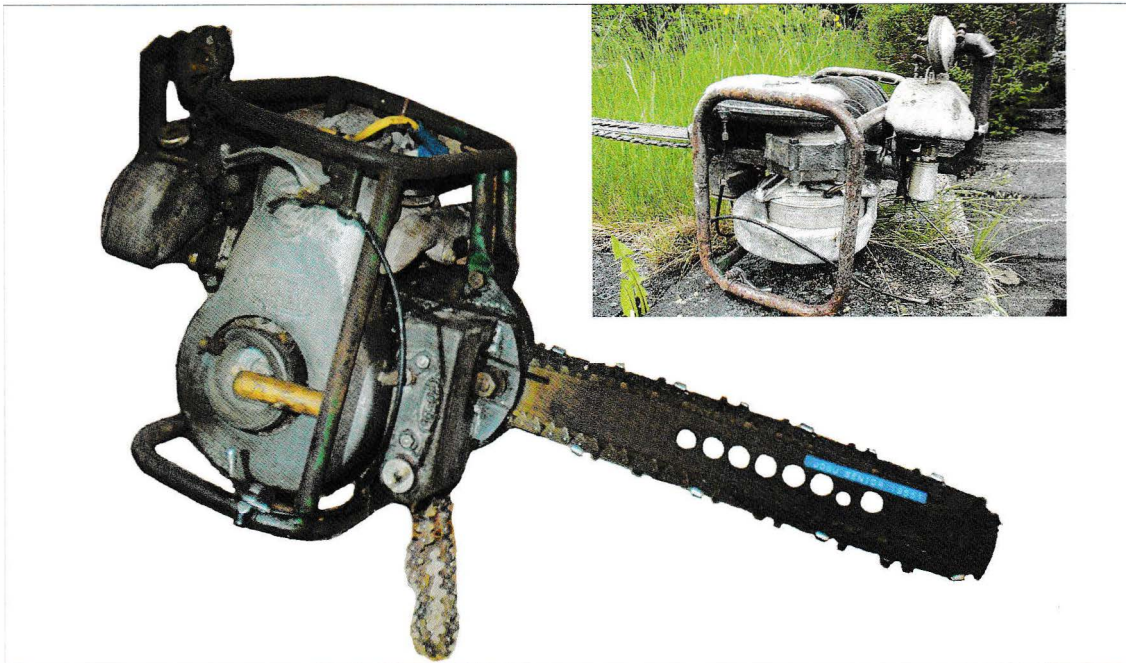
Erling forteller at på Mustorp var de blant de første som dekket halmen med plast i stedet for jord. Det var først på 1960-tallet. Under begge systemene måtte det lages luftehull på toppen av haugene for ventilasjon. Betene levde jo. Riset ble lagt i hauger og kjørt inn til kuene i porsjoner.

Kålrotkniven ble brukt til å hakke av riset på kålrot og turnips.

Motorsager

På Kalnes fikk Erling se ei motorsag for første gang. Den ble innkjøpt i 1950 og ble operert av to mann som bar den mellom seg. De dannet arbeidslag på sju mann: en gikk foran og hogg inn fellekår, to mann kom med saga og felte, og fire mann kvistet med øks. Saga var amerikansk og veide nærmere tretti kilo.

Jobu senior motorsag, øverst sees motorsagen i fellingsposisjon.

Erling har beholdt en *Jobu senior enmanns motorsag*. Den veier 19,5 kilo. Den kom på markedet i begynnelsen av 1950-åra. De første direkte-drevne enmanns-sagene kom rundt 1960, fra Canada. Da var vekten kommet ned i 5–6 kilo. I dag veier en god sag rundt 3,5 kilo.

Hydraulikkens inntog

Den siste sommeren Erling gikk på Kalnes ble også den siste med gammel drift. Året etter kom maskinalderen for fullt, og da gikk utviklingen veldig fort. Slik var det også i Eidsberg og i resten av bygde-Norge.

Det var hydraulikk-uttakene på traktorene som gjorde den store forskjellen. *Ferguson i England* tok verdenspatent på systemet i 1938. Det året kom det tre slike traktorer til Norge, og *Jørgen Dahl* kjøpte en av dem. Den hadde jernhjul med pigger på bakhjula, men det fulgte med en

jernring de kunne legge utenpå piggene slik at de kunne kjøre traktoren langs veien. Men det var først i overgangen mellom 1940- og 50-årene at traktorer med hydraulikk kom inn i bildet for alvor. Traktorene som var bygd før 1950, var konstruert for sleperedskap som erstatning for hest.

Med hydraulikken kom høysvansen og silosvansen. Og midt i 1950-årene kom dybdekontrollen som del av hydraulikk-systemene. Før den kom måtte de justere høyden etter terrenget for hånd. Alle traktorene som da kom, kunne de også montere reimskive på. Da kunne de bruke traktorene som drivkraft til sag-innretninger, treskeverk, kappsager osv.

Traktorene blir avanserte

Rundt 1960 kom systemet med differensial-sperre. Det gjorde at begge bakhjula kunne dra samtidig uten at det ene hjulet begynte å

spinne. Da begynte traktorene også å bli større. «Gråtassen» (Ferguson) fra begynnelsen av 1950-årene hadde ca. 25 hestekrefter. Ti år senere var gjennomsnittet rundt 50 hk, og i slutten av 1960-årene var kraften oppe i 70 hk.

I 1962 kjøpte Erling og broren Torbjørn en Ford 5000 med 68 hk. Da var den blant de største på markedet og kunne håndtere løfteplog. Helt til da var det bare mulig med slepeplog og slepeharv, med påmonterte hjul.

I 1966 kjøpte brødrene en McCormick 414. Den hadde alt som var på markedet: Kraftuttak, differensialspærre, to-trinns clutch, reduksjonsgir med åtte trinn og reimskive. Den kunne håndtere en tre-skjærs løfteplog, som ble innkjøpt samtidig. Den klarte å gå opp bakker med tre-skjærs plog som andre typer traktorer ikke maktet. Til da hadde plogene ett eller to skjær. Selv om denne nye traktoren bare hadde motor med 40 hk yteevne, var hydraulikk-systemet revolusjonerende nytt. Da brødrene kjøpte tre-skjærs plog, var det mange bønder som mente at den var det ingen traktor som kunne dra på skikkelig vis. Men de ble til skamme.

Pr. i dag (2020) har de store traktor-

ene en motoreffekt på rundt 200 hk og de håndterer fem- til seks-skjærs vendeplag.

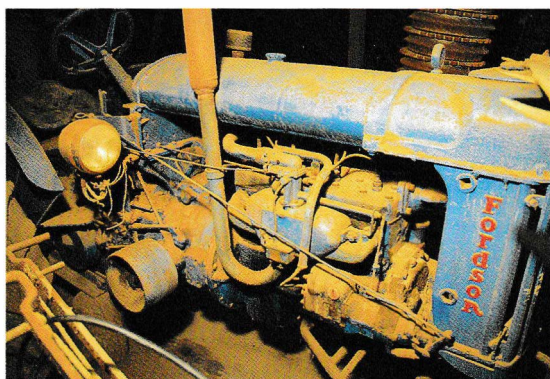
Redskapene blir større og mer effektive

Det ga også rom for å øke harvstørrelsen fra 21–23 tenner til 36. Da ble harven nesten dobbelt så stor. Dette var den første harv-typen som ble laget ved Kverneland fabrikker og ble kalt *Kultisvans*. Etter første bruks-sesong ville Kverneland ha tilbake harven for å se på slitasjen med tanke på forbedringer med ekstra sveising. Brødrene fikk kjøpesummen refundert og brukte den til å kjøpe 45-tenners harv fra Kverneland året etter. Fabrikken reklamerte med at at harven trengte en hestekraft pr. tann i motoreffekt.

Melkemaskiner

I 1953 sa Ivar Mustorp opp sveitseren. Da var det blitt for dyrt. Også mange andre steder ble det mindre folk på gårdene i løpet av 50-årene, for da kom maskin-alderen også til fjøsdrifta i form av melkemaskiner. På den tiden hadde en gift sveitser rundt 450 kroner måneden i lønn, fire liter melk om dagen, fritt hus, lys og brensel, fri sykekaske og gratis poteter.

Erling overtok fjøsdrifta. Det ble kjøpt inn en *Alfa Laval-maskin* for to enkelte melkemaskiner. Vacuumet gikk i rør over kuene slik at Erling kunne kople slangene rett inn på vacuumen og sette koppene på spenene. Så kunne han gjøre andre ting mens de to kuene ble melket. Deretter ble melken helt fra maskin-beholderne og opp i 50-liter spann med sil, før to nye kuer kunne melkes.

Fordson Major kjøpt av Eidsberg kommune like etter krigen.

I bunnen på sila ble det plassert et filt-stykke som ble kalt silefilt. Den måtte byttes etter hver økt. Da satt katten og ventet på filt-stykket. Den ble spist og kom hel ut igjen.

Spannene ble satt i et vann-kar med isblokk i til avkjøling. Men i løpet av 1953 ble det montert melke-kjølings-anlegg som avløste behovet for isblokker. Dermed var en arbeidskrevende vinter-prosess en saga blott.

Disse tekniske landevinningene gjorde at nå kunne én mann melke hele kubesetningen alene, og samtidig føre og gjøre annet arbeid rundt fjøsdrifta. Før var det behov for to som melket for hånd morgen og kveld, som oftest sveitseren og tjenestejenta på gården.

Melkemaskin-utstyret kostet 3200 kroner og kjøleanlegget 1500 kroner. Ivar var ikke blant de første i bygda som kjøpte melkemaskin-utstyr, men han var tidlig ute med kjøleanlegg.

Priser i 1953

I dette året var melkeprisen fra bonden 47 øre literen. Abonnementet på Nationen kostet 56 kroner året og Indre Smaalenenes Avis kostet 20 kroner. De fikk 80 kroner for en smågris. Leverte de 10 tonn poteter til Oslo i sekk og med jernbane, var prisen 28 øre kiloen inkludert fraktutgifter. Oksekjøtt ble levert for 5,48 kroner kiloet, kukjøtt for 4,54 kroner kiloet.

Kunstgjødsel-historien

Det ble brukt 30 kilo kalk-salpeter pr. mål på enga, og 30 kilo på åkeren. Salpeteren kom i 50-kilos sekker og ble spredd med en type spreder som kom

sist i 1930-årene. I tillegg fikk åkeren 10 kilo kali og 20 kilo superfosfat pr. mål. Kali og superfosfat kom i 100 kilos matte-sekker.

Dette ble blandet for hånd og spredd for hånd fra møkka-kjerrer. Dette var hardt arbeid. Særlig kali-spredningen var krevende. Den var ofte klumpete og hard, og måtte knuses med en stor kubbe før spredning. Dette ble sådd på pløgsla før harving. Det ristet forferdelig i kjerra og spredningen for hånd var en fysisk påkjenning. Spredere for slik kunstgjødsel kom først midt i 1950-årene og ble en arbeidsbesparelse i stort format. Typen var en tallerken-spreder som het *Wilmo* og som straks ble allemannseie.

Dyrking av bygg

1954 var også det første året det ble sådd bygg på Mustorp, for bygget kom med skurtreskerne. Slaget het *Herta* og var ikke så sårbart for groing mot høsten, ble det sagt. Men denne høsten ble bløt og sein. Selv om det ble tresket med skurtreskeren, grodde kornet i låven.

Ingen hadde oppdaterte korntørker den gangen. (De gamle tørkene var ved-fyrte og små, og hadde svært liten kapasitet.) Men bygget kom for å bli. Det ble tidlig modent, for tidlig med den arbeidskrevende skuronna som var før, og med tresking på låven. Men med skurtreskere ble det negative tidsmomentet med høstingen av bygg nullet ut.

Skurtreskere

De første to slepe-treskerne i Eidsberg ble kjøpt i 1952. En av dem kom til Narvestad. Den hadde egen

hjelpemotor da gården ikke hadde stor nok traktor til å trekke den over alt. Skjærebrettet var på fire og en halv fot. Også denne høsten ble sein. På Narvestad stod det det året 400 mål med korn. De begynte med slepetreskeren 2. oktober og skar helt til snøen kom. Da var det igjen 25 mål som snødde ned.

Den andre slepe-treskeren kom til Sletner. Den hadde seks fot skjærebrett. Treskeverket hadde stor motor og var tung. Høsten var bløt og sein og treskeren kjørte seg dønn fast. Der ble den stående i 14 dager uten at de fikk maskinen opp av blauthølet. *Brødrene Grini* ringte da til selgeren og spurte om han hadde noen råd. «De får la den stå til frosten kommer», var svaret. Det var så bløtt hele høsten at de brukte to traktorer foran slepetreskeren, en til å drifte treskeverket og en som hjalp til med slepet.

Allerede dette året kjøpte *brødrene Tutturen* den første selvgående treskeren. Den kostet 26 000 kroner og hadde skjærebrett i sju fots bredde. Men denne typen hadde egentlig for lite treskeverk i forhold til skjærebordet, slik at treskeren ikke klarte å holde godt nok unna for matinga. Derfor hadde den lett for å tetne. Men slepetreskerne hadde større treskeverk i forhold til skjærebordet og var derfor hendigere i bruk. Det gjorde at de aller fleste kjøpte slike treskere. Det vanligste merket var *Alfa Laval Aktiv*.

Pr. september 1954 var det i bruk 24 slike treskere i Eidsberg. En av grunnene var at nå økte kornarealene raskt *fordi jordbrukspolitikken var lagt om*. Melkemarkedet var mettet. Derfor ble det stimulert til større kornproduksjon

for bedre selvforsyning. Mange solgte kuene og spesialiserte seg på korndyrking. Det resulterte i at det ble avertert ku-auksjon i Nationen hver dag om våren til langt ut i 1960-årene.

Revolusjonsåret på Mustorp

1954 ble året som markerte den store revolusjonen på Mustorp med overgangen fra det gamle heste-jordbruket til det moderne jordbruket med maskinell drift. Da kom skurtreskeren til gården. Det var en fem-fot slepetresker. Den kostet 15 100 kroner og ble dratt av en traktor. De måtte kjøpe ny traktor også, en *Nuffield* som gikk på parafin. Da kostet den 14 200 kroner og hadde hydraulikk og kraftuttak. Kraftuttaket var nødvendig for å drive treskeverket. I tillegg var det tilstrekkelige hestekrefter til å drive treskeverket og slepe den. Diesel-traktorer var da også kommet på markedet, men kostet 3000 kroner mer. Ivar Mustorp syntes dette var for dyrt, men på Narvestad ble diesel-traktor kjøpt inn dette året. Ivar investerte også i to-skjærs plog med hydraulisk løft, *Oddson fra Kverneland*. Den kostet 1314 kroner.

Åkersprøyter

En *Erland åkersprøyte* var da innkjøpt på våren, til 1315,88 kroner. Den var enkel. Tanken var ei gammel oljetønne. Sprøytebommen var ikke galvanisert. Det resulterte i at sprøytedysene ofte rustet og ble tette. Da ble de blåst ut manuelt. Man brukte ikke hansker heller. Folka ble gule på hendene av sprøytevæska. Fargen ble ikke borte ved vask. Den måtte slites av. Henda fikk ikke normal farge «før julekvelden».

Til sammen ble dette en stor investering på ett år. Investeringen ble muliggjort av at Ivar nå ikke måtte lønne sveitser. De nye maskinene i fjøset gjorde at Erling kunne ta unna alt i fjøset alene.

Kornsiloen på Mysen

Omleggingen førte også med seg at det ble reist kornsilo på Mysen i 1952. Byggingen ble bestemt under et møte i Eidsberg bondelag. Møtet ble holdt på Foss gård, og Erling Mysen ble med i det første styret.

Med ny kornsilo trodde alle at de bare kunne dra rett fra jordet og på mølla om kvelden for å levere, uten time-bestilling. Slik ble det selvsagt ikke. Det ble «leveringskork». Det sto tett i tett med hestekjerrer og lastebiler på jernbanetomta. Erling Mustorp forteller at de kjørte sitt første kornlass til siloen med hest. De reiste fra Mustorp klokken fire på ettermiddagen og var ikke hjemme igjen før etter midnatt.

Dagen etter ble det innført time-bestilling, og det ble orden i systemet. Silo-volumet var beregnet for hele Indre Østfold. Da var siloen det eneste mottaket for korn i dette distriktet, bortsett fra det vesle som møllene kunne ta imot. Møllene hadde bare gammeldagse plan-tørkere, mens den nye siloen hadde skikkelig tørkeanlegg.

Alt kornet kom i sekker. Ingen treskere hadde tank. Treskerne hadde to uttak. Det måtte stå en på treskeren for å bytte sekker, slå over til det andre uttaket og sette på nye sekker. Var det bløtt på jordene, måtte de velte av sekkene fortløpende for at maskinen ikke skulle bli for tung. Ellers

var det plass til noen sekker på stå-plattformen.

Å levere løst korn ble ikke vanlig før langt ut i seksti-årene da treskerne fikk egen tank.

Bløte og seine høster

På femti- og seksti-tallet kom det en serie med bløte og seine høster. I tillegg var det gjennomgående dårlig med grøfting på gårdene. Ingen hadde egne tørker.

I bonde-organene ble det anbefalt å ikke begynne å skjære kornet for tidlig. Man måtte ha det som på folkemål ble kalt «skurtresker-nerver». Mange hørte på de som skreiv at de måtte vente til vannprosenten var under 18–20, men resultatet ble ofte at de ikke fikk inn kornet før snøen kom. Ikke minst de som hadde basert seg på leietresking med slepetresker, gikk «fem på». Mye god avling snødde til sist ned. Normal kapasitet på disse slepe-treskerne var å kunne feie over mellom tre og fem mål i timen. Leie av skurtresker kostet 45 kroner timen.

Fagfolkene hadde ingen lokal og nasjonal erfaring å bygge på, og de var ofte mer «på jordet» enn bøndene var. Erling husker at den første dagen de brukte slepetreskeren var det strålende sol og tørt. Men de hørte på rådene fra fagfolk slik at de ventet til kl. 13.30 med å begynne, og sluttet allerede kl. 15.30. Etter et par dager skjønnte de at dette var bare tull. Siden skar de så lenge det gikk.

Man fulgte også fagfolkens råd om å kjøre inn kornsekkene samme dag. Det holdt man på med helt til 1959. Da var det en bonde på Gran gård på Toten som hadde latt sekkene stå ute om natta. Så viste det seg at dette

var en bedre og luftigere måte å lagre kornet midlertidig på. Det sto bilder i avisene av kornsekkene som sto ute, og folk ga seg over for «sjuskeriet». Men over natta begynte de fleste bønder med samme systemet. På Mustorp ble det slik fra dag én. Da ble sekkene endevendt med rota i været. Så ble de kjørt på siloen når det ble ledig tid.

Hesten ble avløst

Nå ble det mye mindre bruk for hest på gården. Potetmaskinen ble før kjørt av to hester i spann. Nå tok traktoren over. Både høy og kornsekker ble fraktet med traktor opp bakkene på Mustorp og frem til låvebrua. Men låvegulvet var ikke sterkt nok til traktorvekta, så hesten måtte overta lasset før det kom inn på låven. Dette systemet varte til låvegulvet ble forsterket og eksosrøret på traktoren ble påmontert gnistfanger. Dette var nå så strengt i brannforskriftene at gnistfangeren måtte forevises for bilsakkyndige en gang i året.

Før traktoren kom i bruk hadde Ivar sju hester på Mustorp. Med traktor med jernhjul ble hestetallet skåret ned til fem, og med gummi-hjul på traktoren ble antall hester redusert til tre. Til da måtte all frakt på vei foregå med hest.

I 1965 ble den siste hesten levert til slakteriet. Hestens historie på Mustorp var over. De siste årene var den pensjonist og gikk på stas rundt på gården. Traktorvinsjen hadde gjort den overflødig også til kipping av tømmer i skogen.

Vannforsyningen

I 1958 fikk Mustorp innlagt vann fra Folkenborg vannverk. Vannverket ble

til etter initiativ fra *Karl Smeby* og ble formet som et privat andelslag, med Karl som formann de første årene. Dette vannet ble tatt fra ei ile nede ved Søndre Mysen.

Til da var det gårdsbrønnene som var vannkilden. Erling husker at de kjørte reint vann fra Mysen meieri som de hadde til drikkevann og til klesvask. De hadde alltid med to tomme ekstraspenn når de kjørte mjølka. Disse ble fylt opp med vann fra meieriet, som var koblet til Mysen vannverk. På Mysen hadde det vært innlagt vann som også var godt å drikke siden godt før 1910.

Bestemmelsen om å knytte seg til vannverket på Folkenborg ble tatt av Ivar da han fikk tyn av sønnene sine for at de hele tiden måtte hente vann med hest fra ila i Holsbekken ved Salerud til klesvasken. De mente at dette var en skam. Dagen etter satte Ivar i gang. Han fikk med seg Narvestad så de kunne legge begge ledningene i samme grøft. Volden ville ikke være med. De syntes det ble for langt. 20 år senere måtte de grave egen grøft helt til Folkenborg alene.

Georg Tutturen hadde gravejobben med sin traktorgraver. Han hadde tre kroner meteren for graving og gjenfylling. Hele operasjonen med påkoplingsavgift og andeler i vannverket kom på 4500 kroner. Det ble gravd ned to-toms plastledninger som vannrør.

Dette ble Ivar fornøyd med og viste større glede over mulighetene den nye vannforsyningen ga enn den guttene hans viste. Han kunne mange ganger skru opp krana for å se vannet fosse i vasken. Til da hadde de brønnvann inn i kjøkkenet. Men fallet var så lite at det var så vidt vannet sildret fra ei kran som

var helt nede ved gulvet.

De nye ledningene ble lagt 1,60 meter under bakken og 2 meter under veien. Da ble de liggende frostfritt. Vannavgifta var under 40 kroner i året.

Befolkningen i Folkenborg-området hadde til da bare takdryppet og provisoriske regnsamlere som vannkilde. Drikkevann hentet alle i ilen på Folkenborg museum. Den lå der fjøset på Askerudlåven ble montert. Da måtte de fylle igjen ilen og enda legge på et par meter med fyllmasse før de kom opp i den høyden som nå er fundamentet for låvebygget.

Det var først fra slutten av 1950-årene at kommunen brettet opp armene for å sørge for offentlig vanntilførsel til gårdene i bygda. Dette ble en viktig forbedring for gårdsdrifta og var en nødvendig forutsetning for teknifiseringen av fjøsstellet. Ikke alle fikk del i dette privilegiet. Borevann kom ikke inn i bildet før i 1970-årene. Denne mangelen på tilstrekkelig og rent vann til melkemaskiner og tankanlegg forsinket teknifiseringen av fjøsstellet på disse gårdene.

Enda bedre teknikk

I 1958 ble det kjøpt en silosvans til 450 kroner og en tre-tonns traktorhenger med tipp til 2200 kroner. Ivar var blant de første som monterte høye lemmer på traktor-hengeren for levering av korn til mølla. Han kjøpte også motorgressklipper til den store hagen. Den måtte skyves for hånd og kostet hele 750 kroner. Dette var den andre av slike i Eidsberg. Den første kom til Narvestad året før. Typen var engelsk og het *Ramson*. De kjøpt også en to meter bred ringtrommel for 1098 kroner. Så sveisa

de to gamle tromler på denne nye og fikk en trommel med seks meters bredde.

Dette ble det siste året at kona, *Marie Mustorp*, hadde gjess. Dette hadde hun begynt med i 1940. Nå syntes hun det ble for slitsomt og at det ga for lite igjen.

Bulldosering av jorder

Ivar fikk bulldosert igjen fire av de fem brønnene på gården og pløya vekk noen holer og daler, og fikk vekk noen uønskede iler. Slik ble Ivar en pionér i bygda i forhold til å bruke bulldoser for å få jevnere jorder som passet til maskinell drift. Denne planeringen kom på 3200 kroner. Men skattemyndighetene ville ikke godta planeringen som utgiftspost i drifta, så den måtte belastes privatkontoen. Da ble det dyrt likevel.

Bulldoseren hadde arbeidsvekt på 10 tonn, noe som var vanlig på den tiden. En så liten bulldoser maktet ikke å skyve vekk matjorda oppover bakke. Men på Mustorp var grunnen under jordsmonnet såpass gunstig at dette gikk bra likevel. Men det tok 10 år før bulldoserte jorder ble godt brukbare igjen og 20 år før de nådde sitt gamle avlingsnivå.

Ivar tok initiativ til å lage et forsøk med bulldosering på Haga jordbrukskole. Dette ble godt mottatt i bonde laget og hos fylkesagronomen, og resulterte i at maskinen kunne gå rett til Haga fra Mustorp og Narvestad. Noe ble etterfylt med matjord og noe ikke. Med matjord på, ble det fortsatt avling av korn. Det som bare var undergrunn, avlet ingen ting, bortsett fra kløver. Men med påfyll av hønsemøkk kunne de også avle korn der. I det hele tatt var resultatene av bulldosering stikk i strid

med holdningen til enkelte lærere og eksperter på jordbruk, som mente at bulldosering ville ødelegge avlingene for alltid.

Pelsdyr

Rundt 1960 var det veldig mange bønder som begynte med pelsdyr som attåtnæring. Slik også på Mustorp. Vestre Toten prestegård, som Erling arbeidet på som ung voksen, hadde allerede begynt i næringen. Erling kjøpte tisper av forpakteren for 250 kroner stykket. Da han kom tilbake til Mustorp våren 1960 hadde han 150 mink-tisper. Han bygde bur og satte i gang egen produksjon.

Det var lett vint å begynne med mink fordi utviklingen hadde kommet så langt at flere startet med fôr-kjøkken. Disse kjørte rundt med mat til mink-farmene hver dag, sju dager i uka. Torbjørn og Erling dreiv dette sammen. De fikk leveranse fra Fredrikstad, fra *Brødrene Kjølborg*.

Ved siden av at det var blitt lett vint å starte opp, var det etter forholdene god fortjeneste på mink-skinns. Brødrene på Mustorp tjente inn både tispene og bur-investeringen i løpet av det første driftsåret. De dreiv med mink i ti år.

Det siste året tjente de ingen ting på drifta, men tapte heller ikke noe, for de gode betingelsene først i 1960-åra førte til at det ganske snart ble overproduksjon. I 1970 var eventyret over for minkbur som bi-ervert på vanlige gårder. Det ble bare de store og profesjonelle pelsdyrfarmene med lang erfaring og gode forbindelser som overlevde i dette markedet.

Et typisk eierskifte

Ivar var storfornøyd med å ha Torbjørn og Erling gående hjemme for kost og losji. De ledet og bar gårdsdrifta mens Ivar stelte med det finansielle. Sønnene Dagfinn og Ole Martin var for lengst i gang med sine egne ting. Ole Martin hadde endog hatt et år med jordomseiling. Erling og Torbjørn ville også komme i gang som selvstendige. Brødrene ønsket å leie Mustorp sammen. Ivar satte seg i mot. Han mente det gikk så godt slik det var.

Erling ville da leie en annen gård, men fikk ikke støtte til å gjennomføre det. Da tok han agronompost på prestegården på Vestre Toten, og fikk to flotte år her som integrert del av familien. Denne forbindelsen varer fremdeles. Han fikk også flere andre venner herfra.

Da måtte Ivar stille kuene sjøl. Det ble uvant. I 1959 ble Ivar «berget» av en skikkelig tørkesommer. Ellers hadde han ikke fått endene til å møtes, verken teknisk eller arbeidsmessig i gårdsdrifta. Han ble alene igjen med kona og broren Arnt, og Arnt kjørte ikke traktor. Da hadde Ole Martin tatt arbeid og seilte med «Bergensfjord».

Ny giv i 1962

Våren 1962 bestemte Ivar seg for å leie ut Mustorp til Erling og Torbjørn. Da var Ivar 67 år og enda ikke pensjonist. Den alminnelige pensjonsalderen var fremdeles 70 år.

Leia for gården med redskap og husdyr ble satt til 10 000 kroner året, pluss dekning av alle faste utgifter som forsikring, strøm og kommunale avgifter. Ivar og kona skulle ha alt gratis til mat og hus.

Dette var en vanlig leieavtale for gode gårder i bygda. Verken Ivar eller de to brødrene ville at det skulle være forskjellsbehandling mellom de fire søsknene. Etter noen måneder som kårkall angret Ivar på at han ikke hadde leid ut gården tidligere.

Mor Marie fortsatte å arbeide for de to sønnene sine på gården. Hun styrte husholdningen for de fire som nå bodde der, samt at hun holdt selskapelighet for familie, naboer og en stor vennekrets.

Som nevnt nedenfor ble årsresultatet i 1962 særdeles dårlig. Men takket være 30 mål med poteter, gikk brødrene i pluss likevel. Det generelt elendige driftsåret ga nemlig rekord-priser på poteter.

Potetkokeri

Driftåret 1956 ga rekordår for potetavling. På Mustorp avlet de fem tonn pr. mål. Slik var det over hele Østlandet. Derfor ble det bygd potetkokerier på meieriene både i Trøgstad, Mysen og Rakkestad. Slik ble potetene til grisemat.

Grunnen til at denne virksomheten ble lagt til meierier, var at de hadde damp fra før som så ble gjenbrukt til potetene. De kokte potetene ble lagt i silo. Staten ga 15 øre pr. kilo i tilskudd, for inntil 10 tonn pr. gård.

Etter fire–fem år ble kokeriene avvirket fordi det ikke lønte seg lenger å dyrke poteter til fôr. Potetmarkedet på landsbasis kom i bedre balanse med avlingene.

Storstilt grøfting

På denne tiden ble det satt i gang en omfattende grøfting av jordveien på Østlandet, og selvsagt også i Eidsberg.

En merket ikke så mye til at det var bløtt så lenge man dreiv med de gamle metodene og med hestekraft. Men da traktorene og skurtreskerne gjorde sitt inntog i dagliglivet på gårdene, ble mangelen på drenering veldig påtagelig. Den bløte jorda sinket starten på våronna. Enda verre ble det om høsten da de skulle ha inn avlinga. Alle kjørte seg fast i ett sett og måtte taues ut av blaut-høla med en annen traktor.

Også på Mustorp var grøfte-behovet stort. Brødrene la en ambisjos grøfte-plan som omfattet 203 mål i én jafs i sitt første driftsår. Det var gode offentlige tilskudd på grøfting fordi det var politisk ønskelig. Tilskuddet var på hele 40% av total-kostnadene, og det dekket vanligvis innkjøp av rør (teglsteinsrør). Planen var så uvanlig omfattende at det kom en fra landbruks-selskapet for å se på planen før han ville godkjenne den. Men det gikk bra, og brødrene kunne sette i gang.

Nettopp året 1962 ble svært instruktivt med hensyn til behovet for bedre drenering. På Mustorp kom de ikke i gang med våronna før 28. mai. Om høsten sto kornet grønt til langt ut i oktober, med store frostskafer som resultat. Vi som husker det året, minnes brenninga og røykleggingen av åkrene for om mulig å berge avlinga for frosten. Men det hjalp ikke. Dette uåret satt skikkelig fart i grøfte-arbeidet over alt.

Hele grøftejobben ble gjort innen St. Hans den våren. Det var *David Wallin* med sønnene *Åge og Odd* som utførte arbeidet. De brukte en spidde-grøfteplog som de satte på hydraulikken med kraftoverføring. Da kunne de legge

300 meter med rør i døgnet. De måtte skyfle opp løsmaterialet i bunnen på grøfta med håndmakt. Røra ble lagt ned for hånd, med krok. Rørsystemene på flatmark ble testet med gjennomspyling for å sjekke at det var riktig fall over alt. Over røra ble det lagt halm som dekkmateriale. Det har vist seg at dette var en god løsning.

Allerede året etter kom en forbedret utgave: *Rådahl grøfteplog*. Katastrofeåret 1962 gjorde at brødrene satset på å samle alle tilgjengelige kontanttilganger for å grøfte hele resten av jordveien på Mustorp. Det var *Rolf Kirkeby* og svogeren *Jens Langseter* fra Trøgstad som hadde dette utstyret og som gjorde jobben. Med Rådahl-utgaven kunne de legge 1000 meter med rør om dagen. Med denne maskinen slapp de hånd-skyfling av løsmassene. Den hadde nemlig vater slik at gjennomskylling for sjekk ikke var nødvendig. Nå ble rørene dekket med sagflis fordi dette var mer lettvtint. Dessuten ble rørene lagt i et metall-løp slik at de la seg ned i grøfta etter hverandre.

Begge gravelagene hadde 60 øre meteren for graving og legging. Brødrene Mustorp fylte igjen grøftene selv etter at de var ferdiglagte. Slik sparte de 5 øre meteren.

Bare et par år etter kom dreneringsrør i plast på markedet. Da var allerede Mustorp drenert med teglrør. De røra har stått seg til denne dag. Begge de to nevnte arbeidslagene må ha gjort en dugelig jobb. Senere har det bare vært nødvendig med vanlig vedlikehold av rør-systemene.

Som en kuriositet kan det nevnes at det noen få år var pålagt å dekke

nylagte rør med ti centimeter bred glava-matte. Dette viste seg ikke å bli vellykket, da glava-stoffet etter hvert begynte å tette til røra. Påbudet ble derfor opphevet.

Systemet med leiejord til kornproduksjon

I 1963 begynte brødrene å leie jorda på andre gårder for å utvide kornarealet. De leide Hobøl og Vesle-Mortvet, Store-Mortvet, Salerud, tre Skjørtvet-gårder, Berg, Nordre Ulltvet, Bråtan i Trøgstad, Ba i Rødenes, Krosby i Rødenes, Spydslaug i Rakkestad, Svanbekk og Sandbekk i Degernes, Nordre Westerby og Søndre Raanaas i Trømborg. Ikke alle disse var leid samtidig, men på det meste drev de 2200 mål, inkludert Mustorp. Leieprisen var 30 kroner målet. De averterte etter jord bare én gang. Senere var pågangen stor av bønder som ønsket å leie ut jorda si.

Mange bønder mente at brødrene slo inn på avveier når de leide tilleggsjord på denne måten. De mente Mustorp var stort nok. Men brødrene åpnet en trend i bygda, som de første i dette markedet. I løpet av tre år sluttet de med ku og satset helt og holdent på produksjon av korn og poteter. Dermed ble det behov for større areal og avlings-volum for å holde på lønnsomheten.

Det ble sein høst også i 1963, så de måtte investere i enda en sleptresker (*Terminius*) for å for å få avlinga i hus. Utgiftene til den omfattende grøftinga ga ikke rom for innkjøp av selvgående skurtresker. Senere fikk de vite at de var de siste som kjøpte slepetresker på Felleskjøpet på Mysen. De selvgående var nå kommet for fullt og tok over markedet.

Priser i 1964

Noen priser fra 1964: Melk ble levert meieriet for 63 øre literen, en 20-kilos smågris kostet 135 kroner, en voksen potetplukker hadde 25 kroner dagen, kiloprisen for poteter levert Oslo var 33 øre. En liter parafin kostet 32 øre, en liter diesel 33 øre, to-toms teglrør til drenering kostet 283 kroner pr. tusen, tre-toms kostet 524 kroner pr. tusen rør.

Nye tørker

Høsten 1963 ble som nevnt svært regnfull. Kornet de høstet var rått. Det fikk de ikke levert på siloen. De fikk tørket litt på Narvestad etter at *Per Sigvart* var ferdig med å tørke sitt. Men alt det andre måtte de jobbe intenst med, og måke det rundt på gulvet morgen og kveld for at det ikke skulle mugne. Men leien av tilleggsjorda ga likevel godt overskudd.

I parentes kan det nevnes at mor Marie anla blomsterbed i fjøsveggen da kuene ble faset ut. Dette vakte oppsikt og ble omtalt med bilder i avisa. Før var det bare nesle og hestesyre langs veggene. Blomsterbedene sto i stil med ledig tid.

Året etter satt brødrene derfor opp korntørke i låven. Dette var en sjakttørke (en firkantet bing) som ble varmet av en oljebrenner. Tørka hadde kapasitet på 10 tonn om gangen, og kunne tørke to ladninger i døgnet.

Samtidig med denne første tørka, monterte brødrene en kornelevator. Disse installasjonene medførte at de satt høye lemmer på traktor-hengeren og leverte løst korn på Mysen-siloen. Da var brødrene de første som leverte usekket korn. Året etter begynte siloen å premiere de som leverte løst korn med tre øre pr. kilo.

Tørka kom godt med. Gjennom 1960-årene kom en serie med seine og våte høster. Kornsiloen hadde som oftest bare kapasitet til å ta imot tørt korn. Og på grunn av de våte høstene fikk siloen utfordringer med å selge kornet videre. Derfor lønte det seg ekstra godt å ha egen tørke.

I 1968 satte de opp ei tørke til. Det var en mølle-tørke, en *dansk Passat korntørke*. Denne var mye større, med stor oljefyr og med automatisk utmating. Den egne korn-elevatoren fylte tørka. Slik kunne den tørke 80 tonn i døgnet. Sammen med den gamle fikk gården en tørke-kapasitet på 100 tonn korn i døgnet.

Halmen

Det ble mye halm etter så store kornarealer. Derfor investerte brødrene også i egen halmpresse dette året, en *Rivere Chavis* til 12 100 kroner. Da lagde de i tillegg en 10 meter lang henger som de hang etter pressa. Her sto en mann og stablet baller ettersom de dumpet inn. Halmen ble en ny inntektkilde. De leverte den til *Olaf Gjesti* i Oslo. Han forsynte travbanene og veterinærhøyskolen med halm. Året etter byttet de til høytrykks-presse og presset 1000 mål med halm. Da leverte de også til anlegget for luting på Lekum.

Egne kornsiloer

Neste skritt var bygging av egne kornsiloer, også i 1968. Disse ble bygd i tre på betong-såle. Men kapasiteten for lagring av ferdigtørket korn her ble ikke på mer enn 120 tonn. Derfor ryddet de ut alt i det gamle fjøset og i stallen, lagde ett stort rom, justerte gulvet så det ble slett og blåste ferdigtørket korn

inn her. Men også her ble det for liten kapasitet. Til slutt la de plast i bunnen av de gamle høy-lauvene i låven og blåste ferdig korn dit også.

For å unngå varmegang i kornet under lagring fordi kornet kom varmt fra tørka, konstruerte de rørganger under taka i låven og i fjøset så de kunne fordele kornet så det rakk å bli avkjølt før det la seg permanent.

I tillegg ordnet de utendørs mellomlagring av korn i kø for tørka. Da la de plast på bakken, gjerne på en liten høyde på jorden, så vannet kunne renne av til alle kanter. Kornet måtte ligge bart. La de plast over, ble det varme og dogg, og tilløp til mugg. Kornet klarte seg fint uten dekke i regn. Det ble bare et lite lag ytterst som ble vått. Og kom sola, tørket dette laget på et blunk.

For å lesse opp fra slike utendørs lagre, kjøpte de gripe-skuffe til traktor-graveren og lessa opp i traktorhengeren med den. Da måtte de være to: en som kjørte graveren og en som gikk rundt og løftet opp platen så kornet samla seg til å bli tatt av skuffa. Erling sier at prosessen gikk overraskende fort.

Landets tredje største kornprodusent

Avlingene var ikke så store den gangen som de ofte er i dag. Gjennomsnitt-avlinga pr. mål kom ikke opp i 400 kg før langt opp i 1980-årene. Det kan nevnes at rundt 1950 var gjennomsnittlig avling for hvete 180 kg på målet på landsbasis og 200 kg for havre. Da Herta-bygget ble introdusert i 1950, resulterte forsøk i avlinger på Kalnes med et gjennomsnitt på 240 kg. Ved siden av bedre grøfting, som nok gjorde det største utslaget, kom det altså bedre og mer avlingsrike sorter. Og fordi de også krevde kortere

modningstid, var de egnet for høsting av tunge skurtreskere som ikke tålte de regnbløte åkrene seinhøstes.

Likevel høstet brødrene Mustorp et gjennomsnitt på 1000 tonn årlig. De fikk senere vite at de i denne perioden (1968–80) ble regnet som landets tredje største kornprodusent.

Gjennombruddet for produksjon av hvete

Frem til slutten av 1980-årene var det få eller ingen som forsøkte seg på produksjon av vår- og høsthvete. For dårlig drenering og for langsomme kornsorter frem til modning, gjorde at slik produksjon oftest ble mislykket. Det var havre og bygg som var kornslagene som ble dyrket. Det var krevende nok å få slike avlinger i hus i tide.

I dag er produksjon av hvete en bærebjelke for jordbruket i Eidsberg. Dette er takket være god drenering, forbedrede kornsorter og klimabufferen som Mona-ryggen utgjør mot nord.

Gjennomført hydraulikk

Først rundt 1970 var hydrauliske systemer gjennomført i all teknologi i landbruket. Da kom hydrauliske bremsere og styring, samt hydrauliske tipp-anordninger på tilhengere av alle slag.

Vår egen *Leif Løkka* introduserte boggie-systemet i landbruket i slutten av 1960-årene. I løpet av 1970-årene var boggie-systemet gjennomført både i landbruket og i transportbransjen.

Fra rundt 1970 ble det også påbudt med vernebøylere på alle traktorer. Til da var det altfor mange bønder som ble skadet eller drept på grunn av velt med traktor.

Effektivitet

I 1975 fikk brødrene Mustorp besøk av lærerne på Kalnes og på Haga. De ville ha innsyn i drifta deres. Brødrene var bare to om den svære og komplekse drifta si, også i sommerhalvåret, mens på Kalnes hadde de opptil 25 i arbeid i sommerhalvåret. Brødrene leide bare hjelp til kjøring av korn fra jordet og til tørka. Forskjellen lå i god planlegging, fornuftig bruk av tid og tilgang til optimal teknologi og maskinelt utstyr.

Det bør også nevnes at brødrene fikk god hjelp av barna sine. Fra de var 11 år gamle kjørte de skrutreskere på egen hånd. Da kunne de også kjøre korn fra jordet.

De tre guttene til Erling fikk ha alle inntektene fra potetdyrkinga fra tidlige tenår, og de hadde opp til 300 mål med poteter. Slik ble interessen tent for yrket. Alle tre har siden kjøpt gårder på det åpne markedet.

I 1970 kjøpte brødrene kombi-maskin for spredning av gjødsel og såing av korn i samme operasjon. Det var første året slike maskiner var på markedet i Norge. Brødrene kjøpte sin på landbruks-utstillingen på Sjølyst.

Etterord

Det siste året Erling dreiv som bonde var i 1996. Da var han 65 år. I flere år hadde guttene hans som nevnt allerede hatt inntektene av potetavlingene som beslagla mellom 200 og 300 mål årlig.

Dette året overtok sønnene Ole Petter og Ivar gården Mustorp og gårdsdriften sammen, og har driftet hjemgården og andre gårder og foretak som tospann siden, i god familietradisjon.

Erling priser seg lykkelig over at han sluttet å ha ansvaret for driften i tide:

«Jeg hadde ikke greid å følge med på datateknologien og all elektronikken som nå dominerer maskinsiden i jordbruket. I min tid reparerte vi alle maskinene selv. I dag er jeg helt hjelpeløs og skjønner ingen ting».

Han mener at hans generasjon, som var med i dette store tidsskillet fra begynnelse til slutt, har vært med på en enestående tidsreise. Målt mot den nye generasjonen bønder, som Erling kaller «profesjonelle bønder», ser han på seg selv som akterutseilt: «Man setter bare inn et kort i maskinen med opplysninger fra jordprøvene. Da bestemmer den selv hvor mye gjødsel, såkorn, kalk og så videre som hver kvadratmeter skal ha. Traktoren kjører seg selv. Slik blir det ingen overlapping i prosessene med såing, sprøyting, gjødsling, tresking og harving. Slik spares bort imot 10% på ren effektivitet når det gjelder alle typer innsatsmidler, inkludert diesel, og det blir mer miljøvennlig drift.»

Erling nevner at dette har sønnene kommet i gang med i år, i 2020. Og han nevner spesielt den nye såmaskinen. Her kan man se på skjermen hvor mange rapsfrø den sår pr. mål, hvor mange korn eller frø den skal så pr. kvadratmeter og så videre. Og alt sammen virker fint. Høsthveten spirer perfekt. Men Erling er takknemlig for at han slipper unna med bare å se på resultatene. Hans ekspertise var gyldig i sin tid. Nå kjenner han seg utdatert teknologisk, og gleder seg i stedet over sønnene sine.

Signe Marie Finstad

Av Eldbjørg Skaug

Store personligheter som har preget samfunnet for ettertiden og skapt tradisjoner som vi i dag tar som en selvfølge, har bidratt til å gi oss en stolt identitet. «Ho Signe» er en av dem, en kulturpersonlighet som viste oss og lærte oss hva god musikk og sang er. Vi var så heldige som fikk beholde henne, og at hun valgte å gjøre sin livsgjerning her. I dag ville hun ha forsvunnet inn til hovedstaden og forholdt seg til den toneangivende eliten. Mer eller mindre frivillig valgte hun – midt i krigsåra – å vende tilbake til hjembygda, og vi kan ikke få fulltaket henne.

Signe Finstad i 1997.

Historien om Signes liv og virke er som et eventyr. Den vesle, kvikke, uvørne guttejenta likte seg best ute, klatret i trærne og var med på jordet og i fjøset sammen med brødrene. «Lær dår aldri å mjølke, guttær, da får de aldri fri!», sa faren. Så de slapp. Hennes yngre søster holdt seg inne på kjøkkenet hos mor og lærte seg andre kvinnelige sysler, som jenter flest.

Senere, i skoletida, ble det en utfordring for Signe, for hun følte seg annerledes enn de andre jentene i klassen. De var innejenter og hadde lange, lyse fletter, men Signe var utejente, mørklett og hadde kortklipt, tynt og svart hår.

Av natur var hun beskjeden og sjenert, forteller Elisabeth Riiser Dankel. Men vesle, viltre Signe ble en formidler, dirigent og musiker av rang. Hennes

innsats i hjembygda gav grobunn for et mangfoldig og rikt musikkliv på høyt nivå i bygda vår.

Familiebakgrunn og oppvekstår

Signes far, Johan Finstad, var sønn av Thor Finstad og mor Maren, født Kleven. Thor, født 1853, var en driftig kar og bonde, fikk bygget de fleste bygningene og plantet den store eika på familiegården Finstad, som ligger mot vest nedenfor Eidsberg stasjon. Maren og Thor fikk 13 barn:

Sønnen Johan giftet seg i 1910 med Karen Emilie, født Raanaas, og de fikk fire barn: Jens, født 1911, (fem barn), Thoralf, født 1913 (ingen barn), Signe Marie, født 24.11.1915 (ingen barn), Eli Johanne, født 1918, (fem barn, blant dem Elisabeth Riiser Dankels mor).

På Finstad bodde det to generasjoner vekselvis i alle år før det moderne landbrukets tid, for mange hender og rygger trengtes. Så Johan kjøpte flere gårder, blant andre Garsæg, hvor Signe ble født. De kom til Finstad i 1919. Da hadde Thor og Maren bygget huset Thorshaug tvers over veien for bedehuset Hebron og flyttet dit. Ingen tilfeldighet, for familien var ivrige misjonsvenner. Johan og Emilie, kalt Milla, drev gården frem til 1947, da Jens og Gunnvor overtok.

«Min bestemor, Karen Emilie, var et åndsmenneske, kunnskapshungrig og fremtidsrettet, og hennes påvirkning ble viktig for hele barneflokket. Hun var våken og holdt i trådene», sier Elisabeth. Hans Nielsen Hauge mente at kvinner var like viktige som menn. Huges ideer inspirerte folkehøyskolene og oppmuntret bygdas kvinner til å tenke fremover og hevde seg. Karen Emilie kan ha vært en av dem.

Til Berger skole, senere kalt Heen,

kom en ung, nyutdannet lærer, *Jakob Hjertaas*, og det gikk gjetord om hvor flink og kunnskapsrik han var. Egentlig sognet Finstad til Skaltorp skole, men moren syntes de skulle gå på Bergerskolen, og slik ble det. For barna ble det slitsomt å traske den lange veien att og fram i allslags vær, men herda og sterke ble de.

På Bergerskolen kom Signe i et nytt og annerledes miljø, for jentene fra storgårdene der lærte «fine» ting og hadde mange ferdigheter, og det var slik hun opplevde at hun var annerledes, utejente som hun var. De andre jentene var høye for alderen og hadde lange, lyse fletter, som de slengte elegant med. Bare hun var liten og mørk – og kortklipt. Hun likte seg på skolen, og faglig var hun svært sterk, fikk kun enere. Den gang var karakterskalaen omvendt av dagens, hvor seks er best. Den gang var en ener en ener! Hjertaas lot henne hoppe over femte klasse, for der var hun utlært, men til gjengjeld

Bergerskolen med Anna Austad og Jakob Hjertaas på siste del av 1920-tallet.

Klara Lysaker, Martha Thune, lærer Jakob Hjertaas, Signe Finstad og Ingrid Aamodt ved Berger skole (Heen skole) i 1930. Bilde utlånt til kalender av Liv Stadshaug.

fikk hun et påbyggingsår på sjuende trinn, og da het det seg at hun gikk to ganger i sjuende. Hjertaas visste at hun var for ung til å komme videre og syntes hun skulle lære mer, for han hadde mer å by på. Det samme skjedde med hennes søster, Eli. På hjemmebane øvde Signe seg med å veive med flettene som skolevenninnene. Hun fletta filleremser og festa «flettene» med hårspenner. Den dag i dag slenger jentene med håret, fletter eller ei!

I 1930 gikk hun ut av grunnskolen og var konfirmant. Da ble hun voksen, som de sa i de dager, og mange gikk rett ut i arbeidslivet. Det slapp Signe, for det var behov for henne på gården. Samme året begynte hun med spilletimer, for moren hadde kjøpt piano. Kirsten Myklebost var organist i Mysen og tok spilleelever. Så vi kan tenke oss at det ble pianoøving

Jentene på fortsettelsesskolen.

og gårdsarbeid før hun begynte på fortsettelse-skolen. Den gikk på omgang, og i 1931–32 var den på Kolshus i Trømborg. Hun måtte ut og gå lange skoleveier igjen og sto frem som en flink og sterk elev, som før. Der traff hun jevnaldrende fra flere grunnskoler.

Signe må ha vært lærelysten og nysgjerrig, for hun fortsatte på skole, og denne gang på Bondelagets folkehøyskole på Mysen, som var bøndernes valg den gang. I Mysen fantes realskole og handelsskole, men de var antakelig mest for kommende forretningsmenn og akademikere. Signes familie og hun selv foretrakk sannsynligvis Grundtvigs ideer om folkeopplysning, litteratur og musikk, finne sin mestringsarena og oppdage egne evner.

Å være ung i «de harde 30-åra» ga ikke mange muligheter for unge jenter. Ikke gutter heller, for den saks skyld, så Signe var heldig som fikk begynne på folkehøyskolen i 1934. Her fikk hun nye og spennende impulser. Hun lærte tysk, som hun syntes falt lett for henne. Fra folkehøyskoleåret skrev Odd Funderud ei minnebok, der han fortalte om skoleåret under de harde trettiåra. Minneboka ble først etablert på slutten av krigen, ti år senere. Der fantes ei liste over elever og adresser, og noen elever hadde skrevet sine minner i den. Boka ble funnet i Signes etterlatte papirer. Hun gikk ut av skolen fem år før krigen begynte, men boka sirkulerte vel blant alle tidligere elever til den kom til Signe. Hun kan med rette ha følt at den var uaktuell for henne og kom seg ikke til å sende den videre.

Østfold Folkehøyskole i jubileumsåret 1934–35.

Ungdomsliv og utdanning

I 1935 kom prost *Gunnar Dehli* og familien til Eidsberg prestegård, og med dem ble det et aktivt kirkeliv.

Gunnar Dehli's første hustru døde i sin tredje barnefødsel. Barna het *Gudrun (Gulle)*, *Liv* og *Martin*. Prost Dehli giftet seg senere med *Anna*, som var finsk, og med henne fikk han en datter, *Ingrid*. Deres barn var jevnaldrende med barna på Duserud og Finstad. Prestegården ble et møtested for ungdom. Gulle, Liv, Martin og Ingrid fikk venner i bygda, og da kanskje særlig blant kirkelige ungdommer. Signe, Jens, Thoralf og Eli var blant dem. Og så kom søskenbarna fra Brunlanes på besøk på prestegården, og prestens stue ble et sted der de unge «hang».

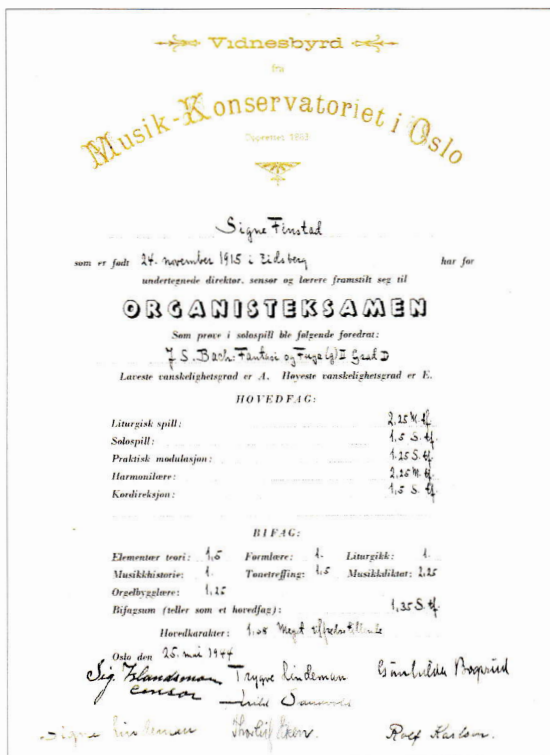
Signe ble venn med Gulle, som gikk på Oslo offentlige lærerskole, og som tok toget hjem i helgene. Søndagsskolen holdt også til på prestegården, og Gulle øvde inn et kor

til juletreffesten, slik som lærerne rundt omkring gjorde med folkeskolebarna. Signe ble trukket med i øvingene, og slik begynte Søndagsskolens barnekor. Barn fra flere søndagsskoler kom med, og Signe var aktivt med i arbeidet de årene hun bodde hjemme.

Ellers opplevde hun at flere av medlemmene i ungdomsflokken etterhvert fant hverandre, ble kjærester og giftet seg. Hennes søster, Eli, traff mannen sin der. Ungdomsmiljøet endret seg, og Signe så med forundring på hvordan jentene forandret seg og ble lydige koner. De måtte ta hensyn, tilpasse seg mannen sin og rådde ikke lenger over seg selv, syntes hun. Det ville ikke hun være med på! Der og da bestemte hun seg for at å gifte seg, det ville hun ikke! Livet sitt ville hun styre selv. Det skal noe til å tenke slik i ungdomsåra, imponerende bevisst av ei ungjente. Kanskje er det slik et kunstnersinn fungerer, bevisst eller

Golden husmorskole.

Vitnemålet fra Organisteksamen.

Personportrett av Signe som en av Musikkonservatoriets elever. (Skolen samling.)

ubevisst drives det av andre ønsker og mål, og kanskje det var en ny bevissthet som vokste frem hos henne. Viljesterk var hun, uansett.

Konsekvensen av denne beslutningen var at hun måtte skaffe seg en utdanning og et yrke for å kunne forsørge seg selv. Hun grep til det nærmeste: Hun ville bli husstellærer, søkte og kom inn på Golden husmorskole i Oslo. Det må ha forbauset mora hennes, som kalte henne «et rotehue» på kjøkkenet. Signe var ikke spesielt glad i husstell, men takket være at hun fikk spille piano i stua på skolen om kveldene, kom hun seg lettere gjennom skoleåret. Så det hun tapte på kjøkkenet, tok hun igjen i stua, for å si det litt uhøytidelig. Hun gav seg ikke. Nå gjaldt det å samle poeng nok til å komme inn på Statens husstellærer-

skole på Stabekk. Hun fikk huspost hos familie i Oslo og syntes det var greit. I helgene sykla hun hjem og holdt kontakten med vennene der. Hun søkte, men kom ikke inn på Stabekk. Det kan vi være glad for, både på hennes og bygdas vegne.

Ei venninne, Maie Lundestad, niese av Kristian Lundestad på Finnstad, anbefalte Signe å søke Musikkonservatoriet. Signe søkte og kom inn. Litt senere begynte Maie også der. De ble nære venninner, med musikk som fellesnevner.

Nå var hun i sitt rette element. Første året tok hun skolesanglærereksamen med glans og fortsatte med det to-årige studiet til organisteksamen. Da fikk hun tilgang til å øve på orglene i Oslo. Hennes mor var på bytur og kom

På besøk på Bjørgfjell i 1946.

inn i Tøyen kirke mens Signe øvde inn Toccata og fuge i D-moll av Bach, en opplevelse hun aldri glemte. Den er et mesterstykke å spille. Organisteksamen var den høyeste musikkutdannelsen her til lands, og Signe gikk ut med særdeles tilfredsstillende i hovedkarakter. Hun var ferdig utdannet i 1944, og hadde bodd i Oslo siden 1939, nesten hele krigstida. Det må ha vært tøft og skremmende, og var neppe «studentens lykkelige da'r», men dypt alvorlig på alle måter.

I miljøet på Musikkonservatoriet trivdes hun som fisken i vannet, hun fikk nye impulser og venner, musikere på høyt nivå. Med krigen som bakgrunn levde hun i et fargerikt miljø. En samtidig orgelstudent var *Knut Nystedt*, nå berømt komponist og organist. Orgellærer *Arild Sandvold* var hennes favoritt og nære venn. Hun tok med mat til ham når hun hadde vært hjemme i helgen. Det var kjærkomment under krigen. Blant hennes etterlatte papirer lå et takkekort for «særdeles velsmakende mat» fra «hennes hengivne Arild Sandvold», og venner ertet henne med ham. En liten romanse? Senere ble han domkantor i Oslo domkirke.

I studietiden bodde Signe på hybel hos slektninger, og hun likte seg i byen. Der plukket hun opp nye ideer om alt fra mote til innredning og skapte sin egen stil. Alle husker Signe med pasjefrisyre, svart, skulderlangt hår livet ut. Klesbevisst ble hun også, fargeglade skjørt eller formelle antrekk i sort og hvitt, perfekte bluser med belter og skjerf som prikk over i-en, ei stilig og elegant dame.

Ferdig utdannet vendte hun tilbake til hjembygda og gården. Under krigen var det neppe mange muligheter for nyutdannede kvinnelige musikere i Oslo, og i hjemmet fikk hun ordentlig mat og det hun trengte.

Å etablere seg som yrkesmusiker: sangerinne og pianolærer

Da Signe kom tilbake til Eidsberg, var det som pianolærer og sangerinne. Maie bodde i Tune. De optrådte ofte sammen, og Signe sang på konserter både i Sarpsborg og Eidsberg kirke, hvor Gunnar Dehli arrangerte musikkandakter. Signe har spart programmene fra den tida. En musikkanmelder skrev i avisen: «Den myke klangen i samspillet og sangerinnens følsomme frasering gir oss dypere forståelse og opplevelse av tekstens innhold». Hun sang også ved begravelser og ved andre anledninger. Livet ut forble Maie og Signe fortrolige venner og gode kollegaer, og hadde mye kontakt med hverandre. Maie giftet seg og ble etter hvert organist i Borge menighet.

Signe begynte som pianolærer i 1944, og underviste enten hjemme på Finstad eller i elevenes hjem, syklet rundt og var på farten hele dagen. Etter hvert fikk hun pianoelever på Mysen også, og da

Musikkandakt
 i
MENIGHETSHUSET
 Søndag den 3. april 1949 kl. 20.
 MEDVIRKENDE:
 Prost A. Sverdrup.
 Sang: Signe Finstad
 Violin: Richard Garberg
 Orgel: Håle Lundestad.

PROGRAM:

I.
 L. Boëllmann: Introduction — choral
 Prière à Notre-Dame.
 Håle Lundestad.

II.
 G. F. Händel: Sonate i g moll.
 Andante — Allegro — Adagio —
 Allegro.
 Richard Garberg, M. Lundestad.

III.
 G. Nordstam: Davids 23. psalm.
 Norsk folketone arr.: Cut. Elling: Jeg råde vil alle.
 Erling Borgeisen: Ben.
 Signe Finstad.

IV.
 Tale av prost Sverdrup.

V.
 To koralfornpiller:
 Edolf Korkens: Jeg ser deg o Guds lam
 Sigvart Moseeng: I himmelen i himmelen.

VI.
 Ole Bull: Seterjantens søndag.
 Edv. Grieg: Solveigs sang.
 Saint-Saëns: Svanen.
 Richard Garberg.

VII.
 E. Aines: De hundrede violiner.
 M. Reyer: Marias Vuggevisse.
 C. Franck: Panis Angelicus.
 Signe Finstad.
 Sang — obligat violin — orgel.

Nr. 31 Entre kr. 1.00

Programmet for en musikkandakt i menighetshuset 3. april 1949.

tok hun toget eller syklet dit. Noen av de første elevene var medlemmer av Dehli's «ungdomsflokk», blant andre Gjertrud, Kirsten, og Tordis Løken, barn i forpakterfamilien på prestegården. Senere, i 1952, ble Signe ansatt som sanglærer på Indre Østfold Høgre Almenskole. Pianoelever hadde hun hele livet, til og med på Fossum, der *Sunniva Funderud* var hennes siste elev. Slik forsørget hun seg selv livet ut.

Eidsberg kirkes barnekor

I 1944 overtok hun barnekoret etter Gulle, og nå het det Eidsberg kirkes barnekor, så 1944 regnes som Eidsberg barnekors stiftelsesår. Første formann i styret ble Anna Dehli. Da hadde barn fra flere søndagsskoler blitt med i koret, som etter hvert fikk barn fra alle kretsene. Gulles søster, Liv, giftet seg

Eidsberg kirkes barnekor på 1950-tallet.

med kapellan *Øyvind Norendal*, og de flyttet til Mysen. Liv ble formann for koret etter Anna.

17. mai 1946 sang barnekoret ved gudstjenesten i Eidsberg kirke for første gang, og hver 17. mai siden. Koret vokste raskt til rundt 50 medlemmer, og til sent i 1980-åra var dette medlemstallet stabilt. «Sangen» ble en institusjon og et møtested, for barn fra hele bygda, med øving hver mandag. Det var spennende og populært å møte nye jevnaldringer. Det var ingen stemmeprobe, alle var velkomne.

Barnekoret var i alle år nært knyttet til kirkeåret og kirkelige begivenheter, og sang ved høymesser, bispevisitas og store høytider. I 1951 sang barnekoret i Oslo domkirke ved biskop Eivind Bergravs avskjedsgudstjeneste, etter biskopens ønske og med majestetene til stede. Gudstjenesten ble kringkastet. Det var første høydepunkt i korets historie. Senere ble det flere, ettersom musikkinnslag i kirkelivet ble innført stille og forsiktig, som adventskonserter i mørklagt kirke, og barnekoret med levende lys i hånda. «Lys i mørke» het konsertene, vakre og stemningsfulle. Senere ble barnekoret med i felleskonserter med korps og andre kor. Store solister ønsket seg samarbeid med barnekoret på nye arenaer. På Momarkedet fikk de kore Grand Prix-vinnerne fra Israel og artistene *Wenche Myhre* og *Hanne Krogh*. Samarbeidet med Hanne Krogh på adventskonserter varte i flere år. Eidsberg kirkes barnekor fikk tidlig ry på seg for å være blant de beste. Signe levde opp til sine forbilder, som var Sølvgutten med dirigent *Torstein Grythe* og NRKs jentekor med dirigent *Marie Foss*.

Vårkonserten i Festiviteten ble en årlig tradisjon. Senere arrangerte barnekoret allsangkvelder og egen vårkonsert i Kirkeby grendehus med lokale kor, leikarringen og korps. Aktivitetene på musikkfronten ble så mange at de måtte deles opp. Koret ble en seier for kulturlivet.

Alle generasjoner i barnekoret har opplevd gylne øyeblikk og fått minner for livet. Enten de har sunget for kongelige, blitt kringkastet eller de har fått møte berømte artister, noe stort har skjedd. Signe har dokumentert alt barnekoret har vært med på i hennes tid. Hun tok koret med ut i verden på turer og brakte den store verden til oss på bygda, takket være de trofaste formenns innsats. *Inger Fosse Østby* var formann lengst. Hun gjorde forarbeidet til turene og var med og passet på koristene. Det var nok ei stri økt. Men alle fikk oppleve mye nytt og spennende, og koret fikk vist seg frem.

Signe som dirigent

Ingen bør tvile på at Signe var en stor og barnekjær dirigent. Undertegnede har selv vært med i barnekoret, og vi hadde stor respekt for henne. Hun var rolig, distansert og alvorlig. Vi hørte aldri et vondt ord fra henne. Hennes prinsipper var enkle: disiplin, fokus og øve, øve, øve.

Alt ble lært utenat, først tekst: Strofe for strofe sangen til ende, om og om igjen til den satt. Så melodien, strofe for strofe, stemmegruppe for stemmegruppe, til klangen var god, alt i plenum. Vi så aldri en tekst eller ei note. Det tok bare et par øvelser før vi kunne synge trestemt, og da begynte finpussen på pauser, tempo og

frasering: Ingen seiling på tonen, skarpe konsonanter og tydelig tekst! Signe var perfektionist og gav seg ikke før hun var fornøyd og korets grenser nådd. Men hun varierte med sanger og gav seg før vi ble lei hvis det butta. Da tok vi noe annet! Visst var det både over- og undertoner, men et diskret dempende vift mot ei stemmegruppe var alt vi fikk. Ingen ble utestengt på grunn av manglende sangstemme eller tilsnakka for feil. Vi var alle i samme bås, her var ingen tapere. Ikke som vi visste sjøl. Disse erfaringene tror jeg ikke jeg er alene om.

Repertoaret var fast og fulgte kirkeåret, og noen av de samme sangene fulgte koret i 40 år. «Når fjordene blåner» fikk en pause under kvinnekampen i 1970-åra på grunn av «De tusende kvinner, som yndig og tro, med kjærlighet sysler i hjemlivets bo». Den dukket opp igjen i 1980-åra. Flere av oss gamle korister hadde barn i koret tidlig i 1980-åra, og det var en fryd å høre nye generasjoner synge «No livnar det i lundar», og vi tenkte at «slekt skal følge slekters gang» og at våre barn var med i en større sammenheng. Ved korets 50-års-jubileum i 1994 ble gamle korister invitert til fest og til å synge i kirken på søndagen sammen med barnekoret. Vi husket både tekst og stemme og sang «Når fjordene blåner» med fryd. Det sitter for livet, det Signe lærte oss.

I 1985 gikk Signe av med pensjon og sa fra seg koret, og Jan Sverre Stensrud og Elisabeth Riiser Dankel overtok. Koret levde videre i samme høye tradisjon. I senere år har Eidsberg bygdekor hatt adventskonserten lille julaften, så den tradisjonen består.

Signes innflytelse strakte seg over mange generasjoner barn og varte i over 40 år. Ingen tvil om at hun la grobunnen for mye av sanggleden og musikklivet i bygda vår innenfor klassisk tradisjon. Eidsberg kirke med sin flotte akustikk er et yndet lokale for artister og leies ut til store konserter, til sangere og orkester, pianister, til og med til organister. Kirken arrangerer selv konserter rundt i prostiets kirker. Musikk i alle former har nå en plass i kirken. Det kom ikke av seg selv. Takk, Signe, og takk, etterfølgere.

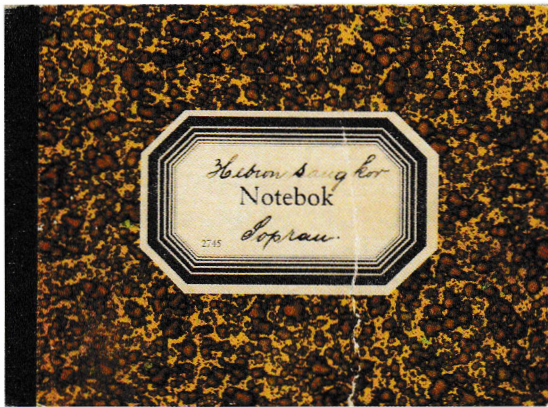
Hebron-koret

I bedehuset Hebron ved Eidsberg stasjon, der familien Finstad var aktivt engasjert, var Signe også med, og hun fikk i gang et mindre firstemt kor, Hebron-koret. Det var lenge aktivt, men ettersom bedehuslivet avtok, ble de for få. Hebron-koret opptrådte på aldershjem og i bedehus. Randi forteller om en episode på Fossum: «Koret sto oppstilt ute på trappa og sang, og så kom noen av beboerne og stilte seg opp bakerst. Hebron-koret merket ingenting, men Signe fikk latteranfallet av de bakerstes minespill og fakter, for de ville være med og synge.» Hennes sans for humor slo igjennom! Det morsomste var vel at koret ble helt forvirret.

Randi Finstad Sand har fått laget en cd fra gamle spolebåndsoptak av koret. Et annet konkret minne fra «Hebron-koret» er Signes håndskrevne notebøker, der hun har arrangert melodiene i ei sopranbok og ei for tenorer, med tekstlinje under notene. Alt og bass mangler. Heftene er nydelig utført, og de var nok til hennes personlige bruk.

Hebron-koret.

Notebok for Hebronkoret.

Frivillig og gratis arbeid

Signe mottok aldri lønn eller pengegaver for sin dirigentvirksomhet, verken i Eidsberg kirkes barnekor eller i Hebron. Som kristen så hun det som sitt bidrag til menighetsarbeidet. Alt frivillig arbeid var i kirkens tjeneste. I dag ville hun fått Ildsjelprisen.

Arbeidsdagene hennes var lange, fra 7 morgen til 19 om kvelden. Hun måtte jo tjene til livets opphold, og koret tok mye tid. En gang like etter krigen ville Anna Dehli gi henne ei fillerye i julegave fra koret, men fikk ikke tak i noen og gav henne 50 kr for å kjøpe ei

selv. Signe dro til Musikkforlaget i Oslo og kjøpte seg «Beethovens samlede sonater» i to bind for pengene. De ligger i samlingen ennå.

I 1974 fikk hun Kongens fortjenestemedalje for sitt 30-årige arbeid som dirigent for barnekoret. Et vel fortjent høydepunkt i hennes liv.

Med Signe som sanglærer

Da Indre Østfold Høgre Almenskole ble etablert med både realskole og gymnas i Mysen, fikk Signe stillingen som sanglærer, og der ble hun resten av sitt yrkesliv. Musikkfaget den gang het «sang», og synge var hva vi gjorde en time i uka, en oase i ørkenen. Nå må jeg bruke meg selv som kilde, for lite er nedskrevet.

Signe, iført den tids læreruniform, kittel for damer (lagerfrakk for menn), lærte oss sanger vi aldri hadde hørt før, og på mange språk. Teksten skrev vi av tavla i små, grønne sangbøker med stiv perm. Jeg har min ennå. Der finner jeg først «Funicoli, funicola» på italiensk. Noe system og register fins ikke, her kom alt på svensk, tysk, engelsk og

norsk hulter til bulter; folkeviser, populære nye sanger, Schuberts romanser og voggesanger, negro spirituals, nasjonalsanger, arier fra operetter og opera, «Humoreske» av Dvorzak – og vakre sanger – som «Der Lindenbaum» av Schubert og «Fagert er landet» av Hovden/Vulpius.

Signe overrasket og utfordret oss, og det var moro. Vi sang enstemt i den grad det var mulig, alle med sitt nebb, som vi var vant med, for den gang sang vi mye fra barnsben av i skolen.

Salmeboka og sangboka til Mads Berg lå alltid i ranselen i grunnskoletida.

Hun krydret sangtimene med smakebiter av skjønnhet i tekst med melodi av store komponister, nasjonalskatter, og senere har vi alltid gjenkjent dem. Det kan man ikke si om alt vi hørte på skolen. Vi lærte musikk vi kunne bruke både i inn- og utland, og det har overrasket både utlendingene og oss selv. Vi hadde lært noen klassikere, tydeligvis.

Norsk musikktradisjon hadde vi også. Pensumlista omfattet en masse Grieg med hele Peer Gynt-suiten, Halfdan Kierulfs romanser til tekster av Welhaven og Bjørnson, og sanger av Vinje, H.C. Andersen og Garborg. Norsklæreren fikk god drahjelp.

Signe hadde et vell av kunnskap å ta av, og hun formidlet det så smart. Når vi trøtinet, la hun inn noen friske kanonsanger og lot oss blåse ut. En av gutta i klassen sang konsekvent i høy falsett, med overlegg eller ei? Signe lot seg ikke affisere. Det forundret meg da han dukket opp på øvelse i bygdekoret som en fin tenor. Han var glad i å synge, og hun hadde kunnskap om stemmeskiftet.

Vi hadde sangtimer i vårt vanlige klasserom, uten utstyr eller instrumenter. Senere ble et musikkrom etablert med piano og platespiller. Da introduserte Signe elevene for moderne musikk. Hun likte blant annet Deep Purple og spilte plater så det ljomet! Etter at musikk ble valgfag og hun måtte legge om undervisningen, mistet hun litt motivasjonen og gikk i pensjon få år etter.

Voksenliv og hjemmeliv

Med fast jobb på IØHS og stabil strøm av pianoelever, hadde Signe på få år klart å etablere seg trygt og forsørget seg selv. Hun hadde nådd sitt mål.

I 1947 var det generasjonsskifte på Finstad igjen. Jens overtok gården, og foreldrene hadde omsider, etter flere års planlegging og strev for å finne den

Pianolæreren følger de små fingrene på nært hold.

riktige tomta, fått bygd seg huset Røysa ved Eidsberg stasjon. Johan ville ha ei tomt like ved sentrum og med utsikt til gården så han kunne følge med på «hva guttungen foretok seg», som han sa. Signe flyttet med og bodde sammen med dem i første etasje. Det betydde også at hun senere ble omsorgsperson for dem på deres eldre dager.

Annen etasje var bortleid. Der bodde Elis familie til 1955. Senere huset etasjen andre leieboere til Elisabeth og Chris Dankel kom i 1978.

Lange og strevsomme dager ble det med all syklinga rundt til pianoelevene. Hun parkerte sykkel sin, den var grå og med ballongdekk, på Mysen og tok toget dit. Om ettermiddagen hendte det at hun måtte sykle opp Vandugbakken flere ganger, og det var et slit. Noen pianoelever hadde hun i fritimer på skolen, noen kom hjem til henne. I Eidsberg syklet hun overalt. Hun fikk nok trim, og var sterk og sunn.

I 1960 fikk hun løyve til å kjøpe seg «bil i næring», sin første folkevogn, og da ble livet lettere på mange måter. Nå hendte det at hun hadde pianotime med en elev klokka sju om morgenen og tok ham med til skolen i bilen. I fritimene hadde hun pianotimer med elever det passet for. Nå rådde hun mer over sin tid.

1960- og 70-åra var hennes velmaktsdager. Hun elsket å farte rundt og å få anledning til å besøke Maie og andre venner og familie lengre unna. Hund skaffet hun seg også, Rippi, engelsk setter, og når den røde folkevogna kom, så du to svarte hoder i forsetet. I feriene dro hun på langtur og oppsøkte venner, steder og musikkopplevelser. Kontakten med gamle venner holdt hun og hadde

nettverk landet over. De var hennes omgangsvener. Livet ble gladere også. Hun var nysgjerrig på alt nytt og dro dit hun ville, ofte på impuls.

«Tante Signe»

Hun ble alles tante Signe og elsket barn. Alle generasjoner med «tante-barn» ble mottatt på samme måte. «Hun tok imot oss sånn som vi var», forteller Elisabeth, «slapp det hun hadde i hendene og tok seg av oss. Hun satte seg ikke ned og lekte med oss, bortsett fra at hun elsket å leke «sisten». Hun pratet voksent med oss.»

Alt som vi elever ikke visste om Signe Finstad, får vi vite av hennes nære og kjære nå, og det er ganske så interessant. «Hun var sjenert, og jeg tror hun hadde lavt selvbilde. Hun brydde seg ikke om husstell, og oppvaska fikk stå om hun heller ville spille piano», sier Elisabeth. Kanskje Signe som kunstnere flest var et kaosmenneske? Det ville vi elever og korister aldri trodd. At de perfekte hvite blusene og stilige antrekk hadde skjulte sikkerhetsnåler, og at et bredt, iøynefallende belte dekket over en manglende knapp? På det området var hun ikke perfeksjonist, – hun prioriterte å gjøre det hun likte best. De nærmeste kan fortelle mer: Hissig og stressa når en opptreden nærmet seg, da burde du holde deg unna. Da var hun så nervøs at hun freste. En komisk ting hendte, og hun lo seg skakk uansett situasjon, som midt i en korsang. Hissig og snill om hverandre, det kan pianoelever som sleit fortelle. Mange elever sa at de lærte å spille så fort, for hun gav dem hele musikk læra på en gang. Levende, uansett. Ei

*Eilsabet Riiser
som konfirmant
i 1965 med
Signe som fadder.*

dame med masse temperament og stor sans for humor.

Elisabeth viser meg hennes soverom, en kopi av det som hun overtok da faren døde i 1974. Moren, Karen Emilie, døde ti år tidligere. Signe sov i alle år på divanen i dagligstua i foreldrenes leilighet fra 1947 til faren døde. Tenke seg til, Signe hadde ikke engang eget rom som ugift, hjemmевærende datter. «Men hun var jo ikke mye hjemme heller», sier Elisabeth, «hun var aldri hjemme før ved sjutida om kvelden».

Etter morens død rådde hun i hele første etasje og skapte sitt eget familiehjem. Faren levde ennå 10 år, men Signe tok hånd om alt. Da innredet hun og skaffet seg ting hun likte, dro på handletur til Plus, bygde veranda og moderniserte etter sin gode smak. Røysa var familiens samlingssted og holdt åpent hus for alle.

Signes liv som pensjonist

Alle konserttilbud i nærområdet, som ble utvidet da hun fikk bil, hadde Signe fulgt opp i alle år. Til Bondelagets folkehøyskole kom Rikskonsertene med sine konserter. Senere ble de lagt til Festiviteten, og der var hun alltid. Hun fulgte med på de store kulturbegivenhetene og traff venner fra musikkmiljøet. Hun søkte og samlet impulser hele livet.

Som de fleste musikere var hun et nattmenneske. Hun kunne sitte i timevis i telefonen og diskutere med Maie. Signe var alltid på utkikk etter nye og gode ideer til praktiske ordninger og innredning, og det måtte drøftes med henne. Alt nytt innen kirka, som ny liturgi, ble diskutert. De delte så mange interesser og kjente hverandre ut og inn. Maie var organist i Hafslundsøy kirke etter at hun sluttet i Borge. På bursdager var de alltid sammen, og

Signe i Israel.

da var de dynamitt! De fant på så mye morsomt. Da ble det fest på Røysa.

Signe gikk i pensjon i 1984. Hun syntes hun hadde nok med koret og pianoelevne. I familien hadde Signe tatt rollen etter sin mor og ville holde familiens liv i tømmene. Hun hadde meninger om det de foretok seg og sang ut. Det var ikke like populært hos alle. Selv om hun hadde oppnådd selvstendighet som person, var familiebåndene sterke, og hun var et samlingspunkt i familien. Det har vel også noe med alder å gjøre. For barna var hun ei super tante, full av påfunn og med masse god mat. Det var hos henne de fikk se «Detektimen»!

Med bilen kunne hun få med seg flere impulser, og hun kvidde seg ikke for å

legge i vei. Hun var innom alle slags hjem i sin oppsøkende lærergjerning og kunne begeistret fortelle om en smart kjøkkenløsning eller en ny måte å gjøre ting på, men, til hennes heder, aldri noe sladderaktig. Andres kreativitet gav nok mer gjenklang og begeistret henne.

I sommerferiene hadde hun tid til å reise, og hun reiste langt, noen ganger med barn i bilen, til Gaustatoppen og andre kjente landemerker, til Capri som er ei badestrand ved Strømstad, til andre spennende steder for barn. Eller bare på blåbærtur, hun elsket å plukke bær. Sammen med søster og tantebarn kjørte hun folkevogna gjennom Nordland og Troms, til Karesuando i Finland og ned til Torneå/Haparanda, gjennom myggrike Nord-Sverige og helt hjem. Tre uker tok turen. Den lengste turen utenlands gikk til Israel sammen med søster Eli og svoger Sigvart. Signe fikk sydd seg nytt antrekk til turen. Hun fant et fargerikt skjørt i en butikk i Oslo, og kjøpte to, og av det andre skjørtet sydde Elisabeth en lekker vest, så Signe fikk det elegante antrekket hun hadde forestilt seg. Den turen var nok også et høydepunkt i livet.

Hjemme

Hunden Rippi ble etterfulgt av Frøya, også setter, og Nicolai, en Welsh Springer Spaniel. Hundene ble hennes turkamerater og samboere i Røysa. Noen friere hadde hun hatt, men ingen fikk ja. På kjøleskapsdøra hadde hun et kort der det sto: «Jo mer jeg lærer om menn, dess mer elsker jeg hunder!»

Signe var medlem av Bokklubben livet ut og leste mye, og hun elsket krimbøker. I Norsk Ukeblad fant hun og fulgte opp motetips og matoppskrifter.

Signe fylte 75 år i 1990.

Helst skulle det være lettvinnt, og hun var flink kokke, serverte alltid god mat. En gang hun skulle ha møtet i Kvinneforeningen hjemme hos seg, hadde hun smurt smørbrød, antakelig i timevis, og gjort seg fore. Hun ble stuss da formannen sa: «Så godt at du har gjort det så lettvinnt!»

Hun gikk til og fra alle møter i Hebron, 1000 skritt hver vei, hun telte dem og likte å gå i mørke. Kristenlivet var hennes livsform, og hun snakket om «det kristne håp», men noen misjonær var hun ikke, og hun tålte ikke hykleri eller falskhet. «Hun var ingen purist eller et hengehode, hun var forfengelig, temperamentsfull og glad», sier Elisabeth. Et mangfoldig menneske.

I 1978 flyttet Elisabeth og Chris Dankel inn i andre etasje på Røysa, og fire år senere ble det barneliv i

huset. Det gjenlød også av Schubert, Bach og Beethoven, og pianoelever. Signe levde som før også etter hun ble pensjonist, men med færre elever og i rolig tempo. Hun tok seg tid til å gjøre det hun hadde lyst til. Men alderen krevde sitt, og førligheten sank, og hun ble glemsom. Chris og Elisabeth kompenserte for det hun ikke klarte lenger.

I 2005 brant Røysa og ble totalskadet, og Signe flyttet til Fossum dagen etter. «Det var ikke min skyld at huset brant!» sa hun, og det var sant.

På Fossum fikk hun det fint og koselig. Den siste eleven Signe hadde, *Sunniva Funderud*, kom og øvde og spilte for beboerne da. Signes faste øvingstid ble også borte, for hun pleide spille om kvelden, og da skulle det være ro på Fossum. *Johanne Vonen* pleide komme

og spille og synge med beboerne, men Signe underholdt ikke på Fossum.

Sommeren 2007 fikk hun et hjerteanfall, kalt synkope, og siden lå hun mest til sengs. Hun sto opp og kledde seg, men lå på senga mye av dagen. Julaften samme år besøkte Elisabeth og Elin henne, og gav henne en kassettpiller og julekassetten Eidsberg kirkes barnekor gav ut i 1985. Signe ble glad for «grammofonen», som hun sa. Kassetten ble avspilt, barnekoret sang, og Signe dirigerte dem fra senga, dro ut den siste, lange tonen og klypte av med et knips.

Fredag før hun døde, ringte de fra Fossum og fortalte at det nærmet seg slutten. Elisabeth, Randi og hennes søster Kari, var på Fossum og våket på skift. På søndagen skulle barnekoret synge i Eidsberg kirke. Tre minutter

over 11, mens barnekoret sang, utåndet Signe.

Signe Marie Finstad døde 2. februar 2008, 92 år gammel, og et mangfoldig, rikt liv var over. Minnene om henne lever for oss som fikk møte henne, og ikke minst i tradisjonene hun skapte.

Kilder

- Stor takk til min uunnværlige kilde, Elisabeth Riiser Dankel, som hadde ryddet og organisert Signes etterlatte papirer og bilder, og gav oss innsyn i familiens eget museum, Signes rom i nye Røysa.
- Randi Finstad Sand.
- «Østfolddomen». Et festskrift i anledning Eidsberg kirkes 750-årsjubileum.
- Minnetale ved Signe Finstads bære, av Liv Riiser.

Bildetekst til foto av lærerne ved Indre Østfold Høgre Allmenskole i 1962–63?

Første rad fra venstre: Liv Nordstrøm, ukjent (vikar?) Gerd Lislegaard, rektor Heitmann-Olsen, fru Bye, Signe Finstad, Aslaug Gule.

Kaféer og kiosker i Mysen på 1940- og 50-tallet

Av Kjell Harry Olausen

Betrakter vi dagens situasjon knyttet til kaféer og kiosker i Mysen, ser vi store endringer fra 1950-tallets situasjon. Jeg har derfor tenkt å beskrive hvordan denne delen av bybildet sto frem i min barndomstid i Mysen. Og for en trogen Smedgatagutt er det selvsagt at vi starter vår vandring i Smedgata!

Etter krigen var det vanlig at et besøk i Mysen var en dagstur for mange. Det var vanlig at bønder fra bygdene rundt kom med hest og kjerre inn til Mysen for å handle, for å gå på kafé for å spise og treffe kjente. Jeg husker godt de kom kjørende i Smedgata. Det var godt hørbart da Smedgata den gangen hadde

brostein. Vi hørte hestehovenes sang – klink, klang/klang – klink, klang/klang, og kjerrehjulene med stålbeslag «romlet» over brosteinene. Da kom det besøk! Så kjørte de fleste opp Havnåsbakken og bort Anton H. Mysens gate for å «parkere» hesten langs binderekka hos *Josef Nilsen*. Der kjøpte mange fôr og andre nødvendige ting til gården. Noen kom selvfølgelig også ned fra Eidsberg over Folkenborg, og atter andre kom fra Trømborg og oppover Storgata. Men alle hadde stort sett samme binderekke som mål.

Når vi gutta gikk opp Korterudbakken fra Smedgata, gikk vi forbi denne hesterekka. Jeg husker enda lukten av svette hester og gomlingen av høy som

Korterudbakken er fortsatt en snarvei opp i sentrum fra Smedgata. Postkort: Jul Aage Krosby.

Binderekka hos Josef Nilsen, senere Gislingrud. På bildet ser vi Svein Granli, f. 1939. Publisert på facebook av Dag Svinndal.

hestene hadde i en sekk hengende rundt halsen. Det var helt utrolig godt og beroligende, og er et utrolig fint barndomsminne om vår generasjons fine oppvekst i Mysen.

Når hesten var vel «parkert» med teppe over ryggen og mat tilgjengelig, var tiden inne til å besøke byens fasiliteter. Kjerringene gikk som regel for å handle nødvendige ting som mat, tøy og andre greier som man trengte på gården. Selv om man hadde mye selvforsyning i egen produksjon, så måtte dette kompletteres. Så ruslet kællene til nærmeste kafé for å ta en øl (kanskje?) eller en kopp kaffe, og kanskje man til og med spanderte på seg et karbonade-smørbrød. «Johnsekaféen» i Storgata ble ofte besøkt. Emma Johnsen drev Kjellerkaféen, derfor klengenavnet «Johnsekaféen». Men tilbake til vår byvandring på 50-tallet og vår søken etter kaféene fra den gangen – er det noen igjen i dag tro? Det skal vi vurdere etter vår vandring gjennom Mysen-byen.

Slike kaférunder hadde vi selvfølgelig hver dag gjennom uka, men vi hadde også vandring på søndagene etter at vi hadde vært på søndagsskolen i Filadelfia. Filadelfia lå jo i Smedgata og søndagsskolen her var obligatorisk hver søndag blant oss barna i Smedgata. Her lærte Hjordis Haugland og Emil Kristiansen oss mye fint om bibelen og kristendommen.

Som nevnt, starter vi vår kafévandring i Smedgata, og øst i gata vår ved Mørstadbakken som gata het på folkemunne, men den het egentlig Skolegata. Nå er heter den Alf Pettersens gate.

Brandsrudgården Hospits

Da starter vi ved Brandsrudgårdene, de to fine murgårdene som ligger på hver sin side av Mørstadbakken. I det østre bygget var det et hospits med en spisesal i første etasje mot Smedgata. Denne ble også brukt som kafé i det daglige. Det var den gangen en trapp fra Smedgata og inn til spisesalen og det var store vinduer ut mot gata. I dag er både inngang og vinduer erstattet med vanlige vinduet slik at sporene etter

Brandsrud Kafé ble åpnet i mars 1920. Annonse i Indre Smaalenenes Avis 29. mars 1920.

spisesalen nå er fjernet. Kafélokale/ spisesalen er i dag endret til leilighet. Brandsrudgårdene ble bygget ca. 1912–1913 og er lagt inn i kommunale planer som bevaringsverdige bygg.

Arbeidersamfunnet kafé

Da fortsetter vi vår vandring langs Smedgata forbi Filadelfia mot Arbeidersamfundet som er neste kaféstopp. Dette ærverdige kultur-ens høyborg i Mysen ga rom til Arbeidersamfundet kafé som i «min tid» ble drevet av *Olga Syversen*. Inngangen til kaféen var inn fra Anton H. Granlis gate og opp ei trapp. Her hadde det vært kafé siden bygget ble satt opp i 1922. Kaféen hadde en god kundekrets da bygget huset både kino/ festsal i andre etasje og en lillesal i første etasje som ble mye brukt gjennom uka. Olga, som var gift med *Håkon* og hadde sønnen *Erik*, hadde nok å gjøre, og mamma *Haldis* jobbet der fra tid til annen.

I tillegg til servering på kaféen hadde Olga ansvaret for servering i lillesalen og sto for salg av godterier før kinoforestillingene på søndagene. Jeg fikk jobb jeg også fra tid til annen, blant annet som selger av øl under bridgekveldene (som 13-åring). I den sammenheng kan jeg jo nevne at under store bridgeturneringer ble både den store salen i andre og lille salen i første benyttet, og salget gikk strykende. Både øl og sigaretter gikk unna. Men nå hører det til historien at også andre organisasjoner hadde sine møter i Arbeidersamfundet, som for eksempel avholdsbevegelsen. Da gikk det i salg av kaffe og kaker.

Jeg fikk også jobb som sjokoladegutt

Arbeidersamfundet kafé som i artikkelforfatterens tid ble drevet av Olga Syversen. Inngangen til kaféen var inn fra Anton H. Granlis gate og opp ei trapp. Her hadde det vært kafé siden bygget ble satt opp i 1922.

før kinoforestillingene. Da hadde jeg et halvmåneformet brett på magen med reim rundt halsen og solgte Freias brystkarameller, Fox og 5- og 10-øres karameller, og flere typer sjokolade.

Kaféen var et fast samlingspunkt for oss i Smedgata, ikke minst om våren når vi i tillegg til å kjøpe en cola kunne kaste på «stikka» i solveggen langs A. H. Granlis gate. Da satt 5-oringene løst for mange. Jeg hadde sjelden råd til å være med, men det var ok. Jeg kunne jo få jobb som kasserer fra tid til annen. Da vanket det fort et par kroner i lønn som kunne brukes til kinobesøk.

Det skjedde mye på kaféen og jeg husker godt en episode som vi holdt på å le oss ihjel av, men som kunne endt tragisk. Broder Rolf Ole og flere sto ute på trappa til kaféen en høstdag, og broder'n spiste et eple og pratet i vei. Det han ikke så var at en veps landet på eplet, og vi så helt betatt på, nesten som i sakte film, at eplet nærmet seg munnen, så ble det tatt en bit, og deretter skjedde det mye. Rolf skreik opp, kastet eplet og harket og spyttet, vepsen hadde bitt ham i munnen. Etter hvert hovnet munnen opp, men det gikk bra. Vi tenkte ikke på alvor, vi bare lo. Arbeidersamfundet fra 1922 er lagt inn i kommunale planer som bevaringsverdig bygg.

Krosby-tomta hvor Østfold Bilruiter hadde sin virksomhet fra 1948. I det hvite bygget bak bussen lå Central Kafé. Foto fra Indres arkiv.

Centralkaféen

Så kommer vi videre til neste kafé som var Centralkaféen. Den lå i andre etasje på buss-sentralen som var på «Krosby-tomta». Denne buss-sentralen og bygget ble satt opp i 1948 etter at «Krosby-tomta» var gravet ut og planert. Centralkaféen fikk etter hvert en kuriositet da man fikk på plass en jukebox. Da kunne vi ved å legge på en krone få spilt fire fine rockemelodier som vi hørte på, sammen med en cola. Da bussene ble flyttet fra «Krosby-tomta» og bort til jernbanen på plassen foran pakkhuset, ble kaféen etter hvert lagt ned. Men da etablerte Maja og Leif Andresen «Majas kjøkken», så en form for kafédrift fortsatte enda noen år.

hadde tatt over bakeriet etter Nils Ulnæss i 1961 og han drev denne virksomheten sammen med kona som nok hadde denne lille konditorvirksomheten litt «på si». Men for noen var det hyggelig

Kvernhusengen bakeri og konditori

Så fortsatte vi ferden på vår kaférunde i Mysen og gikk videre i Jernbanegata til vi kom til lokalene til baker Arne Kvernhusengen som hadde et lite konditori i tilknytning til butikken. Arne

Hos Kvernhusengen kunne man få servert en kopp kaffe og et wienerbrød. Damene på bildet er Kirsten Jota og Grethe Kvernhusengen.

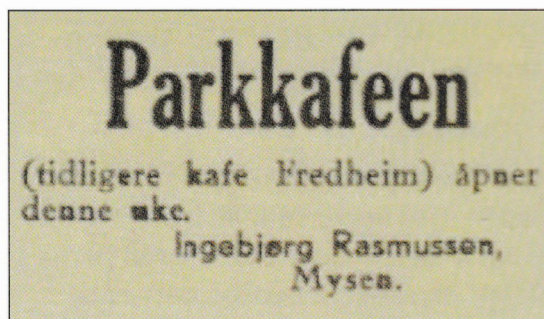
med en kopp kaffe og et wienerbrød en travel ettermiddag.

Jeg jobbet litt hos Arne i bakeriet i min tidlige ungdom på min søken etter et fremtidig yrke. Da begynte jobben klokken fire på natta med elting av brøddeig og forberedelse til kaker. Høydepunktet på morgningen var første steking av loff. Da tok vi en rykende varm loffskive med syltetøy sammen med en kopp kaffe. Det smakte himmelsk. Men arbeidstiden gjorde at dette likevel ikke ble noe yrke for meg. Denne gården (Aaberge-gården) fra 1915 er i dag lagt inn i kommunale planer som bevaringsverdig bygg.

Parkkaféen

Men så kom vi til en kafé som vi besøkte mye. Det var Parkkaféen som lå i bygget til *Diskerud* (Fredheim) med inngang fra Hundstads gate. I underetasjen på dette bygget ligger i dag puben «Folk», så selv om kaféen i dag er borte, lever fortsatt en liknende virksomhet i bygget. Det var også en tid en indisk restaurant i første etasje, som opphørte etter hvert. Men i dag har en snackbar gjenoppstått i disse lokalene. Det er spennende!

Parkkaféen ble drevet av *Hilda Aasland* som var en myndig dame. Vi hadde jo som regel lite eller ingen penger, men det var hyggelig å sitte ute på verandaen og dele på en brus, eller vi satt inne i dårlig vær og spilte på flipper-spill. Men ofte var vi nok litt bråkete og sjenerte spisegjestene, og da kom Hilda og jaget oss ut av kaféen. Da var det bare å fortsette til neste kaféstopp. Men Parkkaféen var hyggelig å besøke, spesielt om sommeren da vi kunne sitte ute på verandaen og følge

Annonse for Parkkafeen i Indre 28.7.1937. Den ble senere drevet av Hilda Aasland.

med på trafikken i Jernbanegata, og på hvem som reiste eller kom med toget.

Jernbanerestauranten

På 1940- og 50-tallet hadde folk flest bedre tid, så stasjonsrestauranten var flittig i bruk. Folk flest kom i god tid når de skulle ut på reise, og da hadde man alltid tid til en kopp kaffe og et smørbrød. Men det var også greit å kjøpe en kopp kaffe eller en brus som kunne nytes til medbrakt matpakke. Det var lov.

På den tiden var damplokomotivene fremdeles i bruk, og fra tid til annen måtte loket få tilført litt vann fra vannposten som var ved stasjonen. Da kunne også reisende som skulle videre, stikke innom for å kjøpe en kopp kaffe, da vannfyllingen nødvendigvis tok litt tid.

Når vi var på kaférunderen vår, måtte vi alltid innom stasjonsrestauranten for å se om det var mange som skulle ut å reise. Det var jo sjelden vi skulle på tur. Men vi visste når det kom tog, og da var det som regel mye folk på stasjonen som bare skulle se toget kom – og gikk.

Som sagt så var dette tiden med damplokomotiver. Mye av sjarmen ble nok borte da det første elektriske toget kom i 1958. Da begynte utviklingen

med dårligere tid og større hastverk, og restaurantdriften ble etter hvert lagt ned.

Jeg husker godt den dagen i 1958 da det første elektriske toget kom til Mysen. Da var det fullt av folk som kom for å se det nye toget, og vi barna på Mysen skole ble «beordret» ned til stasjonen med flagg og greier for å sette litt ekstra stas på dagen. Det var visst mange prominente personer med på denne første turen.

Norrøna Kafé og Hotell i Solhøi

Så var det på tide å vandre videre, og på lørdagene var faktisk første stopp-plassen utenfor pakkhuset. Der på rampa satt det som regel mange av de garva gutta som hadde treff. Da gikk det i mange varianter av rusmidler, alt

Bygården Solhøi i Jernbanegata fra 1907–08 inneholdt for lenge siden Norrøna kafé, og her var det også hotell. Postkort: Jul Aage Krosby.

Norrøna kafé hadde uteseverving på nabobygget.

fra fusel (hjemmebrent som ikke var kokt ferdig), hjemmebrent og andre typer sprit. Noen kjøpte rødsprit og pottaske som de hadde på ei flaske. Så var det å riste dette til vesken ble klar og ferdig til å drikkes, men det smakte nok ikke godt, virket det som. Noen smurte også skokrem på brodskiva med en sardin på. Det var visst litt alkohol i skokremen. Disse samlingene opphørte mer eller mindre når bussene flyttet hit fra Krosby-tomta og Linjegods overtok mye av plassen. Da ble det nok for mye folk der.

Neste stopp på vår vandring var Norrøna kafé i den fine bygården Solhøi fra 1907–08, tiden da Mysen virkelig ble stasjonsby. Bygget er oppført i teglsten i to byggetrinn og er vedtatt lagt inn som bevaringsverdig bygg.

Kaféen lå i andre etasje med inngang fra Jernbanegata. Kaféen var ganske stor og ble drevet på kristent verdigrunnlag. Det spesielle med Norrøna kafé var at det var en uteseverving på taket til nabobygget. Vi kom dit ved å gå over

ei lita «bru» fra kaféen og ut på taket. Det var jo litt stas å sitte der ute og følge med på trafikken ute i Storgata. 17. mai var det selvfølgelig mange som sikret seg plass der for å kunne følge barnetog, borgertog og russetog som gikk i Storgata, fra oven. Da kunne folket nede på fortauet bare misunne oss. Kaféen hadde også et avgrenset rom som i hovedsak ble benyttet av hotellgjestene. Gården var jo også et av to hoteller i byen. Det andre var Grand hotell.

Solstad kafé

Deretter gikk turen inn i nabobygget på andre siden av Storgata, til Solstad kafé (tidligere kalt Promenadekaféen) i det flotte jugend-bygget som het Ravensborg. Solhøi og Ravensborg dannet et flott «inngangsparti» til Storgata.

Julebakst.

Bestilling på julebakst mottas.

Solstad Kafè.

Telefon Mysen 1475.

Annonse fra Indre Smaalenenes Avis.

Beklageligvis måtte dette bygget vike plass for det nye bygget til Eidsberg Sparebank. Inngangen til Storgata mistet med det et helt spesielt bygg i arkitekturen i Mysen, men slik er det nå en gang. Hadde dette kommet senere kunne vi kanskje reddet gården.

I første etasje i dette bygget var det en kolonialbutikk, en kiosk og urmakerbutikken til brødrene Moen. Solstad kafé lå i andre etasje. I tillegg til kaféen var det også en liten balkong ut mot gata hvor det til nød var plass til

Ærverdige, og eneste jugendstil-bygget i Mysen, Ravensborg, har inneholdt mange geskjefter i sin levetid, deriblant Solstad kafé (tidligere Promenadekaféen). Dessverre ble denne perlen jevnet med jorden i 1979, da Eidsberg sparebank skulle oppføre sitt nybygg. Foto fra Mysen-leksikon.

et par mann. Solstad kafé ble nok mest benyttet av eldre besøkende, og det var noe mer sjeldent at vi gutta oppholdt oss der lenge. Mye av årsaken var nok også at ei dame som jobbet der var rimelig bisk, og jaget oss ut for et godt ord. Men kaféen hadde sjarm og var en del av det allsidige kafé-tilbudet i byen.

«Johnsekaféen»

Så gikk turen over Storgata igjen til «Johnsekaféen». Denne lå i den andre Solhøi-gården, i gården der «Sko-Lund» holdt til. «Johnsekaféen» lå på et halvveis kjellernivå, en 3–4 trinn ned fra bakkenivået. Nærmest Storgata lå sportsbutikken til *Kjønna Andresen*, og innenfor der lå kaféen med inngang fra «smuget». Det var litt mørkt og trist inne på kaféen da det bare var ett

vindu. Men her inne regjerte *Gunda Lunde*, mor til Johs. (Johannes), og hun var kjent for billig og god mat, og ikke minst for rause porsjoner. Så her var det mange arbeidsfolk som spiste middagen sin. Johs. var en god kamerat, og det hendte ofte at vi fikk mat av mor Gunda når vi var innom en tur sammen med Johs. Ellers så var lokalene her som nevnt litt mørke og dystre, så dette var nok ikke en kafé vi besøkte ofte. Men Gunda hadde besøkende likevel.

Også denne Solhøi-gården fra 1913 er lagt inn i kommunale planer som et bevaringsverdig bygg.

Grand hotell og Restaurant

Så bærer det over Storgata igjen, for rett over gata lå Grand hotell og restaurant, som ble drevet av *Kaare* og

Kjellerkaféen eller «Johnsekaféen» som den ble kalt, lå i Storgata vis-à-vis Eidsberg sparebank. Det var *Alma Johnsen* som drev denne fra 1926. *Emma Johnsen* overdro denne til *Gunda Lunde* og *Asta Ottesen* i 1953. Maleri av *Vidar Haugen*.

Grand hotell i Storgata, ligger mellom Johansens kjøttforretning i venstre kant, og Ravnsborg til høyre.
Foto: Tore Grinna. Postkort: Jul Aage Krosby.

Eva Kiil Hellberg. På 1950-tallet var nok Grand-restauranten det mest fornemme og fasjonable spisestedet i byen, så dette var ikke stedet for oss gutta fra Smedgata.

Spisesalen ble nok i ukedagene mest benyttet av hotellgjestene, men på søndagene kom de kondisjonerte spisegjestene, de mer bedrestilte i Mysen. Da var Kaare og frue alltid på plass for å ta mot gjestene og geleidet disse til et ledig bord. Der var det hvit duk og pent bestikk. Så kom en serveringsdame, kledd i sort kjole, hvit bluse og et lite hvitt forkle for å ta bestilling og servere. Der var det stil i restauranten fra start til slutt.

Dr. Fredrik Poulsen med frue Eva og sønn Preben spiste nok mer eller mindre fast middag på Grand på søndagene. Poulsen brukte krykker

grunnet dårlige hofter, så familien hadde fast parkeringsplass rett utenfor inngangen. Poulsens kom alltid til fast tid, og da var plassen reservert og hotelldirektør Kaare med frue var på plass på fortauet. Straks Mercedesen var parkert, ilte Kaare til for å åpne bildørene for deretter å geleide selskapet inn i spisesalen til et fast bord. Kaare Kiil visste godt å ta vare på sine faste gjester.

Mot slutten av «Grand-perioden» ble det nok en annen stil med blant annet en pub med mer. En fast gjest på den senere tiden var en hesteeier som het Alfred Nilsen. Han kom alltid ned til Grand etter travkjøringen med hesten sin Rebergkvikk som han parkerte i gata, for fra tid til annen brukte Alfred brannhydranten som «binderekke» for hesten.

Grand var også et bygg i Storgata som ble revet til fordel for et nytt bankbygg. Kaare og fru Eva drev Grand fra 1943 til 1974 da Eidsberg sparebank kjøpte eiendommen for riving og klargjøring for nytt bankbygg. Det var fortsatt drift i lokalene med Eva og Svein Pedersen som vertskap, før Gerd og Jan Leret overtok. I januar 1990 ble lokalene revet.

Kristiansens kafé

Denne kaféen lå i kjelleretasjen i hjørnegården mellom Storgata og David Blids gate syd, det vil si gården som senere kom i eie til *Magne Kviserud*, og der han i mange år drev sin elektriske forretning. Kaféen holdt til i lokalene der Clinique Belladonna driver sin virksomhet i dag, med inngang fra David Blids gate.

Kaféen ble ifølge Rolf Hoiland og han søster Thordis drevet av *Anna Kristiansen*. Kaféen lå jo den gangen vis-à-vis huset der familien Hoiland bodde og drev sin slakteriforretning.

Orion restaurant og selskapslokale

Denne restauranten kom da Festiviteten ble ferdig i 1958. Festiviteten tok nå over stafettpinnen fra Arbeider-samfundet som Mysen og Eidsberg sin kulturelle storstue. Her var det en stor moderne kino, og i 1960 kom det et fint badeanlegg med svømmebasseng i kjelleretasjen.

Men min fortelling skal omhandle restaurant Orion som lå i andre etasje. I tillegg kom det et selskapslokale i tredje etasje. Driver av restauranten de første årene var *Knut Magnusson*, og

Orion restaurant- og selskapslokaler i 2. og 3. etasje i Festiviteten. Postkort: Jul Aage Krosby.

han styrte disiplinen med fast hånd. Orion var en konkurrent til Grand som litt finere spisested, med hvite duker og pent kledde serveringsdamer. Men restauranten ble også et yndet besøkssted for eldre ungdom som ønsket seg en halvliter eller tre en lørdagskveld. Men Magnusson tolererte ikke utskielser. Da ble man kastet ut og satt i karantene noen uker. Og besøksforbudet ble håndtert på en streng måte.

Noe knuffing ble det fra tid til annen mellom ungdom fra Mysen og soldatene fra Trøgstad fort som holdt til på Havnås. Om disse gutta kom i sine flyuniformer for å sjarmere jentene på Mysen, kunne det lett bli bråk med de store gutta fra Mysen. Da ordnet Magnusson opp raskt og effektivt, og de verste bråkebøttene fikk «permisjon» og besøksforbud i restauranten noen uker.

Orion var også i mange år åsted for den årlige russetalen på 17. mai. Da sto russen ute på balkongen med sine paroler, og derfra holdt russepresidenten sin fengende tale med små spark og hint til flere markante personer innen borgerskapet og i politikken.

Selskapslokalet i tredje etasje ble også benyttet til tilstelninger nesten hver lørdag, og hvem husker ikke den berømte rekefesten som ble avholdt hver høst. Da var vi på plass og hadde alltid en hyggelig kveld.

Tredje etasje var i noen år arena for Momarkedets pressefester som ble avholdt etter TV-sendingene fra markedet på lørdagskveldene. Jeg satt i styret for markedet i mange år, og det var hyggelig å omgås verdensstjerner. Jeg husker godt da Cliff Richard var der,

Smokie og andre. Det var hyggelig med en prat med disse. Så selskapslokalene i tredje hadde mangt et celebret besøk gjennom årene.

I dag er Festiviteten benyttet til helt andre formål. Restauranten og selskapslokalene er historie og i dag er det kultur på et annet nivå som råder grunnen. Men selve bygget er gjennom kommunale planer vernet for fremtiden.

Villa Nore/Odd Fellow

Villa Nore ble etablert i den gamle villaen til tannlege Røine på toppen av Korterudbakken.

Etter salget ble bygningen benyttet til møterom og selskapslokaler, primært for foreningen Odd Fellow, men lokaler ble, og blir også leid ut til private selskaper. Villaen fikk etter hvert et tilbygg med møtelokale for ordenen, men den store endringen kom da det gamle bygget ble revet og erstattet med dagens flotte bygg. Her er det fortsatt selskapslokaler som er i bruk for leietakere. Men noen ordinær kafédriфт har det aldri vært i bygget.

Selv om Villa Nore først kom i drift som selskapslokale tidlig på 60-tallet, tar jeg dette likevel med av flere grunner. Litt historie er derfor på plass for å forsvare dette.

Området rundt Røine-villaen var litt «fornemt». Der hadde vi huset til Holmsen og Gangnæs-villaen. Da hadde vi en samling med tannlege, lege og kjøpmann. På Holmsen-eiendommen, senere omtalt som Korterud-gården, lå også «Mysen Mineralvandfabrik» som produserte brus og godterier. Som en kuriositet fant jeg under arkeologiske søk ved Trømborg kirke en porselen-kork fra denne fabrikken.

Her lå også et flott hus i tegl (lik Brandsrud-gårdene, og slik Filadelfia var før ombyggingen). Dette var en fin bygård som ble revet da *Kjell Myrvang* hadde store planer om å bygge et ungdomssenter der, ved siden av sitt nye slakteri. I dag er det store boligblokker på eiendommen.

Midt i det som i dag er Torggata, lå en privat tennisbane som var eid av de mer kondisjonerte naboene. Denne ble fjernet i forbindelse med opparbeidelsen av Torggata på tidlig 1960-tall.

Jeg må også nevne *Eva Røine*, datter av tannlegen som ble Miss Norway i 1952. Hun deltok også i Miss World samme år. Hun utdannet seg senere til psykolog, og vi var veldig stolte av henne. Hun satte virkelig Mysen på kartet, og alle vi fra Mysen «kjente» jo Eva.

Andresen bakeri og konditori

I dette gamle forretningsbygget fra siste del av 1800-tallet hadde baker *Andresen* sin butikk. I salgslokalet var det også plass til et par bord slik at det kunne drives en mindre konditorivirksomhet der. Det ble derfor slikt at enkelte som handlet brød, kneip, mellombrod eller kanskje en loff, foruten søte gode kaker, satte seg ned for å nyte en napoleonskake.

En tid jobbet jeg som visergutt i bakeriet. Da hadde jeg en varesyssel som transportmiddel, og det var helt ok. Men sykkelturen til Høgli med brød var usigelig lang og tung. Denne sykkel hadde ikke gir eller andre fasiliteter, så det var å trille denne oppover Høgliveien. Men jobben besto også i å bære brød og kaker over gårdsplassen fra bakeriet til butikken, der *Ester Olsen* styrte virksomheten med

Carl H. Andresen bakeri & konditori til høyre. Forretningen ble opprettet i 1891 av bakermester Joh. Holthe, men ble i 1918 overtatt av Carl H. Andresen. Foto: E, Sem. Postkort: Jul Aage Krosby

jernhånd. Men fra tid til annen fikk jeg et varmt nystekt wienerbrød av *Hermann (Andresen)*, da var dagen bra.

Trio Bar – Snackbar

Men den store happeningen i Mysen var etableringen av noe nytt som kom fra det sagnomsuste Amerika, nemlig en Snackbar. Denne ble etablert i det nye bygget til Gimmingsrud i Havnåsbakken (Anton H. Mysen gate) i 1960. Store deler av første etasje ble okkupert av sportsbutikken til Sørensen & Andresen som flyttet fra David Blids gate og dit, men det ble også avsatt plass til Snackbaren som ble hetende Trio Bar. Dette var et treffende navn da det var «bakerbrødrene» Leif, Hermann og Gunnar Andresen som sto bak etableringen.

Trio Bar var en åpenbaring for oss. Nå fikk vi Amerika rett til Mysen, med amerikanske retter, banansplit og andre ting som de hadde i Amerika; stor stas! Trio Bar hadde også jukebox, så amerikanske rockemelodier gikk hele dagen. Det var litt stas å sitte på høye barkrakker ved vinduet ut mot Havnåsbakken og følge med på trafikken i gata. Vi fikk jo også med oss alle damene som skulle handle i Tommeliten på andre siden av gata. Dette var en liten butikk i et bitte lite bygg som solgte blant annet dameundertøy.

Trio Bar hadde selvfølgelig sin tid og ble etter hvert lagt ned. Kanskje det ble litt mye jobb på bakerbrødrene. Men i disse dager er det som nevnt faktisk kommet en snackbar i Mysen igjen, i de tidligere lokalene til Parkkaféen. Det blir spennende å følge denne etableringen.

Bankplassen Cafè

Selv om Heggin ikke var en del av Mysen men lå i gamle Eidsberg kommune, så tar jeg likevel med Bankplassen Kafé. Eidsberg kommune gjorde jo et forsøk på å skape et lite «bysentrum» på Heggin etter krigen på 1940-tallet, nesten på kommunegrensen mellom Mysen og Eidsberg der de flotte bygningene fra 1927 lå, og som huset Eidsberg kommunes administrasjon og Heggin skole. Da ble det bygget et stort bygg i delvis funksstil med lokaler for Eidsberg Sparebank i første etasje, samt for en elektrisk butikk som *Aage Lytomt* drev de første årene. I et mindre nabobygg kom Bankplassen Cafè.

Denne kaféen er også lagt ned for mange år siden, men på 1980-tallet ble Heggin barnehage etablert i bygget. I dag er huset en del av Eidsberg ungdomsskole.

Bankplassen Cafè ved siden av Eidsberg sparebanks filial på Heggin. På 1980-tallet lokaler for Heggin barnehage.

Vandugbakken Kafé (Momarken)

Denne kaféen lå langt fra sentrum, men er et lite kapittel i kaféhistorien selv om denne også lå litt utenfor Mysens kommunegrense. Kaféen var

et lite tilbygg til et bolighus som ligger rett nord for Barkerudveien/fengslet og vis-à-vis «Østbyporten» inn til travbanen. Kafélokalet var forholdsvis lite, men hadde sitt besøk. Spesielt under oppbyggingen av Momarkedet ble kaféen godt besøkt. Jeg husker godt at de årene jeg var med som guttunge og jobbet med oppbyggingen av Momarkedet. Da gikk vi dit med matpakka, men vi måtte kjøpe en brus, ellers ble vi kastet ut. Utover besøkene under Momarkedet besøkte vi nok aldri denne kaféen.

Mona Hotell

Når vi allikevel var i Vandugbakken, måtte vi ta en snartur til Mona Hotell, selv om dette lå langt utenfor Mysens grenser. Mona Sportsteater, som det het, var eid av Mysen Turn- og Idrettsforening, så Mysennavnet

er involvert. Området her oppe på Monaryggen ble kjøpt av MTIF i 1947, og i 1949 startet byggekomitèen jobben med å bygge opp anlegget. Dette var *Thorleif Isetorp, Arne Iversen, Trygve Andresen, Thor A. Krosby, Arne Lunde, Karl Eggen* og *Hermann Andresen*, alle kjente Mysen-navn. Det ble bygget ny fotballbane med gress, garderober, fest- og danseplass og ikke minst et stort og fint hotell med fin restaurant.

Hotellet ble i mange år drevet av *Jorunn Uttisrud* for MTIF. Her var Mysens hjemmebane for fotballen, og ikke minst var det fest- og danseplass. Mona Hotell var i aktiv drift helt opp i 60-tallet. Hotellet ble solgt på 70-tallet og bygningen brant ned litt senere.

I tillegg til hotellet var det også et stort *utkikkstårn* der oppe på Monaryggen, med god utsikt helt til Sarpsborg i syd, så både hotelldriften

Mona Hotell med utsiktstårnet hvor man kunne se helt til Sarpsborg! Postkort: Jul Aage Krosby.

og restauranten var godt besøkt. Dette skyltes nok også aktivitetene på idrettsplassen og festplassen. Fest- og danseplassen var i mange år Indre Østfolds store treffsted på lørdagene. Da kom folk i rekke og rad for å danse og hygge seg til langt utover i sommernatten.

Mona Sportsteater ble også brukt som skiarena for både klubbrenn og kretsrenn, og Mysen skole hadde sine skiaktiviteter her oppe. Dette bidro også til god drift på hotellet og i restauranten.

Senere treffpunkter i form av kaféer på Mysen

Hva skjedde senere med alle kaféene våre, hvor ble de av, og hva erstattet disse i de senere årene? Da tar vi en liten runde, så får vi se.

Kaféen på Arilds

Etter hvert ble nok kaféene fra 1950-tallet lagt ned, da standarden sikkert ikke var tilfredsstillende for den nye tiden som kom med 60-tallet. Men jeg vil spesielt nevne et par nye treffpunkter: I 1971 etablerte *Arild Mysen* Arilds dagligvareforretning i David Blids gate som en utvidelse og fortsettelse etter sine foreldre *Dagfinn* og *Solveig*. Arild hadde i tillegg til dagligvareforretningen i første etasje også en spesialbutikk/ glassmagasin i andre etasje. Her innredet han også en stor og fin kafé. Butikken medførte en oppblomstring av handelen i sentrum, og kaféen ble det nye treffpunktet i Mysen. «Alle» skulle en tur innom Arilds kafé. Ikke minst hadde Arild bygget et fint akvarium med mange sorter fisker. Dette dannet et fint innslag i interiøret.

Da også *Kjell Arnbjørn Mysen* satte opp påbygg på sin butikk, ble det enda mer fart i trafikken i David Blids gate og på kaféen. Som en kuriositet kom det til og med en rulletrapp i K.A.-bygget opp til andre etasje der. De to forretningsgårdene ble senere sammenbygd slik at dette ble regionens første varehus.

Valdisholm Restaurant

«Valdis», eller Valdisholm som restauranten egentlig het (oppkalt etter øya Valdisholm i Glomma), ble etablert av Kjell A. Mysen i byggets tredje etasje, og ble etterhvert Indre Østfolds treffpunkt. Dit skulle hele regionens ungdom på lørdagskveldene. «Valdis-sleppet» ble etter hvert et velkjent begrep blant befolkningen. Da var Sagtomta full av biler og folk utover natta.

En liten kuriositet: Under Valdis-sleppet hadde *Rolf Høiland* pølsevogna si utenfor på Sagtomta. Han hadde egen-produsert vogn med «innlagt» vann, pøsekoker og alle tilbehør. Salget gikk strykende, og Rolf holdt det gående noen år selv om det nok var en slitsom jobb. Men Rolf forteller at det aldri var tilløp til bråk eller hærverk, alle satte pris på natt-mat utover i de små timer.

Men Valdisholm var noe mer enn «Valdis på lørdagene». Valdisholm var også en fin restaurant ellers i uka, og lokalene var meget hyggelige med et fint interiør. Også «Valdis» ble benyttet til pressefesten etter TV-sendingene fra Momarkedet i noen år, så denne restauranten kan også skilte med å ha blitt besøkt av mange celebriteter.

Kioskene og buene i Mysen

Nå når vi har foretatt en kafévandring gjennom Mysen på 1950-tallet, må vi nødvendigvis også omtale kioskdriften som blomstret i dette ti-året.

Nå hører det til historien at kioskene den gangen ikke hadde så veldig bredt vareutvalg. Det passet for oss med dårlig råd og som heller ikke stilte så veldig store krav. Utvalget gikk mest i kokte wienerpølser med lompe eller rundstykke (brød heter det vel i dag), brus, sjokolade og karameller samt noen pastiller. Men det var mer enn nok, kjøpekraften var ikke all verden på 50-tallet.

Vi hadde kiosker spredt rundt i Mysen på strategiske steder, i Smedgata, i Jernbanegata og i Storgata, men også noen lenger unna sentrum. Så da er det bare å starte vandringen etter 50-tallets kiosker i Mysen-gatene, og vi starter som vanlig denne turen i Smedgata.

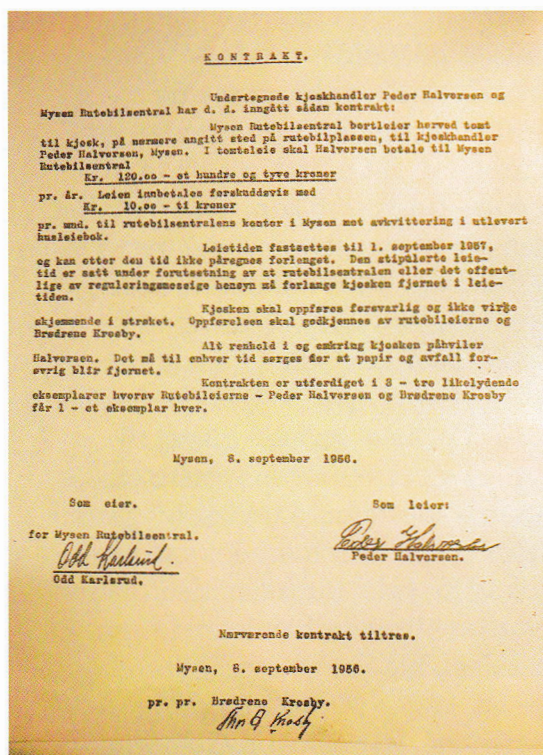
Halvorsenbua

Bua til Peder Halvorsen lå på hjørnetomta mellom Smedgata og Havnaasbakken, tomta der Shell-stasjonen ligger i dag. Halvorsen bodde på Høytorpjordet og var ansatt i kommunen i parkvesenet, der han blant annet var banemester på idrettsplassen. Han og Ivar Jahren sørget for skøyteis hele vinteren og vedlikehold om sommeren.

Halvorsen hadde alt ei bu skulle ha den gang, og vi var innom der for å varme oss etter en lang kveld på skøytebanen. Vi hadde alltid råd til et par 5-øres smørbutikk-karameller, fra tid til annen.

Bua til Peder Halvorsen lå i Bergerkrysset, nærmere bestemt på den tomte hvor Gimmingsrud har sin Shell-stasjon i dag. Bua ble i 1956 flyttet noen meter over på Krosby-tomta.

Kontrakten mellom Peder Halvorsen og Mysen Rutebilsentral om kioskdrift på Krosby-tomta. Utlånt av Jul Aage Krosby.

Oversiktsbilde over Bergerkrysset, Smedgata, Havnaasbakken og litt av sentrum for øvrig, sett fra kornsiloen. Det mørke huset til venstre ble kalt Kvartrullen og her drev Oddvar Olsen sitt blikenslagerverksted. Til høyre for dette ligger Aas-gården hvor artikkelforfatteren bodde en periode. Det var under buskene midt i bildet at Peder Halvorsen drev Halvorsenbua, som senere ble flyttet til Krosby-tomta til høyre, der hvor det senere ble etablert buss-sentral. Postkort: Jul Aage Krosby.

Halvorsenbua ble flyttet til Krosby-tomta inntil Havnaasbakken etter at tomta på hjørnet ble solgt til Gimmingsrud. Der holdt Peder det gående noen år frem til buss-sentralen ble bygget.

Storkiosken til Knut Johansen

Det dukket opp en «storkiosk» i den tidligere bakerbutikken til Tor «Tøger» Torgersen i huset på andre siden av Høgliveien («Hjørnegård»). Bakeriet og butikken hadde da flyttet inn i huset til fru Lund i Anton H. Mysens gate. Det var da Knut Johansen (populært kalt Kupper'n etter skøytelegenden) startet sin storkiosk. Her var det i tillegg til

vanlige kioskvareer et bredere sortiment med blader og annet som hørte datiden til.

Gudrunbua

Gudrun Smerkerud hadde den lille bua si strategisk plassert på Lytomt-tomta i krysset mellom Smedgata og Bakkelveien. Når jeg sier strategisk plassert, så var dette en ideell plassering, da det på 1960-tallet var lang kø for å komme inn på kinoen i Arbeidersamfundet på søndagene. Da sto det ofte kø helt opp til Bergerkrysset, og underveis til inngangen var det mange som passet på å kjøpe «kinogodterier» i

Gudrunbua. Jeg bodde jo i Lytomt-gården så veien var ikke langt til «tante Gudrun». Fra tid til annen, når Gudrun skulle stenge bua på kvelden, hendte det at jeg fikk ei pølse med lompe som var igjen etter dagens handel, gratis.

Etter at *Arne Gimmingsrud* kjøpte Lytomt-eiendommen tidlig på 60-tallet, ble bua fjernet. Men «Gudrunbua» gjenoppsto i nye lokaler i det nye bygget til *Arne Gimmingsrud* i Havnaasbakken (A.H. Mysens gate) der Gudrun drev sin frukt og godteri-forretning fra 1960 til 1965. I dag er det en frisør som har sin virksomhet i disse lokalene.

Gudrun og hennes mann *Trygve* ble som en onkel og tante for meg, og vi hadde god kontakt i alle år.

Bua i Jernbanegata

Neste bu, eller kiosk, ble bygget mellom BP-stasjonen og Norrøna Hotell og Hospits. Med dette bygget ble «BP-smuget» stengt for gjennomfart, selv om vi fortsatt kunne gå ned smuget fra David Blids gate til Jernbanegata ved å gå over taket på bua, og hoppe ned på BP-plassen.

Med denne kiosken kom det et par spennende nyvinninger i Mysen: grillpølser og peanøtter! Her kunne vi se grillpølser som lå på et brett med ruller som hele tiden rullet pølsene rundt og grillet dem til en fin farge; det var stas. I denne bua kunne vi også kjøpe peanøtter. Disse lå i skall og måtte følgelig renses før «bruk».

Astridbua

Dette er neste stopp på vår bu-vandring i Mysenbyen på 50-tallet. Bua ble drevet av *Astrid Borgås* og lå ved siden av

møbelbutikken til *Olafsrud* i Storgata. Dette ble en del av tomta der Sentrum terrasse ligger i dag.

Bua til *Astrid* var ikke så stor, men var en kjærkommen stopp på veien til kinoen i Festiviteten som kom i 1958. Mange fikk kjøpt pølse og brus på veien, og samtidig en hyggelig prat med *Astrid*. Jeg kjente jo *Astrid* godt da hun og familien bodde i Smedgata (vis-à-vis Texaco-bensinstasjonen). Selv om det også var en åpen kiosk i kinoen, så var nok en stopp ved «*Astridbua*» å foretrekke for mange. Her spiste man pølse og drakk brus, og kanskje noen fra tid til annen fikk gode råd knyttet til forskjellige problemer i livet.

Da var det ikke flere buer å besøke i Mysen sentrum, men det var andre å stikke innom på vei opp Vandugbakken til Momarkedet. Her hadde vi tre alternativer:

Dahlstrømbua

Da er vi på tur opp Vandugbakken på vei til Momarken, utsikten eller kanskje opp til *Mona Sportsteater*. På veien finner vi *Dahlstrømbua* som lå på eiendommen til maler *Smerkerud* rett etter at vi hadde passert «Det skakke værste» i krysset med Åsliveien. Der hadde *Trygve Dahlstrøm* sin storkiosk med vanlige kioskvarer, men også alle slags blader. Det fantes også noen veldig spennende blader der, men disse fikk ikke vi kjøpe! De var avsatt til de «store gutta».

Trygve var i tillegg til å være kioskeier også forsikringsagent, konferansier på Mysen-revyene og sentral i underholdnings-komiteen på Momarkedet. *Trygve* var også aktiv i Mysen mannskor. Han hadde alltid en

sak eller en god historie på lur under besøkene i kiosken.

Skofterudkiosken

Kiosken til *Artur Skofterud* lå i bygget ved siden av huset og kolonialbutikken til *Bjørn Smedstad*. Artur hadde alle vanlige kioskvarer, og var ofte et naturlig stoppested for mange i Vandugbakken.

Vi må huske på at Vandugbakken på 50-tallet var et eget samfunn. Her hadde vi Dahlstrømbua, fiskebutikken til «Fiske-Hansen» (før han flyttet ned til Mysen på Havnåstomt), kolonialen til *Bjørn Smedstad*, kjøttforretningen til *Kjekerud*, Artur Skofterud sin butikk og deretter kolonialbutikken til *Hans Lie*. Alle hadde gode levevilkår på 50-tallet da folk ikke hadde bil. Da var det langt til Mysen og nærbutikkene gode å ha.

Bua ved Festningsveien

En tid var det også ei lia bu i krysset Vandugbakken/Ileveien, rett på andre siden av der Festningsveien (i dag Kommandantveien) kommer ned. Det vil si at bua lå akkurat på kommunedelet mellom Mysen og Eidsberg kommuner. Fengselet lå i Eidsberg, men Ileveien tilhørte Mysen.

Dette var ei lita bu med vanlige kioskvarer og hadde vel etter det jeg kan huske forholdsvis kort levetid, men var likevel en del av bu-kulturen på 50-tallet. Den store tiden på året var nok under markedsuka. Da tok mange en pust i bakken her.

Sollibua

Da er vi langt forbi Momarken-krysset, ved rasteplassen som var anlagt ved utkikkspunktet mot Eidsberg fra Monahøyden, tidligere Rv. 6 og E 18, nå Rv.

128. Dette blir vår siste stopp i vår bu/kiosk-vandring i Mysen og tilstøtende områder, nemlig ved pøsebua til «Solli-gutten» ved Mona-utsikten. Utsikten var en populær samlingsplass på lørdagskveldene i sommerhalvåret. Da kom alle de store gutta med sine tunge motorsykler med «eksosrypene» på plass på baksetet. Da pleide vi å sykle dit opp for å følge med på begivenhetene. Det ble som regel tent opp bål, og noen hadde gitar så det ble allsang, og sikkert en dram eller to på noen. Utover kvelden var det også noen som tok med rypene på en tur langs stiene opp på Monaryggen.

Der oppe, på andre siden av veien, hadde Solli-gutten sin pøsebu. Han solgte bare kokte pølser i lompe, og brus, men det var mer enn nok. Nå var ikke bu-eieren så veldig renslig i arbeidet sitt, så det slumpet nok at han vasket hendene i varmt pøse vann. En gang oppdaget en av de tøffe gutta dette, og da kom det flere til som løftet hele bua med Solli'n i og truet med å kaste hele stasen ned i sandgropa om han ikke sluttet med det! Da ble det slutt!

Epilog

Og med det slutter også min fortelling om kaféer og kiosker i Mysen etter krigen, med vekt på 1950-tallet. Det var en fin tid, og driften gikk nok bra etter datidens økonomi blant folk flest. Våre kafé-runder i barne- og ungdomstiden var den tidens tidsfordriv, ved siden av alle de andre fritidsaktivitetene vi hadde. Men det var fint å ta en runde på kaféene vinterettermiddagene slik at vi fikk varmet oss underveis. Og om sommeren var Parkkaféen og Norrøna

populære steder. Parkkaféen hadde som nevnt en veranda ved inngangen til kaféen med bord og stoler. Der kunne vi være til vi ble jaget. Og Norrøna hadde som nevnt en fin takterrasse hvor vi kunne sitte, samtidig som vi kunne følge med på trafikken i Storgata. Jo, disse innslagene var et fint bidrag til en flott oppvekst-tid i Mysen.

Nå er alle kaféer og kiosker fra 50-tallet borte og ukjente for den oppvoksende generasjon, og for de som kommer som innflyttere til Mysen etter hvert. Men vi synes det er viktig å fortelle også denne historien, for virksomhetene var en vesentlig del av Mysens kultur og handelshistorie. En god ting er at flere av bygningene der kaféene holdt til fortsatt står, og at flere av dem er regulert inn som bevaringsverdige slik at byggene kan holde også denne historien i hevd.

Etter at kioskene og buene var borte, dukket det opp en nyskaping som het «gatekjøkken». Vi har allerede nevnt Majas kjøkken som kom i de

tidligere lokalene til buss-selskapet på Krosby-tomta. Da hadde bussene flyttet til jernbanetomta i forbindelse med etableringen av Linjegods, og Centralkaféen opphørte. Majas kjøkken hadde så sin periode noen år.

Vi har også nevnt gatekjøkkenet i Hegginkrysset der Ragnvald Dahl hadde revet det gamle snekkerverkstedet til Langnes og bygget et moderne bygg med bilforretning i første etasje og leilighet i andre. Da bilbutikken opphørte, overtok *Herrstrøm* lokalene og etablerte et gatekjøkken i første etasje, Lasses Grill. Denne virksomheten hadde også sin tid.

Etter en downperiode har vi i dag igjen fått en bred kafékultur i Mysen, med kaféer og pizzarestauranter, og det er faktisk fortsatt et gatekjøkken i Mørstad-senteret. Vi har også Villa Mat & Mer og andre spisesteder, så kanskje vi er i ferd med å oppleve en renessanse på dette feltet. Men det får bli til en fortelling en annen gang.

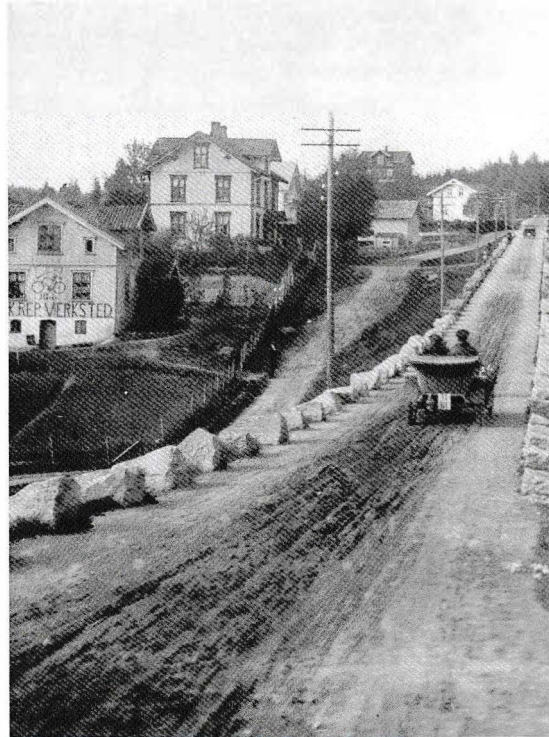
«Landsbyen Vandugbakken»

I sin tid en travel handlegate

Av Kjell-Harry Olausen

Området langs – og rundt Vandugbakken sto i sin tid frem som en egen bydel i Mysen, som «Landsbyen Vandugbakken».

Her var det i sin tid et blomstrende forretningsliv, noe som tok seg vesentlig opp i tiden etter freden i 1945. Da ble det fart i boligbyggingen i Mysen, og på 1950-tallet kom for eksempel utbyggingen av et nytt boligområde på Sorenskriverjordet, og nesten samtidig kom borettslaget i Tittutveien. I tillegg kom det fart i annen privat boligbygging, og den nye befolkningstettheten langs bakken og dennes umiddelbare nærhet ga grobunn for en oppblomstring av handel og næringsvirksomhet i området.

«Nye Vandugbakken» som ble bygget i 1912.
Foto: Narve Skarpmoen.

Litt historie om Vandugbakken

Vandugbakken i nåværende trasé ble etablert i 1912 som et resultat av et sterkt ønske både fra forsvarets side og fra Mysen kommune om å bedre forbindelsen mellom Høytorp fort og Mysen sentrum. En ting var at Høytorp fort fikk mye av sine forsyninger fra Mysen, men man anså nok også at en rettere og bedre forbindelse hadde en strategisk betydning rent forsvarsmessig.

Før denne tiden var det to alternativer for å komme mellom disse to stedene: Den ene gikk i hovedsak langs den traséen Vandugveien har i dag, mens den andre gikk ned i dumpa

vest for dagens Vandugbakke-trasé og videre opp «Bratter'n», det vil si langs Gamleveien og videre nordover mot Momarken.

Den nye Vandugbakken fikk til og med brostein et stykke oppover fra Bergerkrysset, så det ble lagt stor vekt på at denne veien skulle fremstå som en hovedvei i Mysen. Vandugbakken, sammen med Smedgata, var en del av hovedveisystemet nord/syd, fra Halden i syd og nordover mot Lillestrøm. Det hører for øvrig med til historien at Mysen kommune foretok en stor og omfattende vei- og gateutbygging

Nedre del av Vandugbakken sett fra kornsiloen. Lagerbygget til Hans S. Olsen til høyre under oppføring. Den tidligere silomesterboligen nede til venstre i bildekanten. Foto fra Indre Smaalenenes Avis.

i Mysen sentrum. Smedgata fikk for eksempel også brosteinbelegging i denne perioden. Dette var et resultat av en moderne og fremtidsrettet reguleringsplan for Mysen, vedtatt i 1922.

Hva skjedde så?

Nå ble det fart i utbygging og etablering av flere butikker i denne ny «bydelen» i Mysen. På sett og vis fikk Vandugbakken to atskilte handelssentre.

«Landsbyens» bynære del

Det første «senteret» er konsentrert i området fra Bergerkrysset og opp til Herman Thoresens gate. Her

I gården til brødrene Mysen, i Bergerkrysset, drev Bjarne Berger sin kolonialforretning. Postkort: Jul Aage Krosby.

kan vi starte med hjørnegården i krysset mellom Vandugbakken og Folkenborgveien. Her drev i mange år *Bjarne Berger* sin kolonialbutikk sammen med kona *Valborg*. Dette var foreldrene til den senere velkjente idrettsmannen i Mysen idrettsforening, *Bjørnulf*. Jeg var ofte innom *Berger'n* for å handle etter at vi hadde flyttet til *Aas-gården* som lå vis-à-vis, faktisk med adresse *Vandugbakken*, selv om jeg hårdnakket hevder at adressen likeså godt kunne vært *Smedgata*!

I tillegg til *Berger* sin kolonialbutikk, etablerte *Trygve «Corner» Fredsvold* sin elektriske forretning i et lite rom ved siden av kolonialen. Der kjøpte vi for øvrig vårt første kjøleskap, brukt og på avbetaling. Butikken til *Corner'n* var bare på rundt 12 m², så han benyttet anledningen til å flytte butikken inn i nytt bygg på andre siden av krysset, i forretningsgården til *Arne Gimmingsrud*, som ble satt opp i 1957. Men han var fortsatt *Corner'n*. *Corner'n* var driftig og pågående i sin handel og var rask med leveranser. En gang skrev russen en plakat på vinduet hans natt til 17. mai : «Vi bringer før De ringer». Det var faktisk mange som fikk et kjøleskap eller et nytt fjernsyn på plass hjemme før de egentlig hadde tenkt på kjøp. Da gikk oftest kjøpet i orden og varene ble stående for godt.

I samme vendingen kan jeg nevne at *Oddvar Olsen* hadde sitt blikkeslagerverksted i «*Kvartrullen*» som var et lite bygg på tomte til *Aas-gården*.

Så kommer vi til naboen til *Aas-gården* (også benevnt som *Lier-gården*). Der holdt *urmakerbutikken* til *Svennebygutta* til. De var fem brødre og to søstere som bodde her, og den lille

Bergerkrysset med Aas-gården til venstre og Kvartrullen til høyre. Foto: Indre Smaalenenes Avis.

butikken, som var et kjennemerke på 1950-tallet, lå et par trappetrinn ned fra gatenivået. Der kjøpte for øvrig mamma min første klokke, et armbåndsur som jeg fikk til konfirmasjonen. «*Svennebyene*» var riktig hyggelige og hadde alltid et glass saft og et kakestykke på lur med servering i hagen.

Så kommer vi til *Hans S. Olsen* sin butikk med byggevarer og husholdningsredskaper. I min tid var det *Håkon* som regjerte i butikken. 1950–60-tallet var en travel handleperiode. Landet skulle jo bygges igjen med boliger til alle. *Hans S. Olsen* hadde flere lastebiler som hadde travle dager med å kjøre ut byggevarer til forskjellige byggeplasser i hele regionen. Med så mange biler var det nok naturlig at *Olsen* også hadde bensinstasjon ved butikken. Jeg husker godt en spesiell lastebil som hadde en halv førerhytte. Dette hadde sin praktiske årsak i at man kjørte ut armeringsjern med denne bilen. Stengene var så lange at de nådde frem til fronten av bilen. Neste generasjon *Olsen*, *Jan «Janne»*, fortsatt driften frem til vår tid.

Hans Samuel Olsen oppførte denne gården i 1918, og postkontoret flyttet inn her i 1919, og flyttet ut i 1933. Foto fra kalender.

Ved siden av bygget til Olsen ble det bygget et nytt bygg på 1950-tallet. Der etablerte *Mysen Dampvaskeri & Renseri* seg, i to etasjer. Dette var en blomstrende bedrift som etter hvert vokste ut av lokalene i Vandugbakken. Da Mysen kommune ikke kunne skaffe ny tomt, ble bedriften flyttet til Rakkestad.

Neste butikk og bedrift var *møbelverkstedet og butikken til Ole Strengen* nede i dumpa. Der var det et stort verksted i flere etasjer hvor det var stor møbelproduksjon i mange år. Men på 1950-tallet ble det bygget et tilbygg ut mot Vandugbakken som skulle gi plass til ny og moderne møbelbutikk, og med leilighet i andre etasje. En historie fra byggeperioden: Det var søndagsmorgen en tidlig vinterdag. Da gikk det som en løpeild i Smedgata at en bil lå nede i

byggegropa, og alle måtte dit for å se. Bilen lå der, som fortalt, men føreren var borte vekk. Ingen fant ham før langt ut på dagen. Da satt han hjemme i egen stue, like hel.

I dag er møbelbutikken solgt og flyttet til Mørstadsenteret. Lokalene er endret til boliger og det store møbelverkstedet er revet.

Ved siden av møbelverkstedet og butikken kom det et nytt bygg tidlig på 1960-tallet. Her bygde *Dramstad* et stort bygg som i de første årene inneholdt et

Ole Strengen & Sønn

Fabrikasjon og utsalg av møbler

Mysen - Telefon 1302

min *matkjøkken*, og med leilighet i andre etasje. Denne virksomheten ble nok ikke så langvarig da sjenerende lukt og støy medførte mange naboklager. En tid var det også en *bilforretning* i bygget, der salget av britiske Marina var en slager. Det var da butikk i første etasje og verksted i underetasjen.

Dette hadde også sin periode, men bygget er fortsatt i drift for næring. I dag er det verksted for skifting av bilglass der, Riis bilglass, samt poleringsverksted med bilvedlikehold.

Siste virksomhet som må omtales i denne nedre delen av Vandugbakken lå på andre siden av Vandugbakken, nede i dumpa. Der hadde *Smerkerud* sin lille butikk noen år med salg av *jakt- og fiskeartikler*. Jeg husker jeg var innom der en gang. Eieren var samtidig billettør på kinoen og han var kjempestreng mot oss, så et snev av redsel var nok grunnen til færre besøk. I dag er dette lille huset revet og er historie det også.

Mens vi er i denne nedre delen, så får jeg ta med «*Skrivergården*». Der holdt sorenskriveren til, med bolig i det gamle sveitserbygget og med kontorene i et sidebygg. På 1950-tallet var det *Jørstad Hansen* som var sorenskriver, en hyggelig «gammel» mann (alle var jo gamle den gangen) som jeg husker godt. Mamma var vaskehjelp i huset, og da ble det mange besøk der. Jeg ble god-venn med hunden deres, en stor hvit husky.

«Landsbyens» øvre del

Så kommer vi videre oppover bakken, til den «virkelige» landsbyen. Her kan vi starte med snekkerverkstedet: «*Det skakke værste*». Dette verkstedet lå i krysset Vandugbakken/ Lillebyveien

og var et stort bygg i treverk over tre etasjer. Navnet «*Det skakke værste*» kom av at det var blitt skjevt i en grunnutglidning, men det fungerte bra likevel til formålet. Virksomheten ble avviklet i 1974 og bygningen ble revet.

Et stykke fra «*Det skakke værste*» kom etter hvert et nytt snekkerverksted, «*Stemmeværste*» til *Edvin Stemme* i Lillebyveien. Dette er i dag også blitt boligbygg.

Når vi skal omtale butikk- og næringsvirksomheten i «Landsbyen Vandugbakken» må jeg vel ta med «*Dahlstrømbua*» også. Den kiosken lå i hagen til malermester *Smerkerud*, og hadde alt som hjertet begjærte: alt fra smågodt til spesielle blader for de mer voksne.

På andre siden av bakken kommer vi så til huset og butikken til *Gunnar Hansen* – «*Fiske-Hansen*». Dette var en spesialbutikk med fersk fisk på menyen «*nesten*» hver dag. *Fiske-Hansen* solgte nok ikke bare til folket i landsbyen Vandugbakken, det kom nok en del slengere også fra sentrum.

Det var også en *bakeri-filial* i huset, drevet av *Østreng*, og senere av *Liland*.

Vandugbakken med «*dert skakke værste*» sentralt i bilde (*brun to-etasjes bygning*). Foto: *Widerøe*.

GUNNAR ØSTERENG

Vandugbakken - Mysen

Telefon 1478

På Mysen lider ingen nød
hos oss får De både KAKER
og BRØD

Etter hvert som folk flest ble mer mobile, ble fiskeforretningen i Vandugbakken flyttet ned til et nytt lokale i Havnaas-gården. Etter den tid har det vært en variert bruk av forretningslokalet som Hansen forlot, blant annet var det dyrebutikk der noen år. I dag er huset bygd om til boliger.

I huset bakenfor bodde *Arne og Svanhild Støen*, med sine barn. Ekteparet etablerte en broderi- og manufakturbedrift, «Myco», i et utbygg på huset sitt i Vandugbakken 51 i 1949. Her drev Svanhild systue med to ansatte damer. I tillegg hadde de to til tre damer som sydde hjemme på leilighetoppdrag. Firmaet sydde sengetøy som dynetrekk og putevar,

gjørne med brodert monogram eller andre dekorasjoner, bluser med broderte pyntekrager og andre produkter i samme produksjonslinje. De var tidlig ute med å sy konfirmantkapper. De sydde også stoffknapper. Bedriften ble avviklet i 1969.

Når vi er her oppe, må jeg nevne *kolonialen ved Titutt borettslag* som kom på 1950-tallet. Da ble det etablert en liten nærbutikk i det første huset du kommer til når du kjører langs Olaf Funderuds vei. Dette var en filial for kjøpmann *Thorolf Glørud* som drev kolonial i David Blids gate på Mysen. Det var jo tidsriktig på 1950-tallet at det ble etablert nærbutikker med tanke på at folk flest ikke hadde bil, og at de fleste derfor måtte gå til butikken for å handle. Dette lokalet er i dag bolig, som de fleste andre tidligere butikklokalene i Vandugbakken.

Neste virksomhet er kolonialbutikken som *Torgeir Valebjørg* etablerte i *Dagny Christensens* nybygde forretningsgård i 1923, Vandugbakken 55. *Kona Anna* var driftig handelsdame og tok over

Bjørn Smestads forretning i Vandugbakken til venstre, som han overtok etter forrige driver, *Andreas Øvstegård* i 1958. *Hans Lies* kolonia til høyre i bildet. Postkort: *Jul Aage Krosby*.

ledelsen av butikken da mannen ble syk. Han døde i 1950. Einar Nøkleby leide så forretningen av Anna fra 1951–55, et forhold Ragnvald Øvstegård gikk inn i fra 1955-58.

I denne perioden drev søstrene Borghild Aas og Klara Eriksen en systue for lampeskjermer i den nederste delen av butikken.

I 1958 kjøpte Bjørn Smedstad og kona eiendommen. De drev butikken videre i tre tiår. Bjørn og kona bodde selv i andre etasje i gården, og drev butikken med varer over disk som alle andre i tiden før selvbetjeningen. Dette innebar at man kunne bestille en kvart kilo kaffe, som ble malt i en kvern på stedet og fylt direkte i pose. Da ble det nymalt kaffe. Så kunne det bes om en halv kilo mel, en kilo poteter og så videre. Deretter ble prisene summert for hånd og betalt. Noen kunne nok også få varene på «krita» når det var smått med penger. Bjørn forhandlet også parafin og fyringsolje, samt plantevernmidler.

Men etter hvert innhentet moderne tider butikken. Bjørn og kona foretok en modernisering med selvbetjening og en fast kasse. Da kom «kjøpesenterperioden» til Vandugbakken. Bjørn døde i 1990 og kolonialbutikken ble lagt ned.

Neste bygg var forretningsbygget til Arthur Skofterud. Han regnes som det moderne Momarkedets «far» og var instrumental i etableringen av dette i 1950. I dette rommelige bygget drev han selv det vi kan kalle en kortvareforretning i mange år. Arthur hadde alt som kunne ønskes innen kioskarer, tobakk og sigaretter.

I bygget var det i tillegg en kjøttvareforretning som var filial for slakter Myrvang på Mysen.

Jule-gaver

til forskjellige priser for hele familien finnes hos meg.

Stort utvalg i konfekt og sjokolade.

Arthur Skofterud

Mysen. Tlf. 1327.

Kjøttvarefilialen ble senere solgt til Alf Kjekerud som fortsatte videre til virksomheten i bakken opphørte.

I tillegg rommet bygget Karin Hagens manufaktur. Hun etablerte denne i 1955 og drev den til den ble avviklet i 1971.

KJELL MYRVANG

MYSEN

Kjøtt en gros og detail

PØLSEMAKERI - SLAKTERI - RØYKERI

Tlf. forretningen 1531, pølsemakeriet 1358

Filial Vandugbakkens Kjøttforretning

Telefon 1366

Vandugbakkens Kjøttforretning

MYSEN - TELEFON 891366 - POSTGIRO 38756

Eksped.	Dato	Kr.	Øre
	22-12-70		
Biff		13.50	
Kakula		6.00	
Kål		3.28	
rotter		1.74	
agurk		2.30	
ribbe		66.70	
2 pk linspe		4.80	
1/2 vare		46.50	
		Kr 143.92	

Ved bytning må notaen medbringes.

Kvittering for kjøpte kjøttvarer. Utlånt av Jul Aage Krosby.

Hele bygget er for lengst bygd om til leiligheter.

Ved siden av bygget til Arthur lå et lite murhus som i mange år var kontorbygg for *Mysen og omegn Røde Kors*. Her regjerte Einar Nøkleby som forretningsfører og daglig leder for foreningen i mange år. Siden ble virksomheten flyttet ned til Mysen i den gamle villaen etter *lensmann Johansen* i Storgata.

Tvers over gata lå neste butikk, kolonialbutikken til *Hans Lie*. Dette bygget lå helt ute mot Vandugbakken og hadde således en strategisk beliggenhet med trapp inn direkte fra gata. Heldigvis var det liten trafikk på den tiden, så det gikk bra. Jeg husker jeg var innom butikken flere ganger i barndommen på tur i Vandugbakken. Hans var alltid blid, og du følte deg velkommen, selv om det bare ble en handel for noen ører. Men så kom det krav om å anlegge et fortau langs Vandugbakken. Da ble bygget innløst og revet for å få plass til dette. Hans bygde da ny bolig bak forretningsgården, som ble revet.

Hans var som en institusjon i området. Litt historie om han må fortelles med hjelp av sønnen *Hans Petter (Petter'n)*. *Dag Mysen* har formet denne fortellingen:

Hans Lie

Hans Lie (1908–1990) var opprinnelig Ørje-gutt og vokste opp med bo i Lies hotell, sammen med foreldrene og tre søstre. Fjorten år gammel begynte han i landhandleriet til *Norvald Fløvik* på Ørje. Her ble han værende i 12 år, fikk opplæring og bred erfaring i denne brede og krevende handle-profilen.

Bli med i høstens store premiekonkurranse De også!

Hjeld De og Deres kunder må være med i den store Viking Melk konkurransen. Våre agenter skaffer Dem morsomme vinduskilt og smilende fiske konkurrans-plakater som får kundene inn i Deres forretning, hvor De kan utlevere innbydelse til å være med i høstens store konkurranse. De selv og Deres betjening er velkommen til å delta i tevlingen om Viking-Ferden til Sveits og høyfjellsterien i Norge.

Les om konkurransen i bilaget som følger dette nummer av Norges Kjølemannblad. Heleides farvestrålende annonser i alle ledende ukelblad i september vil gjøre konkurransen kjent og hjelpe Dem å selge mere Viking Melk.

Program for De her!

Vinduskiltet som De vil få fra våre agenter.

A/S DE NORSKE MELKEFABRIKER 1151

Hans Lie i en annonse for Viking melk fra A/s De norske melkefabrikker.

Underveis tok han et semester fri og gikk Otto Treiders handelsskole i Oslo.

I 1934 kjøpte Hans huset og landhandleriet til *Mathias Ulrichsen* i Vandugbakken 36. Her hadde Ulrichsen startet butikk året før. Han var salmakermester og begynte i stedet salmakerverksted i Askim, der han utvidet med engrosvirksomhet i salmakerartikler.

Hans var glad i å drive butikk, og tiden fra 1934 til 1940 var gode handelsår. Da var depresjonen begynt å vike for en gryende optimisme. Men krigen kom med mangel på varer og rasjonering, noe som fortsatt videre ut i 1940-årene. Det var ingen sak å få solgt varene, utfordringen var å få tak i dem. Men Hans var sosial og godt likt med et

stort nettverk. Så via mange kanaler fikk han nok varer til butikken til å holde hjula i gang også i denne tiden.

I 1942 giftet han seg med *Edel Hansen* (1908–71). Hun var ekspeditrise hos A. Lie i Mysen og kom til Mysen som ung pike. Faren drev bakerbutikk i Vandugbakken 36 før Hans kom inn i bildet. Slik stiftet hun familie i det samme huset som voksen. Her arbeidet hun i butikken sammen med mannen sin resten av sin levetid. Sønnen Hans Petter (f. 1943) vokste derfor opp i og med butikken. Familien bodde i andre etasje.

Hans Lie var en institusjon i miljøet rundt Vandugbakken. Sent og tidlig var han på plass i butikken, og var av de som alltid var blid mot alle. I tillegg var han god på å observere sine medmennesker og kunne derfor komme med gode og morsomme replikker på en godlynt måte. Han var glad i barn og hadde like godt øye for sine små kunder som han hadde for de voksne. Han hadde utømmelige kilder med drops som han stakk til dem når ingen voksne så det. Og hver 17. mai spanderte han brus på alle ungene i nabolaget.

60-årene kom med forandringer i handelsmønsteret. Da var butikken forlenget blitt en ren dagligvarebutikk. For Hans skjedde det i 1952. Da utvidet han butikken og formet den for dagligvarer alene. Frem mot 1970 formet han butikken til selvbetjening light, slik at han fremdeles kunne hjelpe kundene og yte service. Kundekontakten var viktig på alle måter.

I 1971 døde Edel. Hans mistet kompanjongen og partneren sin. Da ble butikken enda mer viktig. Livet i butikken hjalp ham gjennom sorgen og

Butikken til Hans Lie i Vandugbakken før omgjøringen. Foto: Ukjent.

ga mening og livsmot på nytt. Ved siden av engasjementet i butikken var det Rotary som fanget Hans sin interesse. Her var han medlem fra 1958.

Gjennom årene ble det mange som var medarbeidere i butikken sammen med Hans og Edel. Flere av barna i nabolaget fikk sin første jobberfaring som visergutt for varebringning, noe som var vanlig på den tiden. Miljøet i butikken var godt og trivelig. Selv en slik forholdsvis liten butikk hadde på det meste to ansatte pluss visergutt. Derfor ble det ganske store ringvirkninger i omkretsen rundt.

Hans holdt på i butikken til han var 74 år. Også da hadde han en dame ved siden av seg for å hjelpe til, selv om det delvis var selvbetjening. Det viser hvor viktig omgangen med kundene var for ham.

Pensjonisten ga seg med butikken i 1982. Da var tiden for denne type lokale småbutikker egentlig over. Hans Petter og faren bygde nytt hus bak forretningsgården som ble revet for å gi

plass til fortau. Her bodde Hans til han døde i 1990.

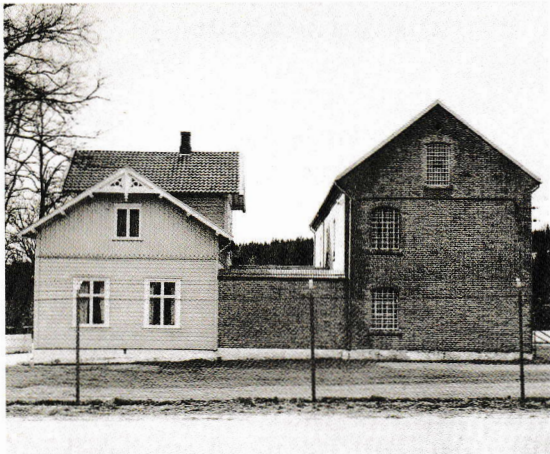
Videre oppover bakken

Neste næringsvirksomhet i Vandugbakken var *ei lita bu i krysset Vandugbakken/ Ileveien*, vis-à-vis der Festningsveien (nå Komandantveien) kommer ned. Denne bua hadde nok en kort livshistorie, men var en del av virksomhetene på 1950-tallet.

Inne i Ileveien var det også en tid også *blikkenslagerverksted*, med siste eier og driver som var *Thor Hansen*.

Om vi da hadde tatt en tur opp Festningsveien, hadde vi kommet til *Høytorp fort* som ble bygget i 1912–18 som et resultat av Karlstad-freden. I tiårene etter andre verdenskrig var det militær virksomhet ved fortet. Denne bidro til travelhet i «landsbyen».

Det gjorde også *travbanen* når det var travløp, og *Momarkedet* i en tre ukers periode rundt og under selve markedsdagene. *Eidsberg Hjelpefengsel* var også en del av «landsby-miljøet». Fengselblokka var et bygg oppført i tegl. Ved siden av sto en staselig sveitserbolig der direktøren hadde

Eidsberg hjelpefengsel fotografert 1960.

Momarken Kafé

Innehaver: Arne E. Olsen
MOMARKEN - MYSEN

Beliggenhet ved Momarken
veikryss
Riksvej Oslo - Ørje - Halden

Kaffe - Melk - Mineralvann
Smørbrød - Kaker og
forfriskninger

**I sommersesongen friluft-
servering**

sin bolig. Senere statsminister Einar Gerhardsen måtte sone et kort opphold her under sitt rekrutttopphold på Høytorp fort, fordi han var pasifist.

I etterkrigstiden kunne vi stoppe og ta en kopp kaffe på *Momarken kafé*, som var i et lite tilbygg til en villa vis-à-vis «Østby-porten» inn til travbanen. Men nå nærmer vi oss slutten på vår vandring langs Vandugbakken og det aktive landsbypreget bakken hadde.

I «Haakon» nr. 12 har vi en lengre artikkel om *Momarken Landhandel* i Momarkenkrysset, der det nå er en helt ny Spar-butikk. Denne landhandelen hadde lange aner bakover. Her drev *Ole Kasbo og kona* i mange år, og var de siste som drev forretning her før kolonialbutikken opphørte i 1991. Som vanlig på denne tiden, bodde Kasbo i en leilighet over butikken, noe som var praktisk på mange måter.

Etter at kolonialbutikken opphørte,

tok Olaf Dramstad lokalene i bruk der han i noen år drev «Kjøkkenhuset», det vil si salg av kjøkkeninnredninger. I lagerbygget hadde han samtidig et glassmesterverksted. Etter dette var det en periode med tatovering i lokalene. I dag er dette bygget revet. Som nevnt er en ny Spar-butikk kommet opp i stedet, som fortsettelse av gamle handelstradisjoner.

Som en kuriositet kan jeg nevne at det en tid på 1960-taller ble etablert kjølfryseboks i et bygg ved krysset. Dette var i den tiden frysing av ferskvarer som kjøtt og andre matvarer ble introdusert, men før alle husstander fikk egen fryseboks hjemme. Noe av årsaken til at frysing av matvarer ble populært var nok at den populære programlederen fra NRK, Rolf Kirkvaag, ble ansatt som direktør for «dypfrysings-kontoret» i 1959 og frem til 1969. Kirkvaag var godt kjent som datidens «kjendis» gjennom utallige programmer i NRK. Valget av Rolf Kirkvaag som direktør var nok smart. Nå skulle alle ha tilgang til å fryse ned matvarer. Med dette som bakteppe gikk det ikke lenge før salget av hjemmefrysere tok av, alle skulle nå ta det helt ut og ha en egen fryseboks. Det medførte at denne utleievirksomheten fikk en forholdsvis kort «karriere».

BRØDR. KASBO
Tlf. 1450 - Momarken - Mysen
Assortert LANDHANDEL
BØKER og UKEBLADER
BENSIN og OLJER

Sluttord

Som det fremgår av denne fortellingen, var det stor aktivitet i gata fra tiden før krigen og til opp mot 1980-tallet. Nå må jeg riktignok si som sant er: en del av denne «landsbyen» lå utenfor Mysen kommunes grense mot Eidsberg kommune. Kommunegrensa i nord gikk faktisk langs Ileveien og Festningsveien og ned Lillebyveien. Det vil si at kiosken ved Ileveien, Høytorp fort, travbanen og markedsplassen, fengselet og området videre mot Momarkenkrysset lå i Eidsberg kommune. Men vi får se stort på det: «Landsbyen Vandugbakken» gikk fra Bergerkrysset og opp til Momarkenkrysset og må sies å være en integrert del av Mysens nærings- og butikkhistorie.

Kilder

- Hans Wåler: Mysenleksikon.
- Hans Petter Lie.
- Harald Støen.
- Marit Knarvik.

Våre forretninger fører stadig fra lager følgende varer:

Kolonial Manufaktur Skotøy	Kraftfôr Gjøcning Fro	Glass Stentøy m. m.
BRØDR. SMESTAD	O. SMESTAD	
<small>Telfon 3432 — 3820 — Telfon 3412</small>	<small>Telfon 3434 — 3436 — Telfon 3438</small>	

Arbeidersamfundet

Mysens kultursentrum gjennom 40 år fra 1922 til (1958) 1962

Av Kjell-Harry Olausen

Når Mysens historie skal fortelles, kommer vi ikke utenom Arbeidersamfundets rolle som kulturell «høyborg» i Mysen kommune og i Eidsberg kommune. Arbeidersamfundet hadde sin rolle som kulturbygger i nesten hele Mysen kommunes eksistens, i 40 år.

Arbeidersamfundet ble, som navnet indikerer, bygget av Arbeiderbevegelsen. Institusjonen hadde sin forhistorie. Arbeiderbevegelsen i Eidsberg hadde før 1922 sitt bygg på Høytorpjordet:

«Folkets hus», eller «Håkonshallen» som vi også kalte bygget. Men etter en strid innad i arbeiderbevegelsen ble denne splittet i 1921, og den moderate delen av bevegelsen, Eidsberg Socialdemokratiske Arbeiderforening bygget sitt nye bygg i Smedgata i krysset mellom Smedgata og Anton H. Granlis gate. Bygget fikk navnet «Arbeidersamfundet» og sto ferdig i 1922 med en grunnflate på 266 kvm., så dette ble et ruvende bygg etter datidens standard. Nybygget ble bygget i to etasjer pluss kjeller.

Arbeidersamfundet i Smedgata, en gang Mysens kulturelle høyborg i 40 år, sto ferdig bygget i 1922. Foto fra Mysen-leksikon.

At bygget fikk sin plass i Smedgata sier litt om området og gatas sentrale plassering i Mysen på den tiden. Smedgata var Mysens hovedinnfartsvei fra syd og øst, så slik sett var det mange som måtte passere Arbeidersamfundet på sin vei inn i Mysenbyen. Bygget ble plassert på en ledig tomt i krysset Anton H. Granlis gate/Smedgata ved siden av garveriet og blikkenslagerverkstedet til Smerkerudgutta. (I dag er denne tomten en del av Bergerkrysset Autos forretningsområde.)

Bygget for kultur og politikk

Det lå nok som en forutsetning at dette bygget skulle bli kulturens sentrum i Mysen med omegn da det ble innredet en liten sal i første etasje på 70 kvm., og en stor sal i andre etasje på 170 kvm. som ble lagt til rette for å fungere som møtelokale, festsal og lokale for kinodrift. Her ble det bygget scene med kinolerret, samt et galleri med tillegg av sitteplasser. Lillesalen i første etasje egnert seg godt for mindre forsamlinger, og lå godt til rette for servering fra kaféen som lå i samme etasje. I tillegg var det også plass til to små butikklokaler i første etasje med egen inngang fra Smedgata. Samfundskaféen hadde inngang fra Anton H. Granlis gate, og opp ei trapp. Det hører til historien at bakken nedenfor trappa var vårt faste sted for å kaste på «stikka» hver vår etter at snøen var borte.

Men Arbeidersamfundet hadde også to leiligheter som ga plass til vaktmesterbolig og en utleieleilighet. Under krigen og tidlig på 1950-tallet bodde mamma og pappa i den ene leiligheten, og *Olga* og *Håkon* (*Syver*)

Syversen i den andre. *Olga* var også den som drev Arbeidersamfundets kafé i mange år på 1950-tallet, og mamma hadde deltidsjobb der.

For å beskrive byggets funksjoner så var hovedinngangen til salene i begge etasjer rett inn fra Smedgata. Det var jo praktisk, for da kunne køen av besøkende til kinoforestillinger, revyer eller andre arrangementer strekke seg oppover fortauet mot Bergerkrysset. Billettluka var i første etasje rett ved siden av inngangen til lille salen, mens selve den store salen lå en trapp opp. Der oppe var det også et galleri med plass til en del besøkende. Om vi prøvde å sitte der under kinoforestillinger, ble vi jaget vekk av de store gutta som skulle sitte der med jentene sine. Første etasje hadde også en liten butikk ut mot Smedgata. Om inngangen hadde en bred og fin trapp, så var nødutgangen, som fungerte som den vanlige utgangen fra storesalen, ned en bratt smal trapp ut mot Anton H. Granlis gate.

Mangfoldig profil

Arbeidersamfundet skulle selvsagt betjene arbeiderforeningen med tanke på foreningens møtevirksomhet, foredragsmøter og fester. Men salen ble også utleid til kinodrift, og Mysen kommunale kino holdt til der frem til 1958, da Festiviteten åpnet sine dører til en moderne og spesialbygd kinosal. Den store salen ble også mye benyttet til juletreffester, danseskole og årsmøter for Mysen Turn- og Idrettsforening. Hver gang MTIF avholdt sine årsmøter var salen full av folk, og det var kamp om styreverv i foreningen, spesielt var det kamp om formannsvervet

som hadde høy status i Mysen Men som en kuriositet ble det også avholdt andre spesielle tilstelninger i Arbeidersamfundet, blant annet var det for eksempel både boksestevner og turnoppvisninger i salen. Idrettshaller var bare et fjernt begrep på den tiden, vi brukte det vi hadde på best mulig vis.

Revylivets glansperiode

Arbeidersamfundet ga nå opphavet til en oppblomstring av forenings- og kulturlivet i Mysen, mye i regi av Mysen Turn og Idrettsforening – MTIF, som arrangerte en rekke revyer – Mysenrevyene i mange år. Men her hadde også Mysen damekor og Mysen mannskor en betydelig rolle som revyskapere.

Revylivet i Mysen fikk nye forutsetninger nå når det var bygget en storstue som rommet en stor sal med scene, og med plass til totalt 305 besøkende, fordelt på 220 i salen, 40 under galleriet og 45 på galleriet. Tallene er gitt i medhold av en plan over salen med sitteplasser fra 1950-tallet. Dette er nok godt i overtall av hva brannvesenet hadde godkjent i dag. Men det var nok mer liberalt før i tiden, og det gikk alltid bra. Når det var kino, møtevirksomheter og revyer ble det satt på plass gode «kinostoler» slik at publikum kunne sitte godt og kose seg under forestillingene.

Triggende guttedager

Årsaken til min interesse knyttet til aktiviteter i «Samfundet», som var navnet bygget hadde på folkemunne, har egentlig røtter langt tilbake til mine barndomsår. Vi gikk jo på kino i Samfundet, og vi gikk på danseskole og

på juletreffester. Etter hvert hørte jeg også om disse revyene som ble omtalt som «Mysenrevyene», og kunne se lang, lang kø fra inngangen til Samfundet, oppover langs Smedgata og helt opp til Bergerkrysset. Da bodde vi i «Lytomtgården» (i dag en del av tomta til bilforretningen til Bergerkrysset Auto) og kunne derfor følge denne aktiviteten på nært hold.

En parentes om verneplaner

Men interessen tok virkelig fart nå i voksen alder. I jobbsituasjonen ble jeg etter hvert veldig opptatt av at kommunen måtte verne gamle bygg-områder i Mysen som kunne videreføre vår «Mysen-identitet». Vi fikk deretter vedtatt en verneplan for Mysen hvor vi i tillegg til Arbeidersamfundet også fikk vernestatus på kjente og kjære bygninger i Mysen. I verneplanen inngår da selvfølgelig Arbeidersamfundet sammen med Brandsrudgårdene og Apotekergården i Smedgata. Så kommer kornsiloen, Banemesterboligen og lokstallen, samt Krosbygården. Bygårdene langs Jernbanegata som Aabergegård, Indremisjonsgården og Solhøi 1 og 2, og lenger opp i byen; Bakergården til Andresen og den gamle sveitserboligen hvor kjøpmann Lund bodde, i dag ofte omtalt som «Mimgården».

Så har også selvfølgelig Mysens opphav i form av gårdstunet med hovedbygning, parkanlegg og trær på Nordre Mysen gård fått sin vernestatus, både gjennom reguleringsplan og verneplan. Festiviteten og Mysen skole, samt selvfølgelig Heggibyningene, er vernet. Men også «smugene» i Mysen har sin bevaringsstatus med henvisning

til vår «Mysen-identitet», og disse har jeg beskrevet i eget hefte.

Så er det bare å håpe at Mysens identitet ivaretas også i fremtidig byutvikling, byggeskikk og estetikk, som beskrevet i sentrumsanalysen fra 1998. Der er det vedtatt at Mysen skal holde på sin status som en attraktiv småby i fremtiden, men det virker som om dette vedtaket er glemt, og Mysens identitet er i ferd med å smuldre opp.

Tilbake til revyene

Men så tilbake til Arbeidersamfundet igjen og interessen for aktivitetene som fant sted der gjennom nærmere 40 år. Denne interessen tok igjen fart etter at jeg fikk overbrakt original- manus fra en rekke Mysenrevyer av *Grethe Løken*. Hun hadde i sin tur fått dette materialet fra *Ragnhild Dahlstrøm* da hennes mann *Trygve* hadde vært en pådriver til revyene gjennom mange år.

Det hører også til historien at jeg en gang på 1960-tallet kom over de kulissene som stort sett ble brukt under revyene. Disse fant vi ved en tilfeldighet i snekkerfabrikken til Larsen i Folkenborgveien. Disse var fine og kunstferdig laget, husker jeg, men beklageligvis var det ingen som tenkte på bevaringsverdien av disse den gangen. Kulissene er nok helt sikkert tapt for alltid. Men manus og historier knyttet til Mysenrevyene bør bli nedskrevet. Funnet av disse originale manus er årsaken til at jeg nå griper til pennen for å skrive ned litt av historien, slik at dette kapittelet i Samfundets historie kan bevares for ettertiden.

Den første revyen i Arbeidersamfundet ble satt opp allerede høsten 1922, straks etter at

bygget sto ferdig til bruk. Dette var da selvfølgelig en revy som omhandlet livet i den nye kommunen, Mysen kommune, som ble etablert i 1. juli 1920. I enhver revy skal det være en egen sang som omhandler temaet, noe som også var tilfellet her. Det ble forfattet en tekst etter melodien «Jeg går på Karl Johan» og hadde 11 vers, hvorav første og siste vers lød slik:

*Her paa Mysen det er saa deilig,
Thi det er saa mange ting som
Er beleilig
Her blir man klippet og barbert
Og om man ogsaa vil bli let nedrakkeret
Og naar man bort paa stationen gaar,
Der jentene i flokke staar
Og ønsker at et lite slag skal staa.*

Da kommer vi selvfølgelig til Smedgata i siste vers:

*I smedens gade der kan man trave
Og aande i sig den gode luft
I bekken rinder saa mange baciller
Saa man har nok med at sluge dem*

Vi minner om,

M. T. I. F.s revy som spilles lørdag i Arbeidersamfundet Mysen. Som en ekstra atraksjon kan nevnes at landslagets populære centerforward Jørgen Juve er invitert som gjest sammen med Dagbladets sportsklubb, som umiddelbart før spiller mot Ludres Idrettslag. Etter revyen er det dans. The Moonlight Players spiller siste slagere.

„Vi hamstrer“ for fullt hus.

Revyen «Vi hamstrer» blev opført for overfylt hus i Arbeidersamfundet igår. De nummererte billetter var utsolgt tidlig på dagen, og allerede ved 7,30 tiden var det lang kø utenfor lokalet.

La det med engang være sagt at revyen sto godt an blandt det store publikum og det økonomiske resultat var helt strålende. Nettop slik skal en revy settes op, og dette har Thor A. Kroeby æren for. Skjært og alvor skal veekle med passe mellomrum. Når der til kommer, som tilf. igår et godt sammenspillt orkester, en dyktig sceneledelse og gode amatører er allerede betingelser tilstedeværende for suksess. Viser og sketcher må legges på de krefter som har betingelse for å gjennomføre det til alles tilfredshet.

Conferanser Helge Paulsboe, er ikke ukjent av publikum på Mysen. Den vanskelige oppgave som var lagt på hans skuldre mestret han ypperlig og fikk publikum med allerede fra sin første introduksjon. Forøvrig festet vi oss spesielt ved de unge, men lovende debutanter, frk. Eva Lundberg og Trygve Dahlstrøm. Frk. Lundbergs vise «Vårt ideal» blev sunget med fynn og klønn og høstet hjertelig bifall og hennes Gerd-parodi var så allende at sangen måtte tas dakupo. Hun blev med ett meget populær hos publikum, og vil nok senere bli selvskreven på rollelisten i fremti-

dige revyer på Mysen. Den annen debutant Trygve Dahlstrøm har en vakker stemme og fører sig godt på scenen. Toppen nådde han i visen «Lundebys». I det alvorlige innslag hadde han en god ting i sangen «Mor er det mors». Det var nok ikke fritt for at en og annen tåre falt.

Kronen på verket i den morsomme genre sette nå Knut Smerkerud og vi nevner: Loftstrydding, et par sketcher og nådde sitt klimaks som Truls i barnetimen (som forresten blev litt for lang). Han fikk som vanlig latteren på gull og fortjente fullt ut den applaus som blev ham tildel. Ved siden herav stod frk. Valborg Eibak, frk. Dagny Grefalse, som begge er velkjente amatører på Mysen, samt Lars Hagens ledelse av allsangen var meget god. Lille Aaslaug Opsahl var net der hun stappet og høstet veldig applaus.

I det hele tådro alle til å gjøre aftenen til litt av en suksess.

Da mange desverre ikke kom inn, blev det tatt bestemmelse om å sette revyen op påny imorgen torsdag 30. nov. Straks dette blev kjent, kom flere bestillinger på billetter. De som vil ha en munter og festlig aften bør sikre sig sitteplass straks. Se annonse.

Komiteen ber oss opplyse at den så meget må beklage de feil som var opstått ved dobbeltvalg av andel billetter. Årsaken til dette var den kolossale efterspørsel efter billetter.

REVYEN

„Vi hamstrer“

opføres i Arbeidersamfundet, Mysen
tirsdag fk. 28. novbr. kl. 20,30.

ORKESTERMUSIKK.

Bill. numr. kr. 1,50, unumr. 1,00.

Forhåndssalg i Mysen Papir og Kortevarer. Tlf. 320.

Påminnelse, annonse og anmeldelse av revyen «Vi hamstrer» som ble spilt i 1933. Utklipp fra Indre.

„Vi hamstrer“.

Det var like overraskende som morsomt å oppleve en slik aften, som den i Arbeidersamfundet tirsdag aften. Hvem kunde tenkt sig at en, efter forholdene, såvidt god revy kunde bli til på så kort tid.

Det viser sig at det ikke er mangel på amatørkrefter i Mysen. Jeg vil i denne forbindelse få lov til å lykkesønske debutantene frk. Lundberg og hr. Dahlstrøm. Det var en fryd å høre deres sang, både i skjemt og alvor. Hr. Paulsboes rolle som conferancier var helt glimrende, og heller ikke å forglemme hans «dialog». Hr. Knut Smerkerud er jo den «gamle gode» i et og alt og Truls blev kopiert op i dagen. De øvrige er jo av den «gamle garde» som vi ofte har sett på «de skrå bredder» det siste, gjorde sine saker bra, jeg vil da fremheve hr. Hagen i allsangen. «Daglig liv i Norden» tror jeg vilde gjort sig bedre, fremført av en mannsstemme f. eks. Knut Smerkerud.

Forøvrig var det en meget morsom aften, som ingen bør la gå fra sig nu når det blir opført igjen. Jeg håber også med det samme at amatørerne vil fortsette med sitt velledige revyarbeide.

K. L.

*Et tuberkel-hjem vi har faat
Og kloakken er lagt saa godt,
saa bacillerne fritt kan bevege sig.
Er sundhetskommisjonen død,
Eller er den ikke født
Saa den kan lugte bekkens duft saa Sød?*

Men det er også andre revyer tilbake i perioden før krigen. Vi hadde for eksempel revyen «Tilbake til naturen» i 1933, «Godt humør» kom i 1934 i regi av MTIF med bistand fra Mysen Strykeorkester, deretter revyen «Turnraketten» i 1936. I denne revyen hadde man fått inn et virkelig stort revynavn fra førkrigstiden, nemlig *Jens Book-Jensen*, et kjent navn fra revyteateret Chat Noir i Oslo. Hvordan revygruppa klarte kunststykket å få ham til lille Mysen er en gåte, men det sier litt om engasjementet og kontaktnettet til

enkelte i revymiljøet i Mysen. Revyen ble for øvrig en kjempesuksess og hadde derfor flere oppsetninger med fulle hus. Til slutt kan jeg også nevne en revy fra tiden like før krigen, «Fart i firinga» som ble satt opp i 1939.

Det ble mange revyer i Arbeidersamfundet i disse årene, og som det fremgår av oversikten, var revygruppa meget aktive i 1930–40-årene, og også etter krigen og til midt på 1950-tallet, mye takket være Mysen Turn- og Idrettsforening som hadde sin egen aktive revygruppe.

Krigstiden

Krigstiden fra 1940–45 var en mer stille periode for denne type aktiviteter. I disse fem årene la den tyske okkupasjonsmakten stort beslag på Samfundet og rekvirerte bygget til egne

Thor A. Krosby var en av mange som sto for revyene, her som konferansier foran noen av de flotte kulissene som ble laget. Foto utlånt av Jul Aage Krosby.

aktiviteter, noe Mysens befolkning ikke kunne gjøre noe med. Dette fremgår av et bilde tatt utenfor Samfundet i denne perioden, der vi ser flere tyske soldater på vei inn i bygget. Mysen var jo under krigen blitt en festningsby, eller kanskje jeg skal si en garnisjonsby med en større tysk militær forlegning på Høytorp fort. Tyskerne brukte fortet som rekonvalesentleir for egne soldater før de skulle ut i krigen igjen. Fangeleiren, også benevnt «SS-Sonderlager Mysen», bidro nok også til det store antallet tyske soldater i Mysen, men den ble ikke anlagt før på slutten av krigen.

Tyskerne trengte vel i den sammenheng å bruke kinosalen til å vise sine propagandafilmer. Ikke minst gikk nok filmavisens propagandafilm om: «Tyske seire både i Europa og i øst

langs Russlands stepper» for fulle hus. Det store slagordet på den tiden var «Deutschland siegt an allen Fronten». Et banner med dette slagordet hang for øvrig også på veggen på Stortinget i Oslo, godt synlig for alle på Karl Johan. Men i tillegg så nok soldatene også vanlige filmer. Tyskernes massive «okkupasjon» av Samfundet var til stor forargelse for Mysens befolkning. Mamma og pappa som bodde i Samfundet, fikk nok mye føling med denne forargelsen gjennom disse årene.

Men fra tid til annen kunne Mysens befolkning bruke salen til egne tilstelninger, men ikke til revyer, som kunne skape forargelse for okkupasjonsmakten. Revyer og tilstelninger ble det likevel. Jeg fant en gang ved en tilfældighet

Arbeidersamfundet var til sine tider rekvirert av tyskerne under okkupasjonen, med bl.a. kinosalen til bruk for egne forestillinger. Tekst og bilde fra Mysen-leksikon av Hans Wåler.

ARBEIDERSAMFUNDET, MYSEN

FREDAG 27. JUNI 1941.

Kl. 17.30 (5.30):

BARNEFORESTILLING:

Skuespillet „Rasjonelt fjøsstell“
og

Amatørkonkurranse for barn.

Man kan melde seg på forhånd til Øivind Larsen.

Entre 35 øre.

Kl. 20 (8):

FOR VOKSNE:

„Peer Gynt“ (Nye scener).

„Rasjonelt fjøsstell“.

ENTRE KR. 1,-. Arr.: Realskolens Elevsamfund.

Reklameplakaten for «Rasjonelt fjøsstell».

en original plakat som inviterte til barneforestilling i Samfundet fredag 27. juni 1941. Det var invitert til to aktiviteter denne dagen, den ene het «Rasjonelt fjøsstell», den andre «Amatørkonkurranse» for barn klokken 17.30. Inngangsbilletten kostet 35 øre.

Så samme dag klokken 20 var det tid for de voksne. Da ble det satt opp forestilling med scener fra «Peer Gynt» og en ny omgang med «Rasjonelt fjøsstell». Entre til forestillingen var kr 1, og arrangør var Realskolens elevsamfund.

Krigstidens Mysenrevyer

Men revyaktiviteten ble ikke helt lagt bort i krigsårene, noe fikk man tross alt tillatelse til. I 1943 hadde vi revyen «Det er servert» og i 1944 kom «Mot sommer og sol». Begge revyene

hadde innslag av underfundige tekster som sensuren ikke fattet de skjulte poengene i. Jeg har lest litt i manuset til revyen «Mot sommer og sol» som ble satt opp i 1944. Denne hadde nok et «snev» av håp om at krigen gikk mot slutten, noe tyskerne ikke klarte å fange opp, sikkert grunnet noe mangel på norsk-kunnskaper. Gruppen var nok også heldige da heller ikke norske NS-sympatisører forsto poenget. Eller kanskje skjønnte også disse at krigen nå gikk mot slutten?

I 1944 kom også revyen «Vi gjør hva vi kan for nødstedte landsmenn i Bergen». Inntektene fra denne siste forestillingen skulle gå til Bergen, der det tidligere dette året hadde vært en stor eksplosjon ombord i et nederlandsk lasteskip som lå til kai i byen. Denne dagen, den 20. april klokken 08.39, eksploderte skipet som het «Voorbode» på 120 tonn med en last bestående av 100 tonn dynamitt, 50 kasser lunte

og 180 000 fenghetter. Eksplosjonen førte til at 200 mennesker døde, de fleste nordmenn, 2000 ble hardt skadet. Eksplosjonen medførte også at 131 hus forsvant (blåst bort) i tillegg til at drøye 3500 hus ble mer eller mindre skadet. Et av disse var Haakonshallen som i sin tid var bygget av Eidsbergfødte kong Haakon Haakonsson som residens og festsal. Kanskje anene tilbake til Eidsberg ga støtet til denne revyen for å hjelpe Bergens befolkning. Men uansett, revygruppa kastet seg rundt, skrev en revy som fikk fulle hus, og sendte hele overskuddet til Bergen, til et hjelpefond.

Etterkrigstidens revyer

Etter krigen og utover på 1940- og 50-tallet kom aktivitetene i gang igjen for fullt. Nå arrangerte både Mysen mannskor og Mysen damekor sine revyer i Samfundet. Begge disse korene hadde aktive revygrupper. Men det var nok MTIF som var mest aktiv innen revyfronten i disse årene, og i 1947 hadde revygruppa følgende styre: *Thor A. Krosby, Gunnar Valebjørg, Valborg Martinsen, Sverre Eriksen, Bjarne Hansen* og med *Ole Johs. Randem* som formann. *Ole Johs.* og *Thor A.* var aktive personer i Mysen-samfunnet og hadde en finger med i det meste som skjedde. Disse herrer ble bare omtalt med fornavn, *Ole Johs.* og *Thor A.*, noe som tross alt ikke var helt vanlig i disse tider da «De»-formen var vanlig. Det sier nok mye om populariteten og den folkelige tilhørigheten disse herrene nøy i lokalsamfunnet.

Det ble arrangert revyer hvor inntektene skulle gå til forskjellige gode formål i lokalsamfunnet. MTIF

hadde i 1951 for eksempel en vårrevy hvor inntektene skulle gå til nytt idrettsanlegg på Mona. Overskriften på revyen var «I fellesskapets ånd bygges troen på oss selv», og inngangsbilletten kostet 50 øre. MTIF hadde kjøpt Mona-området allerede i 1947 for å bygge ny hovedarena for idrettsforeningen, og alle tilskudd var kjærkomne.

Denne revyen, som så mange andre, hadde *Thor A. Krosby* som konferansier. Men det var mange andre og veldig engasjerte personer som var med hele veien i denne revyperioden, blant annet som skuespillere. Verdt å nevne i denne sammenhengen er: *Tove Trippestad, Tom Trippestad, Ole Johs. Randem, Aslaug Opsahl, Knut «Nøtta» Lie, Thorbjørn Nygaard, Elise Smaadahl, Anne Marie Hafstad, Thordis Høiland, Sverre Eriksen, Arne Iversen, Tore Hafstad, Reidun Steen, Trygve Dahlstrøm* og *Reidar Berg*.

Men nevnes må også *Helge Paulsbo* som skrev revyen «Vi stamper oss frem» i 1951, videre *Torbjørn Nygård* og *Harald Nicolaisen*. Senere kom ungdommen i fokus med *Turid Grefslie, Tore Diskerud* og *Rolf Torp* blant flere. Nevnes bør vel også *Reidar «Stangen» Berg* og *Jorunn Uttisrud*. Dette er alle kjente navn og personer som vi i min generasjon ennå husker godt. Dette var personer som engasjerte seg og markerte seg godt i lokalsamfunnet på mange områder, også utenom revyene. Dugnadsånden var nok på topp i denne perioden etter krigen da alle sto på for å gjenreise lokalsamfunnet etter fem harde krigsår.

Utover på 1950-tallet hadde revyene også en egen ballettgruppe bestående av: *Aase Larsen, Gunvor Kristiansen, Solveig Johansen* og *Marit Strengen*.

Aktivt styre, skuespillere, ballett-gruppe og orkester!

Så man ser at Mysen-revyene hadde et aktivt styre, gode skuespillere, en fin ballettgruppe og ikke minst et fint orkester. Når jeg er inne på orkester, så må jeg i tillegg til Mysen Salongorkester, som fra 1951 var fast revyorkester i Mysen-revyene, nevne «Det Polske orkester» under ledelse av *Edmund (Piwo) Piwowarski*.

Dette orkesteret besto av tidligere polske fanger som var deportert til Norge som arbeidsslaver under krigen, og som hadde fått midlertidig tilhold i fangeleiren på Momarken etter krigens slutt. Mange av disse ble igjen i lokalområdet etter krigen og fikk varig opphold.

Polakkene markerte seg etter hvert blant annet som dyktige musikere, og hadde oppdrag utover å delta under revyene. Det Polske orkester var i mange år etter krigen ettertraktet som danseorkester.

Mysen-revyene var meget populære etter krigen, og det var forhåndssalg på billetter og alltid fulle hus. Utover på 1950-tallet fortsatte revyene frem til slutten av årtiet. Slik ble også 1950-tallet en gyllen revytid med ildsjeler som Trygve Dahlstrøm og Knut «Nøtta» Lie i spissen.

Disse to var i tillegg også med på å dra Momarkedet til de store høyder etter at dette markedet hadde gjenoppstått i 1950, etter initiativ av Arthur Skofterud. Ved overgangen til 1960-årene hadde Momarkedet overtatt kulturinitiativet i distriktet og alle krefter ble lagt ned der. Dessuten sto distriktets nye kulturelle høyborg, Festiviteten, der og innevarslet en

ny tid med russerevyer og andre tidstypiske kulturelle aktiviteter, og Mysen-revyene gikk over i historien.

«Piwo»

«Piwo» ble etter hvert en kjent kulturpesonlighet i Mysen og var i mange år dirigent for Mysen ungdomskorps og Mysen guttemusikk-korps. Jeg husker godt Piwo, eller «piss i vasken» som vi gutta i Mysen guttemusikk-korps kalte ham. Jenter fikk ikke være med i korpset på den tiden, det kom senere. Piwo var en streng dirigent, men kjempeflink. Piwo bosatte seg i Mysen etter krigen sammen med sin Anne Lise.

Mysen Salongorkester ble dannet av Edmund Piwowarski og hadde som nevnt sin debut i 1951. Det besto av hele 15 mann, og i tillegg til å delta på Mysen-revyene hadde dette orkesteret mange oppdrag på dansetilstelninger i distriktet. Da «Piwo» flyttet fra Mysen i 1960, ble orkesteret lagt ned.

Liste over revyer og titler:

Revyene ble satt opp gjennom mange år, og jeg har forsøkt å føre en så nøyaktig liste som mulig, nå i ettertid:

- «Tilbake til naturen» i 1933.
- «Godt humør» i 1934.
- «Turn-raketten» i 1936 sammen med Jens Book- Jensen.
- «Fart i firinga» i 1939.
- «Det er servert» i 1943.
- «Mot sommer og sol» i 1944, Mysen damekor.
- «Vi gjør hva vi kan» i 1944. Dette var en forestilling til inntekt for nødstedte landsmenn i Bergen.
- «-Schmell i boksen» i 1947.

- «Fart i firinga» ble satt opp igjen i 1948 for 30 fulle hus.
- «Ut i det blå» i 1948 sammen med Det Polske orkester.
- «Vi stamper oss frem» i 1951 med Hersleths kvartett.
- «Vel møtt igjen» i 1953.

Russerevyene i Arbeidersamfunnet

Etter krigen fikk Mysen-revyene en sterk konkurrent i russerevyene. Mysenrussen satte opp årlige revyer helt fra 1947. I 1948 kom det ingen russerevy, men det ble likevel en revy fra russens side som het «Jeppe på bjerget». Her hadde *John Herland* en fremtredende rolle, og det er jo noe å være stolt av som Smedgata-gutt. Mora hans, Petra, hadde butikk i Smedgata, og da var John Smedgata-gutt!

Etter dette fulgte russerevyene som perler på en snor i de kommende årene: «Å du slette tid» i 1949, «Frem med smilet» i 1950, «Vi tar sjansen» i 1952, «Den spanske flue» i 1954.

Lektor *Einar Jacobsen* var instruktør, og han var en vi skulle få god kjennskap til etter hvert. Jeg hadde Jacobsen som tysklærer senere, og han var en lærer som virkelig satte skrekk i en stakkar. Derfor er det litt artig å oppdage at han gjennom revyene hadde vist også andre sider av seg selv.

Så kom farsen «Det ble en gutt» i 1957 med Jacobsen involvert igjen. Siste kjente russerevy kom i 1960 og het «Flammedanserinnen».

Det var siste forestilling og teppefall for revyene i Arbeidersamfundets historie. Nå var den nye moderne Festivitetens arena for kulturlivet i Mysen med sin flotte sal og scene med orkestergrav, og sin elegante foajé.

Festiviteten innledet dermed en ny æra i Mysen og Eidsberg sitt kulturliv.

Salg og avvikling av Arbeidersamfunnet

I 1962 ble Arbeidersamfundet solgt da det ikke lenger var behov for bygget etter at Festiviteten sto ferdig i 1958. Kinoen flyttet dit, Mysen-revyenes epoke var over, kaféen var lagt ned etter at kinodriften ble lagt ned og tilbudet knyttet til øvrige aktiviteter i bygget var ikke lenger aktuelle. Bygget som institusjon var gått ut på dato.

Bygget ble kjøpt av Domus som startet kolonialbutikk i første etasje med *Harald Kvithyll* som daglig leder. I andre etasje ble det utleie til møbelhandler *Olafsrud*. Denne butikken hadde sitt tilhold der noen år, og så ble bygget kjøpt av *Olafsrud & sønn* i 1975. Olafsrud tok nå begge salene i bruk som møbellager. Leilighetene ble brukt som kontorer for butikken og begravellesbyrået.

Neste eier ble *Per Torper* som kjøpte bygget og bygde om begge etasjene til leiligheter. Per Torper har i sin tur også solgt bygget videre som et rent leilighetsbygg.

Men som nevnt er bygget regulert inn som verneverdig bygg i en bevaringsplan for Mysen sentrum. Dette innebærer at byggets fasader ikke kan endres, bortsett fra mindre vesentlige endringer. Så er det opp til oss å skrive ned og bevare historien, noe jeg har forsøkt meg på gjennom denne artikkelen.

Når det gjelder øvrige aktiviteter knyttet til kinodrift, danseskolen, boksestevner, som arena for turnopplæring og turnoppvisninger,

bridgekvelder og som møtesal, blant annet for MTIF har jeg tidligere skrevet om i artikkelen om «En Smedgata-gutts opplevelser».

Til sist:

et krigseksempel på en revyvis

I 1943 kom «Det er servert», og her er et lite utdrag, en sang som er en farse over knappheten på mat under krigen, om dårlig mat og andre utfordringer alle kjente til, og i form av hva som kunne foregå på en restaurant:

(Bør helst synges av en kelner i kjole og hvitt eller en kokk med stort hvitt forkle og høi hvit kokkelue, i begge tilfeller bør den som synger stå på gulvet foran scenen og på en liten trapp fra gulvet og opp til scenen, på hver side burde det stå tre unge damer i sorte kjoler, små hvite forklær og med en serviett over armen og synge med i refrenget.)

Mel: «Din munnsvarer nei, nei, dine osv.

I

Ordet jeg fikk,
For gammel skikk
Sier man skal ønske hver:
«velkommen her»
(slår ut med hånden mot scenen)
Servert er der,
Velkommen hver i sær.

Refreng:

Velkommen til bords her,
Her på dette kjente sted
Hva vi her skal vi servere
Håper vi glir sikkert ned.
Og er det no' som ei smaker,
Så svelg kun og si:
(Svelger) «det går nok» (Svelger) «Det går nok».
Og så skal De se det glir

II

Rettene her
Er litt for en hver
Her er muntert smil, litt gråt
Og som med mat,
Lekker på fat,
Velg hva De vil –
Vi byr.

Refreng:

Velkommen til bords her.....
o.s.v.

III

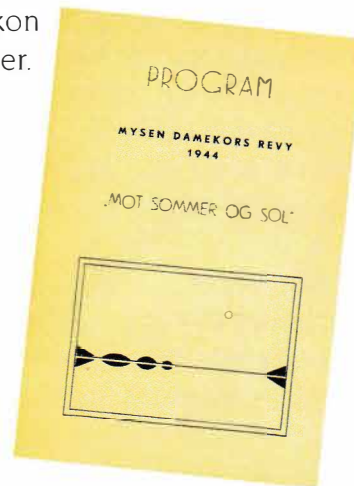
Hvad en revy
Kan ha å by
Må ei for hoitidlig tas
Det er kun spøk
Luftig som røk
Og så litt harselas

Refreng:

Velkommen til bords her.....
o.s.v.

Kilder:

- Originale manus fra Mysenrevyene
- Egne opplevelser
- Mysen-leksikon av Hans Wåler.

Revyprogrammet fra 1944.

Festiviteten

Vårt nye kulturhus fra 1958

Av Kjell-Harry Olausen

I 1922 ble Arbeidersamfundet bygget i Smedgata som et kombinert kulturbygg for festlige sammenkomster, møter og kino. Arbeidersamfundet ble bygget av Eidsberg Socialdemokratiske Arbeiderforening, altså i privat regi. I «Samfundet» var det en storesal for kino, revyer/opptredener og festlige anledninger. Slik var «Samfundet» et flerbruksbygg for kultur og underholdning, i tillegg til å være samlingslokale for Arbeiderforeningen. Dette bygget omtales forøvrig i bredere sammenheng i egen artikkel i dette heftet.

På den tiden var det veldig få hjem som hadde eget bad, så folkebadet i kjelleren i Mysen skole i Storgata var løsningen for mange, mest de voksne. Vi barna fikk klare oss med et bad i ei balje på kjøkkenet hver lørdag. I folkebadet var det både karbad og dusj, så det var datidens fasiliteter. Folk på den tiden klarte seg vanligvis med et bad i uka, så dette folkebadet var tilstrekkelig for Mysens befolkning i mange år.

Når ungene i Mysen begynte på skolen og fikk gymnastikktimer i den gamle gymsalen, så var det dusjanlegg i kjelleren der. Da fikk vi ungene et dusjbad i uka vi også. Det var jo et fremskritt for mange av oss. Bad hjemme var som nevnt ukjent for de fleste på denne tiden.

Folkekrav om nytt kulturbygg med svømmebasseng

Men etter hvert, og straks etter krigen, dukket det opp ønsker om et nytt bygg i Mysen da lokalene i Arbeidersamfundet begynte å gå ut på dato som kinolokale og festsal. Det samme gjaldt selvfølgelig også folkebadet i Mysen skole. Mysen savnet kort og godt et nytt kulturbygg med et moderne badeanlegg med et basseng for svømming og badeopplevelse. Askim hadde allerede sitt fine funkisbygg med en moderne kino, og ikke minst hadde man et fint «badebygg» med stort basseng rett ved siden av kinoen. Jeg husker godt da vi gutta fra Smedgata dro på kino- og badeturer til Askim på 1950-tallet. Da var det tur med tog fra Mysen til Askim, og så en kort spasertur til kino eller bad. Bare turen med toget var jo egentlig en opplevelse, men vi savnet nok et eget bad vi også.

Banebrytende samarbeidsprosjekt

Mysen kommune og Eidsberg kommune hadde allerede rett etter krigen, i 1947, snakket sammen og sådd de første spirer om et nytt kulturbygg i Mysen med både kino, badeanlegg, restaurant og festlokale. Dette prosjektet fikk sitt prinsipielle vedtak i 1947, og det ble nedsatt en komité for å jobbe med å få et slikt bygg opp å stå. Denne komitéen fikk det klingende navnet: «Eidsberg og Mysen kommuners felleskomité for kinobygg». Komiteen fikk Sverre Eriksen fra Mysen

Festiviteten sto ferdig i 1958. Postkort: Jul Aage Krosby

som formann, og han fikk med seg øvrige komitémedlemmer fra begge kommunene.

Komitéen brukte lang tid på å fremme sitt forslag til nybygg. Forslaget ble først lagt frem for behandling ni år senere. Planene ble godkjent av Mysen formannskap fredag 2. november 1956, og i Eidsberg formannskap 6. november samme år. Dette til tross for at det var en del murring blant folk i Eidsberg kommune mot dette fellesprosjektet! Aner vi her en tendens til fortsettelse av tidligere rivalisering mellom by- og landkommunen?

Tomtevalget var allerede gjort. Den nye kulturelle storstua skulle plasseres i Storgata vis-à-vis Mysen skole, der det gamle kommunehuset lå. Dette var et eldre hus i sveitserstil som hadde fungert som kommunehus for Eidsberg kommune fra år 1900 og for

Mysen kommune fra løsrivelsesåret 1920. Men bygget ble ikke benyttet til slike formål lenger. Eidsberg kommune fikk sitt nye kommunehus på Heggan i 1926 og Mysen kommune flyttet sin administrasjon til den nye brannstasjonen som ble bygget i 1947. På den gamle kommunehus-tomta lå også ei gammel «tyskerbrakke», og begge bygningene ble nå revet for å gi plass til den nye storstua. Tomtevalget må sies å være meget godt egnet med sin sentrale beliggenhet i Mysen sentrum langs Storgata.

Denne gamle «tyskerbrakka» hadde vi for øvrig god bruk for under skoletiden da vi fikk benytte den til lager for papirinnsamlingen vi hadde til inntekt for skoleturen i 7. klasse. Skoleturen skulle gå til Trondheim, så innsamlingen ga et godt økonomisk bidrag for oss.

Prosjektet realiseres

Prosjektet for det nye bygget var kalkulert til 1,5 million kroner, men det var uten badeanlegget, som kom til behandling på et senere tidspunkt. Sverre Eriksen ble nå også valgt som formann i byggekomitéen. Etter at anbudene var kommet inn, ble det murmester *Johs. Myhre* som ble hovedentreprenør for bygget med et tilbud på kr 1 136 000. Dette var ikke det billigste anbudet, men «kommunaløkonomiske hensyn» betydde atskillig i følge byggekomitéen, og formannskapet var enig. Anbudsregler var nok mye enklere den gangen og man kunne ta lokale hensyn ved valg av entreprenører.

Navnekonurranse

Det ble utlyst navnekonurranse knyttet til hva det nye kino/kulturhuset skulle hete. Det kom flere forslag til navn, og byggekomitéen ble stående ved «Festiviteten». Men nok en gang kom det til en liten «konflikt» mellom Mysen og Eidsberg, da eidsbergingene ikke var helt fornøyd med dette navnet. Det kom derfor forslag på blant annet «Heggnir» og «Forum». Men etter to prøvevoteringer, to gruppemøter og en hissig debatt, ble navnet til slutt «Festiviteten». Det var ikke enkelt å bli enige denne gangen heller, tydeligvis.

Staselig bygg

Det nye bygget var tegnet av *arkitekt Jacob Hanssen* fra Oslo, og fikk et monumentalt fasadeuttrykk mot Storgata med søyler i inngangspartiet til foajéen og kinoen i første etasje. Over dette partiet kom det en langsgående balkong med utganger

fra restauranten i andre etasje. Den staslige (kanskje litt slottsaktige) fasaden mot Storgata bidrar i dag til å gi bygget et monumentalt uttrykk som skal og må bevares.

Fra denne balkongen hadde russepresidenten sin 17. mai-tale i mange år. Restauranten innenfor fikk navnet Orion og var et populært møtested i mange år. Samme driver av Orion drev også selskapslokalene i tredje etasje. Mange fra min generasjon husker nok fortsatt hyggelige selskaper i dette lokalet, ikke minst den årlige rekefesten.

Viktig arkitekt

Arkitekt Jacob Hanssen fortjener en omtale. Han klarte å skape et flott bygg i en enkel funksjonalistisk stil, en stilart han var godt kjent med gjennom flere kjente bygg. Arkitekt Hanssen var en anerkjent arkitekt for en rekke kinobygg i Norge, blant annet Colosseum kino i Oslo og rådhuset i Ski. Kinosalen fikk et meget delikat interiør med god lyd kvalitet i hele salen. Dette var utfordringer arkitekten var godt kjent med som «kinoarkitekt» og som han løste på en glimrende måte. Hvor du satt i salen hadde følgelig ingen betydning, du hørte alt som skjedde på scenen godt likevel. Så kommunenes valg av arkitekt var en kjempesuksess.

Så omsider kom byggingen i gang i 1957, straks etter at det gamle kommunehuset og tyskerbrakka var revet. Det var en spennende tid for oss unge å følge med på byggingen. Vi kunne følge byggingen fra skolegården i skoletiden, men det ble noen turer dit etter skoletiden også, for dette var en spennende tid. Foran våre øyne reiste

det seg et kjempestort bygg, i våre øyne nesten som et slott i byen vår. Jeg husker spesielt når de blandet til mørtel og betong. Da var hele byggeområdet innhyllet i sementstøv og kalkstøv. Ikke å undres at gutta som jobbet med dette trengte en bayer eller langpils fra tid til annen. Vi kunne jo tjene noen øre på å gå til butikken for å handle for murerne. Vi fikk faktisk kjøpe sånne ting den gangen.

Bygget ferdigstilt

Så i 1958 var Mysen nye storstue ferdig, og fra 220 sitteplasser i Arbeidersamfundet hadde Festiviteten kino plass til 648. Og i tillegg var det stor foajé, så nå skulle ingen behøve å stå i lang kø utenfor kinoen i all slags vær. Det burde være plass til alle i denne nye storstua.

I tillegg til kino med vestibyle, restaurant og selskapslokaler, inneholdt Festiviteten også en leilighet i tredje etasje der driver av Orion bodde i mange år. Men det var også to forretningslokaler i første etasje på hver side av inngangspartiet til kinoen. I mange år drev *Rolf Valebjørg Wiig* sin blomsterbutikk der i det vestre lokalet. Etter hvert ble denne butikken lagt ned og da overtok badet lokalene. Disse ble nå benyttet til spise- og hvilerom for badebetjeningen. På motsatt side var det i mange år frisørsalong, og i de senere år drev *Ulf «Uffe» Johansen* sin virksomhet der. Denne het «Uffes klipotek» og var i vinden, spesielt for barn og unge i Mysen og omegn. Ingen av disse lokalene er i bruk i dag til utleieformål.

Innvielsen

Så skulle Festiviteten omsider få sin høytidelige innvielse. Det skjedde 11. oktober 1958. Da møtte ordfører i Mysen, *Rolf Ytrehus*, ordfører i Eidsberg, *Johan Volden* og fylkesmann *Hess- Larsen*. Også pensjonert general *Otto Ruge* var tilstede. Til å underholde i kinosalen var *Kringkastningsorkesteret* hyret inn, til stor stas for de inviterte. Det var spennende å stå utenfor å se alle disse festkledde komme til Festiviteten denne dagen.

Store forventninger

Det var med stor forventning jeg kom inn i kinoen på første forestilling. Og vi som hadde vært så fornøyde med storesalen i Samfundet i barneårene! Den var jo så stor, syntes vi. Men nå når vi kom inn i denne storstua med flotte farger og lys som kunne dempes, og med masse plass, stor scene og kjempestort kinolerret, da ble vi virkelig imponert. Og med fallende gulv ned mot scenen og kinolerretet kunne man se godt uansett hvor man satt i salen. Men mest spennende var det jo å sitte på galleriet.

Første kinobesøk var halv femmer'n, og jeg tror første besøk var gratis. Salen var utrolig fin, bedre enn hva nabokommunene kunne skilte med. Fin kinosal med som nevnt fallende gulv mot en stor fin scene. Foran denne var det også en orkestergrav, for dette var et kulturhus for de store begivenheter. Kinosalen hadde også et øvre galleri som seg hør og bør. Interiør og belysning var kjempefint, og for ikke å snakke om at Festiviteten hadde et kjempestort lerret! Nå kom vi nesten helt inn i selve filmen.

Godt kinobesøk

Kinoen gikk veldig bra i mange år med godt besøk og god økonomi. Om søndagene var det tre forestillinger, halv fem for barn, halv sju for de midt mellom, og halv ni for de voksne. Forestillingene gikk for nesten fulle hus i mange år. Så en gang i året var det gratis adgang til husmorfilmene, dit måtte vi bare gå vi ungene med dårlig råd. Om vi lærte så mye om matlaging og husstell kan nok diskuteres i ettertid.

Men det var et strengt regime med billettører som skulle passe på at alder passet med filmen. Etter hvert ble det litt spennende å forsøke å komme inn på «voksenkino», men det gikk som regel galt. Billettørene som tok imot oss ved inngangen til kinosalen, *Skauken* blant andre, kjente oss for godt til at det gikk bra. Men etter hvert ble vi heldigvis «gamle» nok til å komme inn.

En helt spesiell dag var 22. november 1963. Da vi kom ut fra kinoen denne dagen gikk det som en løpeild gjennom forsamlingen at noen hadde hørt at president John F. Kennedy i USA var skutt og drept. Da trodde mange at nå ble det krig, for her måtte Sovjet stå bak attentatet. Men heldigvis var det ikke sånn og det ble ikke krig, men trist var det.

Festiviteten hadde mange gode filmer å vise gjennom årene. Jeg husker godt Norgespremierer på en film basert på Trygve Gulbrandsens trilogi – «Bakom synger skogene» som omhandlet Bjørndal-familien på slektsgården. Den var spilt inn i Østerrike og het på originalen «Und ewig singen die Wälder».

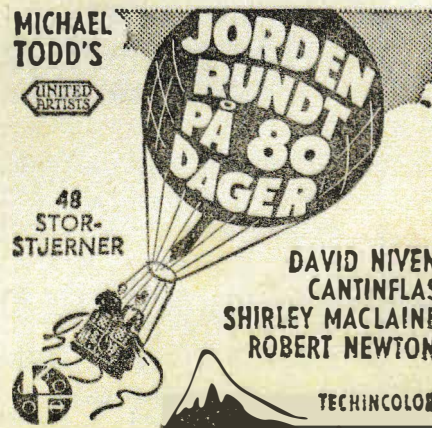
Festiviteten

Freitag kl. 20 (V):

Lørdag kl. 20 (B):

Søndag kl. 20 (B):

Spilletid ca. 3 timer.

Billettpris kr. 5.

Forhåndssalg i Festiviteten Frukt og Tobakksforretning, tlf. 1575.

Søndag kl. 18 (B):

Bemerk kun 2 forestillinger søndag og de forandrede spilletider.

Kinofilmer i mars 1961.

Utklipp fra Øvre Smaalenene.

Teateroppsetninger og konserter

Men kinosalen ble også flittig brukt til teateroppsetninger og konserter. Jeg husker enda tidlig på 1960-tallet da *The Everly Brothers* fra England hadde konsert! Det var virkelig noe stort i denne «rocke-perioden» på 1950- og 60-tallet. Det var nok vi unge som var der. Vi var jo en ny generasjon med nye rytmer og musikk, 20- og 30-tallet var for oss nå historie.

Teaterinteressen blomstret i det nye kulturhuset, og av teaterforestillinger i Festiviteten kan nevnes:

- «*Te og sympati*» med *Wenche Foss* og *Toralf Maurstad*.
- Så kom *Edderkoppen* med «*Operasjon Løvsprett*» med *Leif Juster*, *Arve Opsahl*, *Ernst Diesen* med flere.
- Riksgalleriets vandreutstilling «*Folk og røvere*» av *Torbjørn Egner* og
- Riksteaterets premiere på «*Kristin Lavransdatter*».
- Så fikk Festiviteten besøk av *Claes Gill* og *Kjell Bækkelund* med «*Beethoven i ord og toner*»,
- deretter *Filharmonisk selskaps orkester*,
- og til slutt kan jeg nevne revyen «*Trykk på knappen*».

Med dette stjernegalleriet fra de store scenene i Oslo kan vi konstatere at Festiviteten virkelig ble et aktivt og ikke minst et attraktivt kulturhus som fulgte opp de gode tradisjonene fra Arbeidersamfundet. Men nivået var nok høynet en god del. Jeg var faktisk tilstede på en av disse forestillingene, og det var virkelig spennende å se opptredenen på scenen og høre musikken fra orkestergrava. Det var en opplevelse som satte dype spor.

RIKSTEATRET

i FESTIVITETEN, Mysen
onsdag 14. og torsdag 15. januar
kl. 20:

Henrik Ibsen **Rosmersholm**

Rønnaug Alten, Helga Backe,
Jens Bolling, Per Gjersøe,
William Nyrén, Ingolf Rogde,
Bill. à kr. 6.00 og kr. 5.00 i Indre
Smaalenenes Avis fra mandag 12.
januar (til begge forestillinger) og
ved inngangen fra kl. 19.
Forhåndsbestilling av billetter i tlf.
Mysen 1100 kl. 14—19 fra mandag.
Garderobe.

Øvre Smaalene 9.1.1959

Lørdagsmoro

i FESTIVITETEN, Mysen,
lørdag 7. februar kl. 22.15:

Rolf Kirkvaag

Åse Wentzel

Per Müller

m. fl.

Pete Browns 5 manns orkester.
Entre kr. 5.00 i hele salen. For-
håndssalg hos **A. Lie & Co.**, tlf.
1721. Tiloversblevne billetter
ved luken.

Øvre Smaalene 6.2.1959

Restaurant Orion

Restaurant Orion fortjener også noe omtale. Dette var et godt tilskudd til utelivet i Mysen og Indre Østfold, og hadde et jevnt og godt besøk i mange år. Best husker vi kanskje selve sjefen, *Magnusson* som streng, men rettferdig driver av restauranten. *Magnusson* bodde i leiligheten i tredje etasje, så han kunne leve og ånde for restaurantdriften.

Selskapslokalene i tredje etasje kan heller ikke forbigås. Denne festsalen ble mye benyttet av mange, både private og av organisasjoner og foreninger. I noen år avholdt Momarkedet sin «pressefest» der etter den årlige direkte TV-sendingen på lørdagskvelden. Jeg var så heldig å være tilstede der i noen år gjennom mitt engasjement for Momarkedet. Blant gjestene hadde vi år om annet *Cliff Richard*, *Tommy Steel*, *Smookie* og mange flere internasjonale stjerner. *Tommy Steel* var godt kjent gjennom en film vi så på kinoen som het «*Tommy Steel Story*». Stjernene ble en spennende del av historien om Festivitetsens betydning i lokalsamfunnet. Da Kong Olav åpnet Momarkedet var også Festiviteten møteplass for en kort lunsj, noe som selvfølgelig ytterligere økte Festivitetsens status som møteplass. Da ankom kongen i sin åpne cabriolet, og kjørte så i åpen bil opp til markedsplassen.

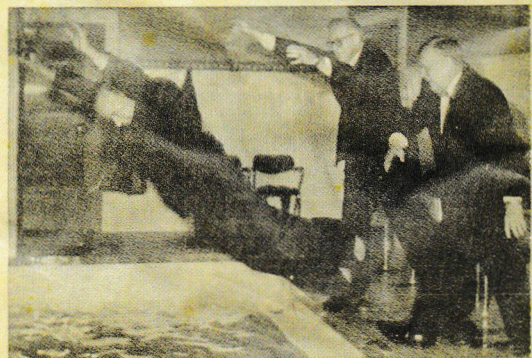
Badet

Men mange av oss ventet nok med spenning på om bad med svømmebasseng skulle komme. Opprinnelig var kostnadene til dette ikke tatt med, men det ordnet seg etter

Glade verter og misunnelige gjester, i Mysen:

Begeistrede lovord fra alle da badet åpnet med pomp og plask

«Hele tiden vårt ledemotiv at distriktet skulle få den samme sosiale og kulturelle standard som byene»

Byggekomité-medlem *Hans S. Eggen* i svevet. Utkastelsen ble besørgt av byggekomitéens formann *Sverre Eriksen*, og Mysens ordfører *Hans Svinndal*. Utklipp fra *Indre Smaalenenes Avis* 28.9.1960.

hvert. Badet ble gjort ferdig med et basseng på 12,5m med stupebrett, samt et mindre plaskebasseng for de små. I tillegg var det et fint dusjanlegg og til og med en stor og fin badstu.

Badet var endelig ferdig i 1960, og første besøk til det nye badet var med stor forventning. Nå skulle det bli slutt på turene til Askimbadet, vi hadde et selv her i Mysen. Badet lå i kjelleren. Vi gikk ned trappa, betalte i luka og fikk slippe videre. Da kom vi først inn i et lite avlukke der vi skulle kle av og på oss. I dette avlukket var det en sittebenk til å legge ned, da ble dørene inn og ut stengt og det kom på et rødt lys, avlukket var opptatt. Ingen skulle se at vi kledde av og på oss, men videre inn i garderoben og til dusj og bassengrommet måtte vi være nakne. Det var forskjellig badedager for damer og herrer selvfølgelig. Det er først lenge

etter at vi kunne ha badebukse på i badet.

Med dette nye bassenget gikk svømmeopplæringen lettere hele året, så svømmeferdigheten ble bedre i de kommende årene. Tidligere hadde vi bare svømmeundervisning ved Lundebyvannet om sommeren med *Harald Myhre* som instruktør.

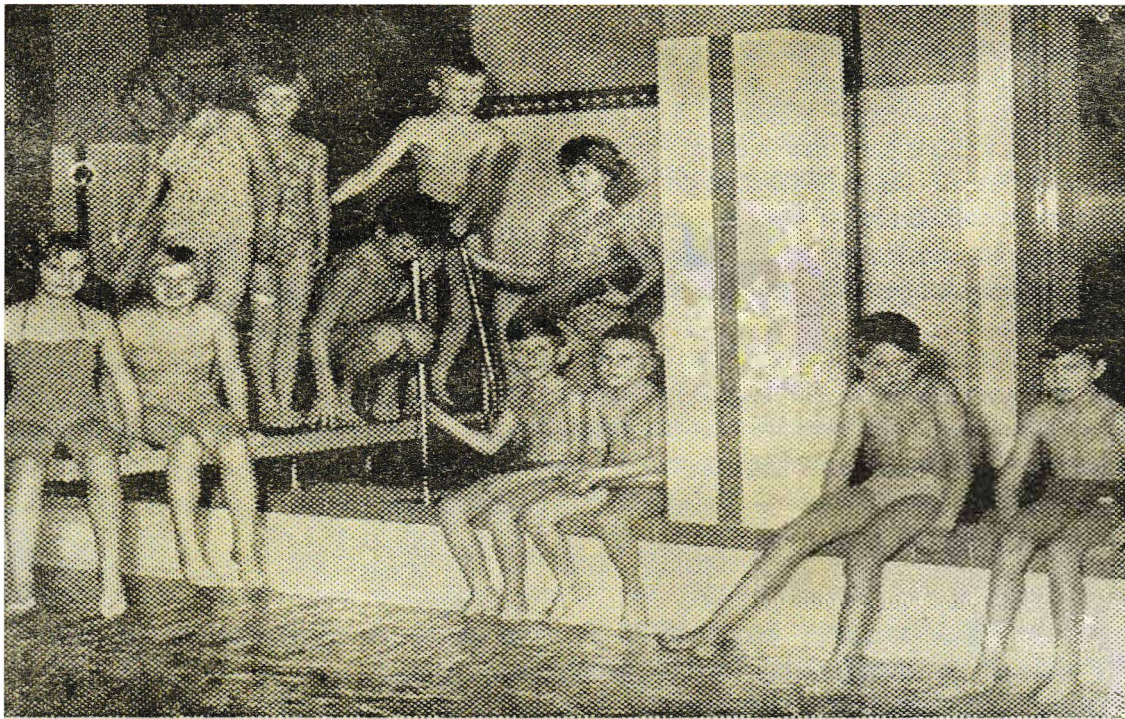
Driften gjennom årene

Festiviteten's drift har gjennom årene gjennomgått forandringer. De nasjonale revyene kommer ikke hit i dag, men russerevyene lever videre i beste velgående. Orkestergrava er fjernet og scenen er blitt større. Under en modernisering på 1980-tallet ble stolene skiftet ut og antall plasser redusert, noe som har gitt bedre plass for de besøkende. I tillegg er det også

Ingolf Huseby bademester i Festiviteten

Som bademester ved det kommunale bad i Festiviteten er ansatt Ingolf Huseby, Heggan. Som nr. 2 ble ansatt Martin Johannesen, Mona. Som kvinnelig badebetjent er ansatt Ingrid Hain, Mysen, og som nr. 2 Ruth Ekeberg, Skiptvet. Raymond Skaugen er nå ansatt i hel stilling som vaktmester i Festiviteten. Han blir også billettør og reserve bademester. Reserve for kvinnelig badebetjent er **Synnøve Syversen, Mysen.**

Utklipp fra *Indre Smaalenenes Avis* 28.9.1960.

Den overlykkelige, lille flokken av skolebarn fra Eidsberg og Mysen som fikk oppleve det store privilegium å «prøvekjøre» svømmebassenget. Utklipp fra *Indre Smaalenenes Avis* 28.9.1960.

bygget et tilbygg inneholdende heis, noe som gir tilgjengelighet til alle etasjer for alle brukere.

Kinoen har også fått nytt kinolerret og nytt lydanlegg de senere årene, så kinoen fremstår vel i dag som en moderne kino. Restaurant Orion og selskapslokalene er også blitt historie. I dag er det kulturen som råder grunnen. Restaurantlokalene brukes til flere kulturformål, blant annet kunstutstillinger, og tredje etasje brukes nå til lokaler for kulturskolen. Mange savner nok fortsatt restauranten og festlokalet i Festiviteten, men tiden hadde kanskje løpt fra denne virksomheten.

Også det fine badet vårt fra 1960 er i dag en saga blott. Grunnet forhold knyttet til bærekonstruksjoner og manglende vedlikehold av dette, er badet stengt for godt, og nytt badeanlegg for innbyggerne i denne delen av Indre Østfold kommune står frem som et usikkert prosjekt. Men minnene fra badedager og svømmeopplæring i badet i Festiviteten lever videre, og så får vi håpe at politiske løfter om nytt bad blir innfridd en dag. Mysen og omegn trenger det.

Som nevnt har Festiviteten fått

vernestatus slik at bygget bevares for ettertiden. Under vurdering av arkitekturen for det nye biblioteket var det et tema at dette ikke skulle konkurrere med Festiviteten's monumentale uttrykk, noe man klarte med glans.

Hva med fremtiden?

For fremtiden mener jeg det nå er viktig at områdets identitet og Festiviteten's monumentale fasadeuttrykk ikke forringes, men tvertimot styrkes. I dette begrensede området har vi egentlig fire historiske bygg og anlegg: Nordre Mysen gårdstun med gårdsbebyggelse, Hamilbrønn og parkanlegg som byens sentrale anlegg, Mysen skole som er tegnet av arkitekt *Sigurd Bentsen* fra Trømborg, Mysen kirke fra 1903 gitt av *Anton H. Mysen*, og selvfølgelig Festiviteten.

Det er å håpe at kommunen i fremtiden er byens historie bevisst og sørger for at disse byggene og anleggene får fremstå som de historiske monumenter de utgjør, og ikke lar fremtidig bebyggelse bli i den grad monumentale at de historiske anleggene forringes.

Mortenstua daghjem og skole på Symra

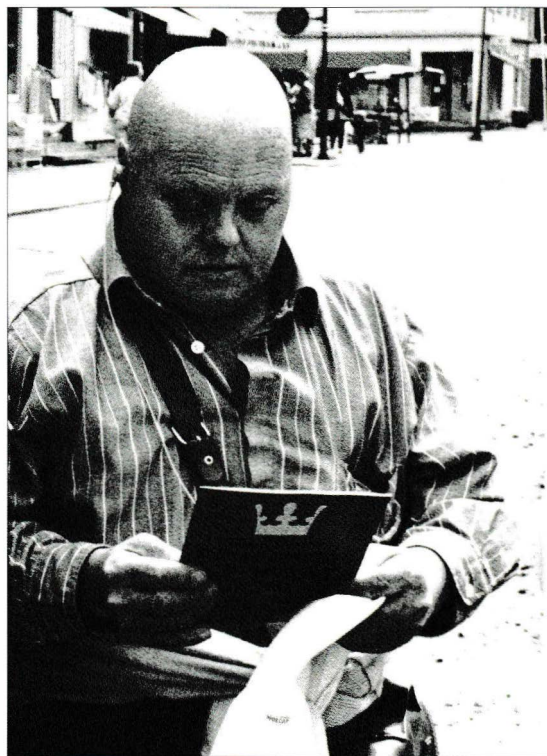
Av Kjell-Harry Olausen

På 1960-tallet, rettere sagt i 1968, kom det opp diskusjon i foreningen Lions Club Mysen om behovet for å etablere et kombinert tilbud for daghjem og skole for barn og unge med spesielle behov. Downs syndrom var et aktuelt tema som gjenspeilte dette behovet. På den tiden ble dette handicapet omtalt som «å være mongoloid», et uttrykk som i dag heldigvis er forsvunnet fra vokubular og dagligtale. På den tiden var *Erik Aarsund* leder i foreningen. Han var pedagog og kjente behovet fra egen yrkeserfaring.

Downs syndrom er bare et begrep på barn og unge som er litt annerledes, men som i dag bidrar til mye positivt i samfunnet, noe TV-serien «Tangerudbakken borettslag» har bidratt til. I serien kommer denne gruppen frem i lyset på en byggende måte.

Tidligere ble denne gruppen ofte gjemt bort. Mange foreldre opplevde det som en slags skam å ha barn med dette syndromet. Disse barna fikk lite eller ingen skolegang, og hadde derfor liten kontakt med andre barn – og med omverdenen for øvrig. Dette bidro ikke til å utvikle barna slik at man kunne foredle de kvalitetene de hadde og det de kunne tilføre samfunnet.

Men utover på 1960- og 70-tallet endret holdningene seg gradvis. Enkelte engasjerte grupper i samfunnet begynte å diskutere hvordan man

Morten Arendt.

kunne integrere barn og unge med spesielle behov på en saksvarende måte. Noe av det viktigste var å utfordre skoleverket med tanke på å gi alle et utdanningstilbud. Frem til da måtte mange med nedsatt læreevne gå i vanlige klasser med de problemer og utfordringer dette ga for lærerne og i forhold til de andre elevene. Noen slet seg gjennom noen klassetrinn ved å gå hvert trinn flere ganger, og ble mobbet, eller «ertet» som det het den gangen, gjennom hele skoletiden. Dette medførte nok til enda mer isolasjon og vanskeligheter for den enkelte.

Spesialscole på Heggin

Etter hvert ble det opprettet en spesialscole med egne klasser for elever med lærevansker på Heggin skole. Dette var et fremskritt for mange, men det ble nok en sortering etter grad av handicap. Etter hvert ble det klart at man hadde et behov for et mer konkret læretilbud til de mest krevende elevene. Men som vanlig hadde kommunen, i dette tilfellet Eidsberg kommune, beskjedne ressurser til en slik etablering. Mange mente nok også at dette burde være et interkommunalt prosjekt, da flere av nabokommunene hadde samme utfordring. Men samtalen mellom kommunene gikk i stå.

Morten og familien Arendt

Men så tok situasjonen en uventet retning. Familien *Arendt*, som bodde på eiendommen Symra mellom Opsahlåsen og Kirkås, hadde en sønn som het *Morten*, og som var «mongoloid». Morten var for øvrig en velkjent person i Mysen og var godt likt av alle. Morten var med overalt, og mitt første møte med Morten var nok i 1965 da jeg som teknisk assistent hos kommuneingeniøren jobbet sammen med ingeniør *Othar Hansen* med utstikking av veier og tekniske anlegg i kommunens nye boligområde – Kirkås. Dette var jo i Morten sitt nærmeste nabolag.

Av en eller annen grunn kom Morten og møtte oss hver gang vi kom til anleggsområdet, han måtte vel føle at vi kom kanskje, og så ble han med på hele runden, både med utstikking og kontroll av entreprenører. Vi oppnevnte Morten til assisterende «anleggstekniker». Det var han umåtelig stolt av.

Tanken om et dagsenter ble født i Lions Club Mysen allerede i 1968, men dette prosjektet hadde en lang og trang «fødsel». Tanken var imidlertid fortsatt levende i foreningen videre utover på 1970-tallet, og etterfølgeren til Erik Aarsund, *Magne Skadsheim*, hadde nå kontakt med Mysen og Omegn Røde Kors ved Barnehjelpen, som var tent på ideen. Så i starten av 1970-årene tok saken fart, men man manglet fortsatt en aktuell tomt i Mysen-området som kunne egne seg til formålet.

Da kom familien Arendt på banen. *Einar* og *Ellen Sofie Arendt* tilbød kommunen gratis skoletomt på Symra, under forutsetning av at det her skulle etableres et skoletilbud for barn og unge med spesielle behov, selvfølgelig med tanke på Morten som hadde gått glipp av et slikt tilbud i sin oppvekst. Dette var en storstilt gave, men kommunen hadde fortsatt en økonomisk utfordring med å make å gjennomføre prosjektet.

Foreningsdugnad

Med utgangspunkt i at det offentlige ikke hadde midler til å bygge et slikt tilbud, tok humanitære organisasjoner som Lions Club Mysen og Røde Kors Barnehjelpen økonomiske grep.

Etter at familien Arendt ved Sofie og Einar hadde gitt tomt vederlagsfritt, og foreningene hadde kommet på banen med et vesentlig beløp, ble det fremdrift i prosjektet.

Nå kom Eidsberg kommune på banen. Tomta som ble gitt fra familien Arendt var litt liten. Kommunen ga da en tilleggstomt fra sitt areal på Symra, slik at man til sammen fikk en tilfredsstillende tomt til formålet.

Prosjektet tar form

Eidsberg kommune fattet da vedtak om at skolen skulle bygges på Symra, og det ble oppnevnt en byggekomité. Denne besto av medlemmer fra Lions Club Mysen og MORK Barnehjelpen som bidragsytere til prosjektet: Magne Skadsheim (etter Erik Aarsund), Lars Hagen og Per Sigvart Narvestad fra Lions Club Mysen, Lise Beyer-Olsen, Brit Bauge og Haldis Eidval fra Barnehjelpen.

Arkitekt Johs. Løvfald ble engasjert til oppdraget, og da jeg på den tiden var ansatt hos Johs., fikk jeg oppgaven å forestå jobben med tegninger og beskrivelse, og senere som byggeleder. Det var en både spennende og utfordrende oppgave der utfordringer som ikke var tilstede ved vanlige skolebygg, måtte løses.

Men oppgaven ble løst, og byggearbeidene kom i gang i 1974 med

byggmester Erling Gromholt fra Ørje som hovedentreprenør. Med tanke på beliggenheten på Symra som var Morten sitt hjemsted og giver av tomta, «ansatte» jeg Morten som assisterende byggeleder. Morten og jeg var jo godt kjente fra før, så dette ble en naturlig fortsettelse på samarbeidet fra Kirkås. Morten var derfor med på alle byggemøter, noe han tydeligvis hadde stor glede av. Han formelig strålte da han satt ved forhandlingsbordet under byggemøtene, der han ble spurt om hva han mente underveis. Da var Morten synlig stolt. Han følte nok at han var en viktig person som ble lyttet til.

Innvielse i 1975

Bygget ble ferdig etter planen, og fredag 20. juni 1975 var det offisiell innvielse av skolen, selvfølgelig med hele familien Arendt tilstede og med

Mortentua.

Morten i spissen. Det var nok en stor dag for hele familien. I tillegg var det representanter fra offentlige instanser: *Johan Volden* fra Eidsberg kommune, fylkesordfører *Oddvar Olsen* og assisterende fylkeshussjef *Larsen*. Representanter fra Lions Club Mysen og MORK v/Barnehjelpen var selvfølgelig tilstede som hedersgjester. Skolens første bestyrer, *Arne Renstrøm*, var også på plass som seg hør og bør.

Wenche Foss

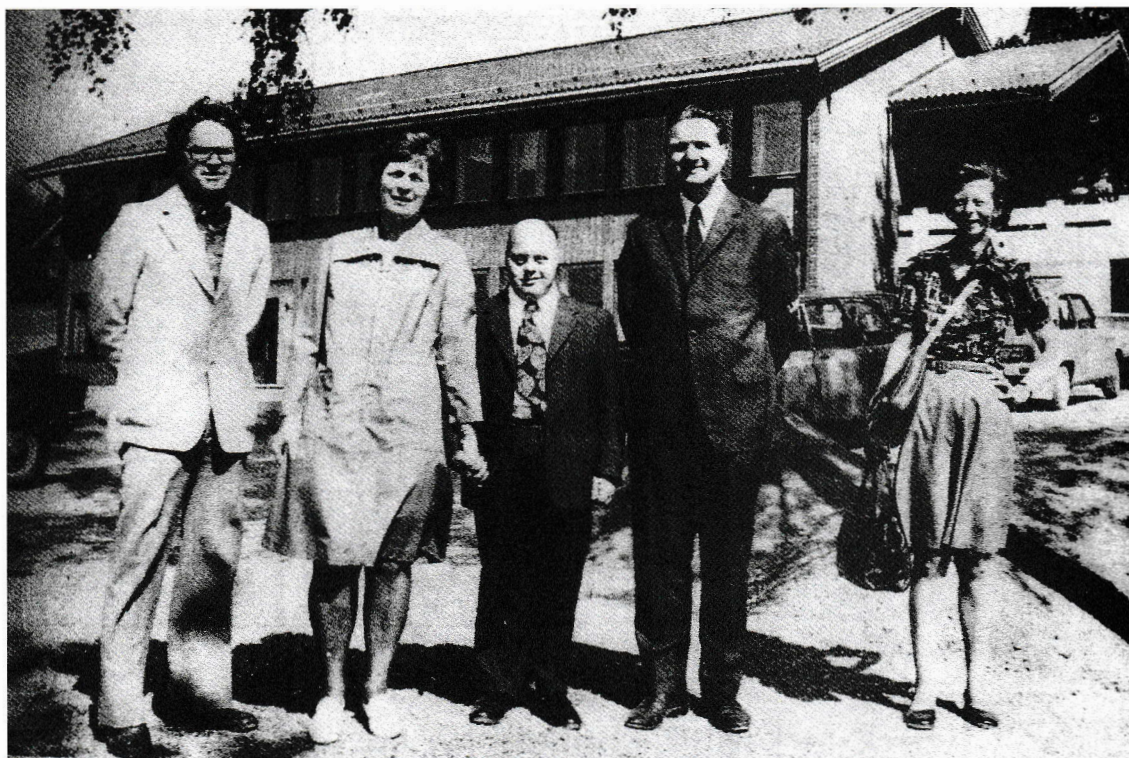
Det er verdt å nevne at *Wenche Foss* var tilstede denne dagen. Hun hadde et spesielt engasjement i saken da hun hadde en sønn som hadde downs og som hun kalte «Tommeliten». *Wenche* uttalte at dette skolebygget burde

være eksempel til etterfølgelse for alle andre kommuner, og hun berømmet foreningene som hadde muliggjort prosjektet.

Mortenstua

Hele prosjektet kostet etter endelig regnskap kr. 1 350 000. Beløpet inkluderte ikke tomt og dugnad, og kostnaden ble dekket gjennom bidrag og gaver fra lokale lag og foreninger som nevnt. Uten dette frivillige engasjementet ville nok ikke denne institusjonen blitt til.

Det nye skolebygget skulle selvfølgelig ha et navn. Det måtte selvfølgelig bli «Mortenstua» etter Morten som var opphavet til at skolen kom på plass. Så selv etter en vanskelig

Folk med sterk tilknytning til arbeidet med Mortenstua. Fra venstre Erik Aarsund – Lions Club, Lise Beyer-Olsen – Barnehjelpen, Morten Arendt, Magne Skadsheim – Lions Club og Rita Westerlund som er en felles venn av Barnehjelpen. Bilde og tekst fra Indre Smaalenenes Avis.

og lang oppstartsprosess, greide lokale foreninger som Lions Club og MORK v/ Barnehjelpen å få gjennomført prosjektet.

Interkommunalt skoletilbud

Mortenstua ble utvidet i to omganger da skoletilbudet senere ble et interkommunalt prosjekt med elever fra hele Indre Østfold: Mortenstua IKS med eget styre. Når vi i ettertid ser utviklingen av elever ved skolen, står det frem som tydelig at tilbudet var etterspurt og kom i grevens tid. Utbyggingene måtte til for å dekke det økende behovet.

Mortenstua under press

Underveis har det vært politiske utfordringer rundt tilbudet. For noen år tilbake ønsket Askim kommune å trekke seg ut av samarbeidet for å etablere et

tilbud i egen kommune. Utspillet ble imidlertid lagt på is.

Nå er det kommet nye utfordringer for skolens eksistens. Som del av Indre Østfold kommune, står vi i en situasjon med sentraliseringstendenser. Høsten 2020 leser vi at rådmannen i IØK fremmer forslag om nedlegging av skoler og institusjoner, noe som rammer tidligere Eidsberg kommune mest. Grendeskoler foreslås lagt ned, og institusjonen Mortenstua foreslås flyttet fra Mysen til Askim. Årsaken er foreløpig ukjent. Mortenstua som institusjon «sit i veggane» på Mysen. Selv om nåværende skolebygning må utbygges eller erstattes av et nytt bygg i samme område, hører Mortenstua til på Mysen. Det er vårt lokalsamfunn som formet Mortenstua og som har stått bak institusjonen gjennom 45 år. Den er vår, på hele Indre Østfolds vegne!

Lions Club med loppe- marked i Mysen lørdag

Det arbeides intenst for å samle midler til reisning av Mortenstua ved Kirkås, og baker Leif Andresen i aktivitetskomitéen forteller at de er aktive som aldri før. Blant annet selger de for tiden lodder i et gevinstløst lotteri.

— Denne saken har en så sterk good-will blant befolkningen at vi regner med at folk gjerne vil yte et lite beløp til dette for oss så viktige prosjektet, sier Andresen.

— Lørdag kommer vi med vårt årlige loppemarked i Festiviteten, og vi håper på riktig mange gjenstander fra publikum, slik at vi kan få mye å selge. Vi tar imot alle slags ting fra ovner og spisebord til pyntegjenstander. Det er bare å komme med det. Er det klær bør de selvfølgelig være hele og rene, og så pent brukt som mulig, men som sagt vi trenger alle de ting publikum kan unnvære, sier Andresen.

Lions Club Mysen arbeidet intenst for å samle midler til reisning av Mortenstua. Utklipp fra Sarpsborg Arbeiderblad 4. mai 1971.

Minner fra krigens dager

Av Dag Mysen og Halvor Kolshus

Det er vanskelig, ja, nær sagt umulig for oss som ikke opplevde det selv, å forestille oss og kjenne på den stemningen som rådde i landet vårt under andre verdenskrig. Selv var jeg knappe to år da krigen sluttet, og husker selvsagt ingenting fra de foregående månedene. Men jeg vokste opp i krigens skygge, og har på mange måter levd i den siden da, selv om den har tatt mindre og mindre plass i min daglige bevissthet.

Mine foreldre hadde blant annet to store bøker i bokhylla si som var faksimileutgaver av «Norsk presse under Hakekorset». Den bladde jeg i som gryende ungdom. Det jeg leste der, har fulgt meg siden. Gjennom lesningen kjente jeg hvordan jeg ble bombardert av en massiv propaganda om fortrefeligheten av dagens nye ordning under tysk lederskap. I ettertid har jeg erkjent at dette med «fake news» ikke er noe nytt. Det har nok dessverre eksistert så lenge som det har eksistert former for kommunikasjon og «skjønnmaling» fra makthaveres side. Vi kan bare vise til statspropagandaen gjennom hieroglyffene fra gammel-egyptisk kultur og historie fra flere tusen år tilbake.

Men i disse faksimileutgavene var det også gjengitt «aviser» fra motstandsbevegelsen. Dette var illegale aviser som bygde på nyheter fra London, og fra etterretning Norge rundt om hva som faktisk skjedde i

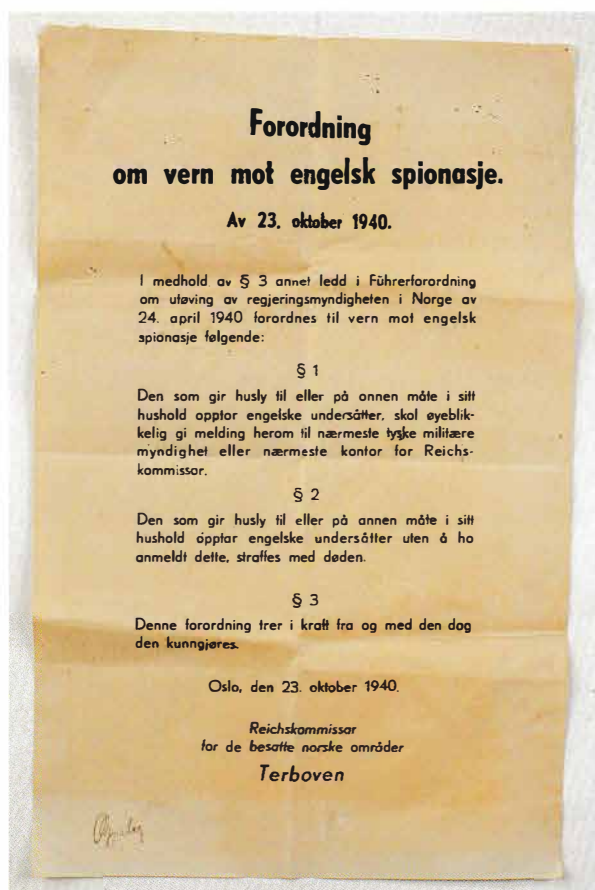
byer og bygder og som ble undertrykt i nazipressen, eller som ble beskrevet fra nyordningens synspunkter. Men dette var forbudt virksomhet. Det var faktisk folk som ble skutt for å ha vært hovedaktører i denne «avis-kretsen». I alle fall var det forbundet med fengsel og tortur for å bli tatt som produsenter eller distributører av denne illegale pressen, med mulig videresending til Grini, og derfra til fangeleire i Tyskland eller Polen.

Fra dag én, 9. april 1940, var det forbundet med fare for liv og helse å stå aktivt og åpenlyst opp mot okkupasjonsmakten og deres medløpere. Det førte til at den naturlige og sosiale tilliten mellom folk gradvis gikk i oppløsning. Mellom det store flertallet som var i mot okkupasjonen og mot innlemmelsen i «Det tredje riket», og nazistenes enorme visjoner om en helt ny verdensordning under Tysklands fører, og mindretallet som ble sugd inn i disse storslagne bildene av en annerledes fremtid, ble det etter hvert nærmest vanntette mentale og sosiale skott. Det ble mer og mer farlig å mene og tro noe annet enn det som propagandaen ville innkapsle folket i. Ganske snart kom det plakater på alle offentlige steder om at «Skutt blir den» som på forskjellige måter markerte tydelig motstand mot regimet. Stadig flere ble fengslet og torturert på det grusomste. Nye fangeleire ble opprettet for å romme stadig flere politiske opponenter. Henrettelsene begynte.

Uhyggestemningen bredte seg. Folk ble forsiktige. Det var umulig å stole på mennesker man ikke kjente veldig godt. For de som var heftigst involvert i motstandskampen, ble tausheten deres viktigste forsvarsmiddel. Mot slutten av krigen, da hjemmestyrkene ble utstyrt med radioer, våpen gjennom flyslipp og trent av instruktører fra England, gikk hjemmefrontkarene og deres familier i konstant livsfare. Alle visste at det ikke ville bli vist noen nåde om de ble tatt. Det senket seg et «nysgjerrighetsforbud» over bygdene våre. Ingen måtte spørre og grave om ting som pirret nysgjerrigheten. Skottene mellom menneskene i alle lokalsamfunn ble harde og nærmest ugjennomtrengelige.

Her følger noen oppslag som hang rundt i alle butikker og offentlige steder i Eidsberg, og i landet for øvrig. De gir et autentisk bilde av stemningen i landet, en stemning som grep inn i alt i livet, og hver eneste dag. Dette er originale oppslag som har vært i privat eie siden krigen, og som nå er skannet hos fotograf Grinna.

Her er også prisliste for Indre Østfold på varer som oftest ikke var å få tak i, eller som var strengt rasjonert. Priser og omsetningsavgift lå på et nivå som vitner om en annen verden enn den som er nå. Dette dagligdagse var også en viktig del av den totale okkupasjonsstemningen i landet.

Bekjentgjørelse.

Etter anmodning av Politidepartementet bekjentgjøres herved følgende forordning av 22. september d. a. om besittelse og avlevering av våpen, inntatt i Forordningstidend for de besatte norske områder nr. 4 for 24. september d. å. og trådt i kraft samme dag.

Forordning om besittelse og avlevering av våpen.

I medhold av § 3. 2. ledd i Führer-forordning av 24. april 1940 om utøving av regjeringsmyndigheten i Norge besettes:

§ 1.

(1) Som våpen etter denne forordning regnes skytevåpen hvor et fast legeme blir drevet gjennom løpet med gass- eller lufttrykk, så vel som hugg- og støtvåpen som etter sin natur er bestemt til å bibringe sår ved hugg, støt eller stikk.

(2) Som vapenlager etter denne forordning regnes ethvert maskinvåpen eller enhver samling av mere enn 5 brukbare våpen eller en mengde på mere enn 100 patroner.

§ 2.

(1) Alle våpen, vapendeler og all ammunisjon i de besatte norske områder skal innen 10 dager fra kunnngjøring av denne forordning leveres til lensmannen eller politimesteren i det distrikt hvor den leveringspliktige bor eller opholder seg. Tillatelser til å bære våpen, utferdiget av norske myndigheter, skal samtidig leveres.

(2) Plikten til slik levering påligger i alle tilfeller den som bærer våpen i sin besittelse. Er eieren ikke samtidig besitter, har eieren den samme plikt til levering som besitteren.

(3) Enhver som er last grunn, bar ansvar for at det ikke befinner sig leveringspliktige våpen på hans eiendom.

§ 3.

(1) Følgende er unntatt fra leveringsplikten:

- Alle tyske statsborgere som har et gyldig tysk «Waffenchein» eller en skriftlig tillatelse fra tysk myndighet til å ha våpen, eller som har slik tillatelse utferdiget av norsk myndighet i henhold til de bestemmelser som hittil har gjeldt etter norsk lov,
- Norske tjenestemenn og organer for så vidt de etter de hittil gjeldende bestemmelser er forpliktet eller berettiget til å ha våpen,
- Det norske politi for så vidt angår vapenlager i dets besittelse,
- Offiserer av den norske hær for så vidt angår deres sabler (sidevåpen),
- Fabrikanter og forhandlere av våpen og ammunisjon som nå har tillatelse til slik virksomhet.

(2) Leveringsplikten gjelder ikke «skremmevåpen» (gasspistoler o. likn.), smakalibrede geværer, luftgeværer og liknende våpen som ikke er brukbare som alminnelige skytevåpen. Videre er unntatt ikke lenger brukbare skyte-, hugg- og stikkvåpen som tjener museumsformål eller er minnevåpen.

(3) Plikten til å levere hugg- og stikkvåpen gjelder bare bajonetter, dolker og stiletter som har klinger på over 20 cm lengde, hulslipte stilettiliknende kniver, trekantete karder og for øvrig våpen av enhver art som kan bæres skjult og brukes til humane overfall.

(4) Fabrikanter og forhandlere av våpen og ammunisjon skal innen 2 uker fra kunnngjøring av denne forordning melde til vedkommende lensmann eller politimester sin beholdning av våpen etter § 1 og oppgi antall, art og kaliber samt oppbevaringssted. Det samme gjelder for eiere og besittere av smakalibrede geværer, luftgeværer og liknende våpen, hugg- og stikkvåpen som ikke skal avleveres. Unntatt fra plikt er dog tur-, sports- og arbeidsvåpen (tollekniver og finnekkniver).

§ 4.

(1) Ny utstedelse av tillatelser av enhver art i samsvar med hittil gjeldende norsk lov om fabrikkasjon, handel, er-

vervelse, besittelse og bæring av våpen må godkjennes av kompetent tysk myndighet.

(2) Kompetent tysk myndighet er sikkerhetspolitietis- og SD's «Einsatzkommando». For så vidt det etter gjeldende norsk lov tilligger en sentral myndighet å gi våpentillatelse, er den kompetente tyske myndighet «Der Höhere SS- und Polizeiführer Nord» i Oslo.

(3) Den tyske myndighets godkjenning skal tilkjennegis på våpentillatelsen ved anføring av antall våpen og ved stempeling med embetssegl. Anførselen skal skje på tysk og norsk.

§ 5.

(1) Alle tillatelser og bevillinger omhandlet i § 4, 1. ledd som er utstedt av kompetent norsk myndighet før kunnngjøringen av denne forordning, mister sin gyldighet en måned etter kunnngjøring av denne forordning og kan bare fornyes med godkjenning av kompetent tysk myndighet (§ 4, 2. ledd).

(2) Avgjørelser etter §§ 4 og 5 kan ikke innankes for høyere myndighet.

§ 6.

Våpen og ammunisjon som blir levert i henhold til § 2, kan gis tilbake. Søknad må sendes til den kompetente norske politimyndighet som etter å ha påført sitt standpunkt til søknaden forelegger den til avgjørelse for den tyske myndighet som er kompetent til det etter § 4, 2. ledd.

§ 7.

(1) Den som bevisstlig ikke etterkommer leveringsplikten etter § 2, 1. ledd, eller som har våpen og ammunisjon i sin besittelse eller varetakt uten å ha en gyldig, skriftlig, tillatelse til det, straffes med tukthus.

(2) Uaktsom overtredelse kan straffes med fengsel inntil ett år og pengebot eller en av delene.

§ 8.

Den som ikke etterkommer bestemmelsen i § 2, 3. ledd, straffes med fengsel inntil ett år og pengebot eller en av delene.

§ 9.

(1) Den som ulovlig har vapenlager, eller som med eget vitende medvirker til slik lagring, straffes med døden, i lettere tilfelle med tukthus.

(2) Den som ikke straks gir opplysning om et vapenlager han har fått kjennskap til, eller som forbyrterisk ikke etterkommer pålegget i § 2, 3. ledd for så vidt angår vapenlager, straffes med tukthus.

§ 10.

Etterforskning av forbrytelser mot denne forordning tilligger det tyske sikkerhetspoliti. Den videre behandling tilligger krigsrettene i den tyske forsvarsmakt.

§ 11.

(1) Denne forordning trer i kraft samme dag den blir kunnngjort.

(2) Samtidig trer ut av kraft alle bestemmelser som hittil har gjeldt i de besatte norske områder om besittelse og bæring av våpen.

Oslo den 22. september 1940.

Reichskommissar for de besatte norske områder
TERBOVEN.

Politidepartementet har meddelt at det tyske politi har gitt de tyske myndigheter innstruksjon om å ta de nødvendige hensyn til forsinkede innleveringer av våpen som skyldes at forordningen ikke har kunnet bekjentgjøres tidligere.

Østfold fylke, Moss, 4. oktober 1940.

L. SULL.

Omsetningskatten

er fastsatt til **3 pct.** fra 1. juli 1940, og blir som før ved salg i detalj å opkreve som **særskilt tillegg til salgsprisen.**

Efterat skatteprocenten er tredoblet vil satsene for videreføringen bli å forhøie tilsvarende, fremdeles med det for øie at opkrevningen hverken skal bringe ekstra tap eller fortjeneste.

Efter den nye beregningsmåte som blir å følge, skal det tas:

Ved salg under 17 øre ingen skatt.

Fra og med kr. <u>0.17</u>	til og med kr. 0.49	-	1	øre
— „ —	„ 0.50	— „ —	„ 0.83	- 2 „
— „ —	„ 0.84	— „ —	„ 1.16	- 3 „
Fra og med „ 1.17	— „ —	„ 1.49	- 4 „	
— „ —	„ 1.50	— „ —	„ 1.83	- 5 „
— „ —	„ 1.84	— „ —	„ 2.16	- 6 „

O. S. V.

NORGES KJØBMANNFORBUND

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Grensefeider med Trømborg

Dessverre var Sameia hovedsognets buffersone mot Trømborg. Selv om deler av Sameia lå innom Apelands territorium, markerte vi ofte høyløst og med patos at «tremberinger» var vi nå ikke, verken nå eller i overskuelig fremtid. Og når en tar i betraktning at trømboringene var aper, blei Apeland hverdagsbetegnelsen på disse territorier, med flataper, fjellaper og strandaper, alt etter geografisk status.

På søndagsskole-søndager la vi apenavnet klokkelig vekk, ellers kunne Nordre Trømborg søndagsskole bli en blodig skueplass, noe som var langt fra meninga. Ja, på søndagsskolen følte vi Sameias ariere en lett kløing på skulderbladene; det var englevingene som truet med å bryte frem. Bastardene fra Apeland følte denne kløen lengre ned, forståelig nok.

Det er ikke til å underslå at vi i Sameia var de første til å minne utenforstående, det kunne være sommergjester fra Oslo eller søskenbarn fra Mysen på besøk, om apenes lavpannede intelligens og dårlige folkeskikk. Ta for eksempel flatapene, der har en igjen for overdreven klatring i trærne. Og alle strandapene hadde flate neser, personlig hadde vi rundt Åsgård skole sett hvordan apene lå klistra tell ruta, og nesa med snørr og buser utover det hele.

Tid om annen observerte vi aper like oppi åsen ved Enerhaugen, denne bastion mot urtidsvandalene.

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler.)*

Skjellsorda lå en tid lavt i terrenget, men med forsterkninger fra Kampen i Oslo og Mysen-slekt fikk vi rødda terrenget for lavpanner. Til og med høye graner blei sømfart, det var ikke til å underslå at apene var fabelaktige til å klatre.

Jørgen var apenes ubestridte leder. Det hendte at han kom aleine inn på Sameia-territoriet, og da fikk han fritt leide. I grunnen var han en gemyttlig kar, lett stammende når han blei for ivrig. Dessuten som flatape, og nabo til O.H. Glørud, hendte det nok at det blei ei pakke sigaretter eller ei eske snus, og Jørgen var ikke den som samlet i lader. Han var romslig, like fra tenna og ner, slik at vi under vennskapelige røykskyer og med snusspøtting på fjellet kunne få nyheter fra det mørke fastland og diskutere «fotballens» fremtidige status i Trømborgriket.

Jørgen var sjølsagt kaptein på guttelaget, og mente sjøl at han snart var moden for A-laget. Det samme A-laget hadde greid fem poeng de siste fem år. Da poenget kom mot Aremark, kom det på en vanskelig søndag da Aremark bare greide å stille sju mann, de andre fikk ikke fri fra fjøset, blei det sagt. Nå mente Jørgen at han kunne forsterke laget vesentlig, og han antydte at hvis noen av oss hadde løst, – her så han markert på Rolf og Leif fra Kampen – så skulle det ikke stå på sigaretter og snus, nei.

Men vervekampanjen fikk ikke den nødvendige repons. Oslogutta var medlemmer av «Frogg», og vi andre hadde også bestemte grunner for ikke å kaste glans over Apelands fotball. Blant anna sa både'n Jørgen og apene for øvrig «bæll'n». En kan ikke tenke på å vinne en fotballkamp ved evinnelig å rope på «bæll'n».

Nok om det. De minste av oss begynte å ane røykens virkninger, stua på Enerhagen begynte en slags berg- og dalbane-karusell, og han Jørgen måtte hjem til middag. Men han lovte

å komma tebars med fullt mannskap så det kunne bli kamp. «Og jeg skal ta med bæll'n».

Og lørda'n etter kom den ordholdne Jørgen med sine plattfotball-sjonglører. Høyet var nettopp brakt i hus, og det blei skritta opp bane på et høvelig jorde. Det blei sjølsagt løvenes lek med aper. Forsterkningene fra Frogg og søskenbarnet fra Mysen gjorde grovarbeidet, Sameias helter fløy i lukene, og etter 19-0 oppga Jørgen håpet på uavgjort, og tok bæll'n til sitt tårevåte bryst, lenge før kubjella hadde markert sluttsignal.

Og flatapene viste seg som dårlige tapere. Kommet opp i skauen og med kongler og fordeler på sin side manet Jørgen sine tropper til hevn. Og denne gangen oppnådde Trømborg uavgjort.

Akk, ja, tidene forandrer seg. Nå har en eller annen suppekomité revidert sognegrensene, slik at både Bergland og Enerhagen er innlemmet i aperiket Trømborg. Vel, en får ta det med fatning, men verken flatape eller andre hevdvunne betegnelser passer liksom på oss. Kanskje skrytaper?

En av plassene som ligger i idylliske Sameia, nemlig Dammen. Bildet er tatt sommeren 1993 av Ragnhild Tutturen, Eidsberg. Tekst og bilde fra Eidsberg gårdshistorie, bind 3 av Helge Frøyset.

Den verdensvante Ludvig Field

Verdensborger, velgjører og æresborger

Del 2

Av Tord Tutturen

Ludvig Field (1862–1944) var en norsk forretningsmann og velgjører fra Rakkestad. Han levde det meste av sitt yrkesaktive liv i Sør-Afrika. Der tjente han sine penger på blant annet gårdsdrift, tresking, mølledrift, vognfabrikk og veibygging. Hans hovedkvarter var byen Nylstroom i Waterberg-distriktet i det nordlige Transvaal. Pengene han tjente donerte han til verdige trengende i Nylstroom og Rakkestad. Ludvig Field ble også æresborger av Rakkestad i 1937. Som pensjonist bodde han i Vandugbakken på Mysen.

I del 1 av denne artikkelen (Haakon 12) fulgte vi Ludvig Fields liv og virke i USA og Sør-Afrika frem til ca. 1925. I denne delen skal vi ta for oss Ludvigs samfunn-sengasjement, legatene han opprettet og hans siste leveår i Norge.

Hjem til Norge

Ludvig Field reiste mye på 1920- og 30-tallet, og besøkte Norge flere ganger. «Norge er som en stor hage», skal han ha sagt på et av sine besøk. På 1920-tallet hadde han planer om å flytte til Madagaskar, men det tropiske klimaet og malaria-feber satte en stopper for det. Han hadde også planer om å kjøpe en større gård i Norge, nærmere bestemt Herrefosser i Rakkestad i 1924, men det ble

En eldre Ludvig Field.

heller ikke noe av (uvisst hvorfor). I 1935 kjøpte Ludvig Field seg et hus i Vandugbakken på Mysen. Pensjonisttilværelsen på Mysen sto i skarp kontrast til et langt og hardt arbeidsliv i utlandet. Dette kommer vi tilbake til senere i artikkelen.

Legatene

I Ludvig Fields forretningskarriere i Sør-Afrika var den lille byen Nylstroom hans hovedkvarter. Her var han ordfører i fire perioder på 1920- og 30-tallet. Selv om det står i Hans Wålers Mysen-leksikon at Field var ordfører i Johannesburg, så er ikke dette riktig.

I løpet av første halvdel av 1930-tallet solgte Ludvig Field unna de fleste eiendommene sine i Sør-Afrika. Han beholdt ikke de rikdommer han hadde ervervet, men var generøs med både

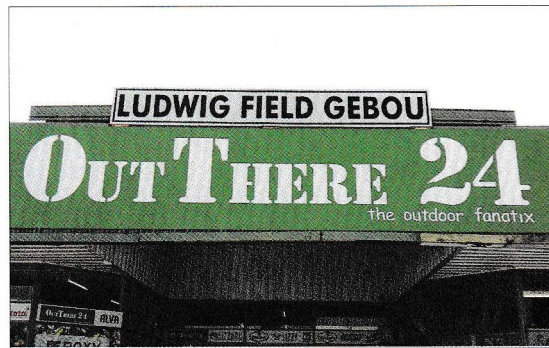
Nylstroom og Rakkestad, som fikk store legater av ham.

Han opprettet et legat i 1929 for å avhjelpe fattigdommen i Nylstroom-området. For å sikre økonomien i legatet overførte han mange eiendommer til dette. Sør-Afrika ble også rammet av økonomiske problemer og arbeidsløshet i mellomkrigstiden. Legatet ble gitt til de tre nederlandske-reformerte kirkene i Nylstroom. Leieinntektene fra eiendommene skulle gi en årlig avkastning på 25 000 kroner (datidens verdi), som så skulle fordeles til verdige trengende i menighetene. Et legatstyre med fem medlemmer fra hver menighet skulle stå for det praktiske. Ludvig var svært tydelig på at pengene ikke skulle gis til hvem som helst, og i statuttens paragraf 10 er det ingen tvil:

«I behandlingen av søknader om støtte, må forvalterne og deres etterfølgere i vervet, være særlig oppmerksomme på de aktuelle personers karakter, og det bør være en hovedregel at ingen støtte skal gis til sløser, drankere og personer som gjennom sin gjøren og laden gjør skam på den hvite rase.» (Oversatt fra afrikansk.)

Ved en annen anledning ble det skrevet følgende om fondets midler: «pengene er ikke for gasjer til predikanter eller for nybygging av kirker – men for fattige og nødlidende». På spørsmål om hvorfor han opprettet et legat i Sør-Afrika, svarte han: «Jeg synes jeg har plikt på mig til å gjøre noe der, for det er der jeg har tjent mine penge og det er megen elendighet der. Dertil kommer at der har vi ingen offentlig forsorg.»

Fondet fikk navnet «Ludwig Field Arme-Fonds», og er fortsatt i virksomhet. I dag får fondet sine midler fra leieinntekter fra næringsbygg i byen. Et av dem har det passende

Ludwig Field Gebou i Modimolle (2018).

navnet «Ludwig Field Gebou». (*Gebou* er afrikaans for bygning.)

Ga Nylstroom et rådhus

Som nevnt i del I, bygde Ludvig Field det første rådhuset i Nylstroom. I 1931, da han var ordfører for siste gang, bestemte han seg for å skjenke Nylstroom et rådhus. Han ga 2000 pund av egne midler til formålet, og utlyste en arkitektkonkurranse. Bygget er fortsatt i bruk den dag i dag, dog som en del av en større bygningsmasse hvor kommune-administrasjonen holder til. Rådhuset skal ha kostet 60 000 kroner i datidens norske kroner, hvilket tilsvarer omtrent 2,3 millioner i dag.

Legater gitt til Rakkestad kommune

Hjembygda Rakkestad ble også tilgodesett med i alt fire store legater. Det første legatet kom i 1926 og ble gitt av «kjærlighet til og taknemlighet overfor fødebygden, samt til minne om sine avdøde forældre», som det står i statuttene. Legatet fikk dermed navnet «Johannes Eilertsen Buslet og hustru Marie Rasmusdatters legat til verdige trengende innen Rakkestad herred» og beløp seg til 100 000 kroner.

Legatet ble gitt ved gavebrev 17. mai 1926 til Rakkestad kommune,

og formannskapet skulle fungere som legatstyre. Legatene hadde flere formål. De skulle i første omgang gi livrente til mange av Ludvigs nærmeste slektninger. Legatets midler skulle også gis til «verdige trengende» for at de skulle kunne greie seg uten fattigunderstøttelse. I juli 1932 kom et nytt legat på 100 000 kroner til Rakkestad kommune. I november 1936 kom det tredje legatet, dette var på hele 300 000 kroner. Hvem var så de «verdige trengende»? I statuttene for 1932-legatet kan vi lese at legatets renteinntekter skulle gis som: «understøttelse til verdige trengende personer, bosittende i og hjemstavsberettigede i Rakkestad herred, som ikke nyter understøttelse av fattigvesenet og som *findes å være arbeidsomme, ædruelige og hederlige personer.*»

St. Olavs Orden og æresborger av Rakkestad

De økonomiske krisene på 1920- og 30-tallet kom også til Norge, så pengene fra Ludvig Fields legater kom til god nytte i Rakkestad. Hans generøsitet ble også satt pris på utenfor bygda, for i 1934 ble Ludvig Field ridder av første klasse av St. Olavs Orden for «storstilet offervilje mot sin norske hjembygd».

Den 6. desember 1937 ble det besluttet av formannskapet i Rakkestad å utnevne Ludvig Field til æresborger av Rakkestad. I formannsprotokollen kan vi lese at: «Norsk-Afrikaneren *hr. Ludvig Field har gitt Rakkestad kommune tre store legater – for hr. Fields nærmeste slekt og verdige trengende i Rakkestad – med samlet pålydende ½ million kroner, som etterhvert skal stige til kr 600 000. I den anledning besluttedes enstemmig å utnevne hr. Ludvig*

Olavsridder.

Field til æresborger av Rakkestad.»

I anledning utnevnelsen holdt ordføreren en lengre tale som ble skrevet ned i sin helhet i protokollen. Ordføreren innledet slik:

«Mine herrer! Vi har idag utnevnt *hr. Ludvig Field til æresborger av Rakkestad for hans store offervilje og hjelpsomhet mot sin slekt og fødebygds trengende. Det er visstnok første gang i Rakkestads historie at en mann er utnevnt som æresborger av sin fødebygd, men det er visstnok også første gang at en ung Rakkestad-gutt forlater sin familie, sin fødebygd og fedreland og drar ut i den store verden for å prøve lykken, og kommer tilbake etter en 50 års utenlandsferd til fedrelandet og fødebygden og viser en gavmildhet og hjelpsomhet som er uten sidestykke i Rakkestad.»*

I juli 1940 skjenket Ludvig sitt siste legat til Rakkestad. Han ga fra seg en mengde verdipapirer til en samlet verdi av om lag 270 000 kroner. Totalt har Ludvig Field gitt bort rundt 800 000 kroner, som i dagens pengeverdi er omtrent 23 millioner kroner.

Etter det tredje legatet ble Field spurt av ei avis: «Hvorfor er De så snild og så storslagen gavmild overfor Rakkestad?»

Field svarte: «Jeg hadde tenkt å gjøre litt mer for fødebygda mi når jeg gikk hen og døde. Men jeg dør visst ikke så brått, og så blir de gamle og grå de av mine pårørende som jeg gjerne vilde hjelpe litt også, så jeg synes det var best å ordne dette nu. Det er jo mens man lever man har bruk for noe slikt som penger, legger Field til med et lunt glimt i øiekroken.»

Ludvig Field var ikke gift og hadde ingen barn, men han hadde en stor slekt som fikk pengegaver av ham. Alle hans søsken og deres familier ble tilgodesett penger fra legatene som en livrente og støtte til utdanning. I nekrologen sto det følgende om hans pengegaver:

«Noe som går igjen i alle hans gaver, er at de først og fremst skal være folk til selvhjelp. De som personlig kjente ham, vet også, at han vurderte et menneskes tiltaksevne, vilje og energi meget høyt, og disse egenskaper vilde han gjerne stimulere, mens han var meget redd for å gi milde gaver i slik form at de var egnet til å sy puter under armene på folk til deres egen henfallenhet.»

En eidsbergslekt og onkel Ludvig

Ludvigs tre søstre giftet seg i Rakkestad og ble gårdkoner der. Den yngre broren Einar havnet til slutt på Madagaskar hvor han stiftet familie. Den eldre broren Ole Laurits giftet seg til gården Tutturen i Eidsberg i 1882 og «gjorde eidsberging av seg». (Selv om Ole Laurits i det daglige brukte kun Laurits eller Lauritz, har jeg i denne artikkelen valgt å bruke formen Ole Laurits for at han ikke skal forveksles med barnebarnet Lauritz Tutturen.)

Ole Laurits hadde drevet Tutturen i over førti år da han i 1924 overlot

driften til sønnen. Han bygde seg en kårbolig kalt Sørli på sørsiden av gården. Det var på Sørli det fant sted et spesielt møte sommeren 1930. Da kom broren Einar på norgesbesøk fra Madagaskar, og Ludvig kom fra Sør-Afrika. Einar Field hadde ikke vært i Norge siden 1902.

Ludvig tok Einar med på en lang biltur og viste frem det nye Norge. Ludvig hadde som kjent besøkt Norge mange ganger mens han bodde i Sør-Afrika, og hadde fulgt med på hvordan Norge hadde forandret seg siden Einar og han hadde emigrert. På Tutturen hadde det også skjedd forandringer. Ole Laurits hadde bygd nytt fjøs i 1902 og ny låve i 1922, men det var i neste generasjon at resten av gården fikk en ansiktsløftning.

Ludvig Fields nevø Petter Tutturen bygde nytt bryggerhus i 1937 og nytt våningshus i 1939 med økonomisk hjelp fra onkelen. Det gamle våningshuset fra 1836 var ikke stort nok for en familie på ni, erindrer yngstemann Lauritz Tutturen (f. 1933).

Lauritz Tutturen er blant de ytterst få nålevende som husker Ludvig Field. Lauritz har tidligere skrevet om da grandonkelen kom på besøk til Tutturen omkring 1937. Det følgende er hans minner:

«Jeg kan ennå idag huske da onkel Ludvig like etter hjemkomsten kom til oss på gården i Eidsberg. Jeg var vel bare fire–fem år gammel, og jeg syntes det var så spennende å treffe en person som hadde vært med på så mye i livet. Han var så alvorlig og så fint kledd, svart dress og hvit skjorte, og så hadde han en sånn fin bil, en stor svart Nash av siste modell. Imponerende! Vi fikk også ta over en del ting, som han hadde bragt med seg fra Afrika.»

Det var store bøffelhorn, som var montert på treplater og en utstoppet kvelerslange, som fikk plass oppunder taket i storgangen. Det var visst en unge, den var jo bare omkring tre meter lang.»

Livet i Vandugbakken

I 1935 flyttet Ludvig Field inn i en liten villa i Vandugbakken på Mysen. Han kjøpte eiendommen Åstorp Søndre II – som i dag har adresse Vandugbakken 48 – av Johan Oskar og Sigrid Wiik.

Det kan se ut til at Ludvig Field kom godt overens med sine naboer på Mysen skal vi tro denne avisartikkelen:

«Som kjent tilbringer Field sitt otium i Mysen, hvor han for endel år siden kjøpte sig en liten vakker villa i Vandugbakken. Også i Mysen har hr. Field vunnet mange venner den tiden han har bodd her. Med sine mange opplevelser og erfaringer er det alltid interessant å snakke med ham.»

I et intervju med Nationen fikk Ludvig spørsmålet: «Hvordan trives De på Mysen? Jo, deroppe er det «bælsnilde» folk, sier han med eftertrykk og på ekte eidsbergdialekt». Ludvig Field var riktignok raksting, men la gå.

Ludvig Fields villa i Vandugbakken.
Foto: Aftenposten.

Ludvig og Lauritz på Tutturen omkring 1937.

Ludvig foretok en siste tur til Nylstroom i 1936, han reiste på høsten og kom hjem for godt sommeren 1937. Han levde et rolig og tilbaketrukket liv på Mysen, endelig kunne han hvile. Men Ludvig likte ikke den kalde norske vinteren, han reiste derfor – som så mange ganger før – til den franske rivieraen hvor det var et mer behagelig klima. Han reiste helst til Middelhavskysten «hvor vinteren ikke er så kald og ubarmhjertig som i Norge», som han selv uttrykte det.

Selv om han var i utlandet holdt han kontakten med hjemlandet gjennom reisebrev i lokalavisene. Det er grunn til å tro at disse var populære:

«Ludvig Field skal i vinter opholde sig i Frankrike. Han reiser en av de første dager med båt og vil ha bilen med. Field reiser alene og han har lovet oss å sende en del reisebrev fremover.»

Vi kommer tilbake til disse reisebrevene i neste bolk som skal handle om Ludvig Fields samfunnsengasjement. For å behandle dette temaet skikkelig er det nødvendig å gå tilbake til hans unge år.

Samfunnsengasjert

Allerede da Ludvig Field bodde i Sør-Afrika, viste han sitt samfunnsengasjement. I 1897 skrev han et brev til selveste presidenten i Transvaal-republikken, *Paul Kruger*. I brevet advarer Ludvig Field presidenten mot å innføre en lov som gir lokale dommere større makt til å teste lover. Dette mente han ville være katastrofalt. Han trekker inn erfaringer fra sin tid i USA der dommerne, ifølge ham, var i lommene på bankene og jernbaneselskapene. Å gi dommerne mer makt ville føre til maktmisbruk og lidelser for folk flest, og potensielt revolusjon, hevdet han. Han fikk et avvisende svar fra Kruger. Uansett viser dette brevet at Ludvig ville påvirke sine omgivelser, selv etter kun ett år i sitt nye hjemland.

President Kruger fikk snart et langt større problem å tenke på. Storbritannia og boer-republikkene Transvaal og Oranjerestaten sto på randen av krig, og i oktober 1899 brøt Boerkrigen ut. Før krigen agiterte Field mot britenes krigshissing. Han skrev innlegg i ei engelskspråklig avis som sympatiserte med boerne. På dette tidspunktet bodde Field i Johannesburg og jobbet i gullgruvene. Til tross for at han skrev anonymt ble han allikevel mistenkt og mistet jobben flere ganger. Field var en som sto for det han mente, selv om det fikk konsekvenser for ham personlig.

Mange år senere, da han hadde blitt en rik forretningsmann, delte han sin rikdom med andre, ettersom han forsto at rikdom forplikter. Legatene Field opprettet i Norge og Sør-Afrika, samt rådhuset han bygde, kan

også betraktes som uttrykk for hans samfunnsengasjement.

Under Ludvig Fields mange norgesbesøk, og senere mens han bodde på Mysen, fungerte han som observatør og kommentator til europeiske spørsmål i samtiden. Ludvig Field var en som ble lyttet til og respektert for sine meninger i kraft av sin livserfaring. Hver gang han kom hjem til Mysen eller skulle ut å reise, var avisene alltid på pletten for å få et intervju, som her fra Indre i 1937:

«Norsk-afrikaneren Ludwig Field er kommet tilbake til Mysen etter åtte måneders *ophold i sitt annet hjemland Syd-Afrika*. Vi opsøkte herr Field igår i hans lille vakre hjem i *Vandugbakken*, hvor rosene nu står i full flor ute i haven.»

I intervjuene svarer han på spørsmål om politikk og økonomi. Avisene var også interessert i historier fra Sør-Afrika.

Som gammel mann på rivieraen sendte han reisebrev tilbake til Norge som ble publisert i Indre Smaalenenes Avis og Rakkestad Avis. Her kommenterer han politikk eller skildrer sine utflukter på rivieraen. Han hadde også meninger om det meste og var tidlig ute i å kritisere fremveksten av autoritære regimer i Europa på 1930-tallet. Han fryktet for at Francisco Franco og fascistene skulle vinne den spanske borgerkrigen (1936–1939), noe de til slutt gjorde. Han kritiserte også fremveksten av Tyskland, Italia og Japan som brutale militærstater. Her fra Indre Smaalenenes Avis i 1933:

«Vi har jo to land i Europa, som motsetter sig alle overenskomster til fredens bevarelse og bare søker en leilighet til å begynne en ny

ødeleggende krig i håpet om at fordele Europas jord imellem sig selv og gjøre folkene til lydige, stumme automater bundet ned i alt. Disse to land er Tyskland og Italien, begge to under det mest brutale diktatorstyre, hvor ikke et menneske tør tale eller skrive et ord uten tillatelse fra diktatorens agenter. I tilfelle at de andre stater i Europa forsømmer å ta forholdsregler i tide til fredens bevarelse, er Europas fremtid håpløs.»

Det var sterke ord i 1933, men det bygger på hans egne observasjoner fra hans mange reiser i Europa. Han kommenterte også tilstanden i Norge:

«Det er å håpe at Norges bønder, før det er forsent, vil forstå motivene, som underligger den agitasjon, som nu føres i Norge av mange store aviser til fordel av fascismen og en ny ødeleggende krig i Europa. Der skremmes med sosialister, kommunister og meget annet, men bak det hele sitter ulvene, som alene vil deres og alle arbeidendes og produserendes underkuelse.»

Ludvig Field kritiserte partiet Nasjonal Samling allerede tidlig på 1930-tallet. Field kommenterte partiets valgnederlag i 1933 – der NS fikk kun 2,2 prosent av stemmene – da han i 1934 gikk hardt ut mot NS-føreren Vidkun Quisling: «Jeg må nesten le når jeg tenker på at den fattige Quisling trodde sig til å være mannen til å bli diktator i Norge.»

Fra andre uttalelser kan vi slutte at han hadde forståelse for de svartes situasjon i Sør-Afrika: «Det har alltid vært slik, og det er fremdeles slik, forteller herr Field, at de hvite holder de svarte nede. De er nok i navnet frie mennesker, men i virkeligheten er de ikke stort annet enn slaver. En svart kan f. eks. ikke bli håndverksmester og ikke kan han kjøpe jord, mens det oprinnelig var de som eide all jorden. (...) Det råder ennå mange

fordommer blandt de hvite mot de svarte. (...) Nei, menneskenaturen er dårlig den, sier herr Field.»

Hans skarpsinn og forretningsteft vitner om en intelligent og evnerik herremann. Han var belest, bereist og verdensvant. Ludvig Field ble en suksessrik forretningsmann med medlidenhet for de svake i samfunnet.

Gjennom reiseskildringene hans og fra intervjuer ha ga, får man inntrykk av at han hadde stor forståelse av samtidens økonomiske, politiske og sosiale forhold. Han behersket også flere europeiske språk. Han hadde en forkjærlighet for Frankrike og det franske språket. Han skrev i boka si, «A Transvaaler's Travels», at han gjerne kunne tilbrakt et helt år i Paris og kunne fylt hver dag med nye opplevelser.

Som et kuriosum av særlig interesse for leserne av dette heftet kan det nevnes at Ludvig Field uttalte seg om Narvestadbygningen på Folkenborg museum. I 1936, 16 år etter at historielaget ble stiftet, ble Folkenborg museum etablert. Året etter ble det diskutert om museet skulle overta den gamle hovedbygningen på Narvestad fra 1724. I Indre 20. juni 1941 kan vi lese følgende:

«En mann som Ludv. Field som har reist og sett meget rundt om både her i landet og andre steder, uttaler om Narvestadbygningen at den bør absolutt bevares som et kulturminne for dette distrikt.»

Den siste tiden

Det finnes et fotografi hvor Ludvig Field er avbildet sammen med noen slektninger. Det har vært utfordrende å finne ut hvor det er tatt. Det er åpenbart ikke tatt ved Fields bolig i

Ludvig Field og slektninger på Mysen (ca. 1942).
Stående (f.v.): Petter Tutturen, Nils Kraugerud,
Anna Tutturen, Klara Kraugerud,
Maren Tutturen, Elise Graarud, Bersvend Østby,
Anna Østby, Helga Tutturen.
Sittende (f.v.): Hans Graarud, Gunnar Graarud,
Lauritz Tutturen, Ludvig Field.

Vandugbakken. Det er grunn til å tro at det er tatt utenfor et hus som i dag har adresse Vandugveien 33 («Kveldsro», bnr. 77 under Vandug).

Dette huset ble bygd på 1920-tallet av metodistpastoren Anton Christiansen Ødegård (1856–1928), som i desember 1899 startet Indre Smaalenenes Avis. Etter hans død var det to av hans ugifte døtre som overtok huset. Den eldste, Karen Ødegård, tok seg av sin syke søster Ragnhild. Ifølge en annonse i Indre i 1939 tok Karen Ødegård inn leieboere på Kveldsro. Ludvig Fields niese Anna Østby (f. Tutturen) og hennes ektemann Bersvend Østby flyttet til Mysen i 1941, da Bersvend pensjonerte seg fra jobben som stasjonsmester på Elverum stasjon. Ekteparet Østby flyttet da inn hos Karen Ødegård og bodde der til 1945.

En gang under andre verdenskrig ble det antageligvis arrangert et slektstreff

eller familieselskap der, hvor Ludvig Field også var til stede. På bildet ser vi noen av dem Field var onkel til, med deres ektefeller og barn.

Ludvig Fields niese Helga Tutturen stelte for ham mens han bodde i Vandugbakken. Hun fortsatte å bo der også etter hans død, da Anna og Bersvend Østby overtok huset.

I 1942 ble Field 80 år og dagen ble feiret i hjemmet i Vandugbakken. Ikke lenge etterpå flyttet han til gården Buslett i Rakkestad, hvor hans slektninger tok seg av ham den siste tiden. På Buslett likte Field å ha det varmt. Han skaffet derfor en stor vedovn som gjorde det mulig å holde 30 varmegrader i hovedhuset.

Kårfolket på Buslett, Ludvigs søster Maren og svoger Emil Skullerud, gikk bort i henholdsvis 1941 og 1940. Eldstesønnen Klaus Skullerud tok over gården. En ugift søster, Anna Skullerud, tok seg av onkelen Ludvig Field.

Minnesteinen ved Rakkestad kirke. Teksten på steinen: «Norsk-afrikaneren / Ludvig Field / F. 27-1-1862 D. 17-1-1944 / Ridder av 1. klasse av / St. Olavs orden / Æresborger av Rakkestad / Rakkestad kommune / reiste dette minne»

Tidlig om morgenen 17. januar 1944 døde Ludvig Field på Buslett, nesten 82 år gammel. Begravelsen fant sted i Rakkestad kirke 25. januar. Familie, venner og sambygdinger møtte opp for å overvære at legatstifteren og æresborgeren Ludvig Field ble stedt til hvile. Minnesteinen på Ludvig Fields grav ble avduket i 1947 under en høytidelig seremoni.

Sluttord

Øivind Gryteland skrev i Smaalenenes Avis i 2011: «Husmannsønnen, gründeren og globetrotteren Ludwig Field kom til å sette varige spor. Her hjemme er han nesten glemt.» Det har han helt rett i. Ludvig Field har forsvunnet ut av den kollektive hukommelsen i Eidsberg og Rakkestad. Det er kanskje ikke så merkelig, Field har jo vært død i over 75 år. Ludvig Field var en betydelig skikkelse i sin samtid, men vi må også akseptere at han nå har gått over i glemselen. «Om hundrede år er alting glemt», skrev som kjent Hamsun.

Det har vært mitt håp at denne fortellingen om Ludvig Field ville være interessant og tankevekkende for leserne av *Haakon*. Mange av hans uttalelser er svært dagsaktuelle.

Korreksjoner

I del 1 (Haakon 12) skrev jeg at Fieldstraat i Modimolle skiftet navn i 2014, det er ikke riktig. Det skjedde omkring 2005–06. Jeg skrev også at Einar Field bodde på en gård i Waterbergdistriktet fra 1897. Det riktige er 1898.

Kilder:

- Blom, S. (1934). *Den Kongelige norske St. Olavs orden*. Oslo: A.M. Hanches Forlag.
 - Eriksen, T. L. (2016). *Sør-Afrikas historie: Førkoloniale samfunn, apartheid og frigjøring*. Oslo: Portal.
 - Field, L. (1925). *A Transvaaler's Travels. In Europe and the Near East 1924–25*. Cape Town: Nasionale Pers.
 - Frøyset, H. (1986). *Bygdebok for Eidsberg og Mysen. 2: Gårdshistorie*. Mysen: Eidsberg kommune.
 - Krog, R. W. (2003). *Bygdebok for Eidsberg og Mysen. 5: Gårdshistorie*. Mysen: Eidsberg kommune.
 - Nel, J. J. m.fl. (red.) (1966). *Nylstroom 1866–1966*. Nylstroom: Nylstroomse Stadsraad.
 - Reite, P. O. (2008). *Norsk utvandring til Sør-Afrika*. Ulsteinvik: Spor Forlag.
 - Tutturen, L. (2012). Ludvig og Einar: Om to møllersønner fra Rakkestad som ville se seg om i verden. *Runar: Slekthistorisk tidsskrift for Østfold*. 63/64(1/2), s. 3-11.
 - Tutturen, L. (2014). *Min slekt*. [upublisert]
 - Wadley, R. (2019). *Wateberg Echoes*. Pretoria: Protea Boekhuis.
 - Wåler, H. (2010). *Mysen-leksikon: Mysen kommune 1920–1961*. (2. opplag) Mysen: Eidsberg historielag 2010.
- Arkiver:** Digitalarkivet, National Archives of South Africa, Rakkestad lokalsamling.
- Aviser:** Aftenposten, Fram: Norsk Maanedstidning for Skandinaver i Syd-Afrika, Indre Smaalenenes Avis, Nationen, Rakkestad Avis.
- Muntlige kilder:** Signe Skjolden, Odd Skullerud, Åge Skullerud.
- Privat korrespondanse:** Lauritz Tutturen, Richard Wadley.

Skipshandleren i Santos Oppfostringsguttene fra Hærland

Av Kjell Undrum

Det storslagne omsorgssentret på Brennemoen minner oss om utvandrerene Edwin Ruud. Det har hendt at også utvandrere fra øst i Hærland har gjort seg bemerket der de kom. Anna Wilson fra Tangen fødte en presidentdatter og Thea Foss fra Mosen oppretta det store taubåtredereiet «Foss Maritime». Her skal fortelles at i Annas nabolag levde det en stillfarende oppfostringsgutt som het Ragnvald Wilhelm Alm. I 1948 finner vi ham som mektig skipshandler i storbyen Santos i Brasil.

Noen brikker må på plass

Komplekset Østre Løken har gårdsnummer 199. Anna Wilsons Tangen har bruksnummer 1. Gårdsnummer 3 heter som flere av de andre bruka Løken, men blir i dagligtale ofte benevnt «Høilund-Løkje» ettersom familien Høilund har vært eiere her siden 1927. I tidligere tider var det skole her. Bygdeboka forteller at skolemester Ole Augensen av og til gikk utover sitt pensum. Det hendte at ungene lærte å svømme, fiske og skyte tiur. Skolemesterens elevlister ble funnet i stubbloftleira under restaurering. Historielaget setter stor pris på å ha fått kopier.

Augensenfamilien solgte Løken i 1909 til Hans og Mina Horsle. Hans var født i Bærum i 1868 og Mina var født på Elgetun i 1879. Folket ble gift i 1909, men de fikk ikke barn. Blant Minas

søsken kjenner vi Sigvart Bjerke, Maren Elgetun, Hans Vollebekk og Anna Bjerke. Det ble til at Hans og Mina tok til seg Ragnvald fra Oslo som pleiesønn.

I 1927 solgte Hans og Mina Løken til Maren Høilund fra Høland. Hun var enke da hun kom hit. Men hun hadde med datteren Jenny, født 1910, og som ble gift med Leif Bjørnstad, sønnen Reidar, født 1911, som ble gift med Margit Lund fra Eidsberg og hadde slakterbutikk i Tønsberg, sønnen Torger, født 1913, og gift med Ragna Elgetun, samt dattera Karin, født 1918, som blir gift med Arthur Johansen. Torger ble bonde på Løken og det er hans sønn Tore Johan som fører livet videre på Løken.

Slik blir Ragna en niese av Mina Horsle. Torger og Ragna får en datter de

Familie og sommergjester samla på trappa på Bjerke. Huset ser ut til å være slik vi husker det fra Sigvarts dager. Det er ment at huset kan være flytt hit fra Ådal i Rødenes i 1808. Mina står til høyre og Sigvart sitter til høyre. Dagens eiere på Bjerke søndre er Svein og Tove Lund.

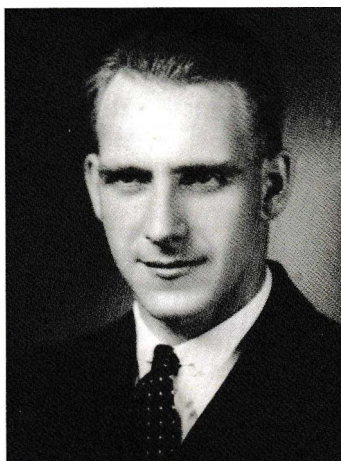
kaller Bjørg. Hun gifter seg med Arne Rud og flytter til Tosebygda. Bjørg Rud skal takkes for at vi fikk tilgang til materialet som gjør det mulig å fortelle historien om skipshandleren i Santos.

Det var etter salget av Løken i 1927 at Hans og Mina flyttet til hennes bror Sigvart som var ungar og bodde på Bjerke.

Pleiesønnen deres, Ragnvald Wilhelm Alm, ble født i Kristiania 25. august 1908. Hans foreldre er Ole Olsen Alm og hustru Sofie. Ole og Sofie bodde med tre sønner i Oslo ved folketellingen 1910. Det vites ikke hva som skjedde og som forårsaket at Ragnvald trengte fosterhjem. Men han ble konfirmert i Hærland i oktober 1923. Alt tyder på at Ragnvald må ha vært en prektig pleiesønn. Det verserer ikke historier om rampestreker.

En har ikke lykkes i å finne ut når han dro til sjøs, men i 1938 gifter han seg med en tysk dame, Anna, i Santos i Brasil. Bryllupsdagen skal ha vært 11. februar. Allerede 26. mars er han å treffe i USA. Da monstret han på som 3. maskinist på M/S Montevideo, som seiler innen norsk handelsflåte i nøytral fart. Han monstret av i USA 30. september 1941. Han er i Santos 14. desember 1943. Da monstret han på som 3. maskinist på D/S Edward Grieg. Herfra avmonstret han i Philadelphia, USA 25. september 1945. Vi leser ellers at han blir tildelt krigsdeltagermedalje i 1980.

Det neste vi leser om Ragnvald er at han feirer sin 10-års bryllupsdag i februar 1948. Det blir tydelig at han må ha opplevd et vesentlig statusløft fra avmonstrende 3. maskinist i 1945, til den tilstand han tydeligvis lever under bare tre år etter. Det er avisen

Ragnvald
Wilhelm Alm.

«NormannsForbundet» som bringer et referat fra festen. Referatet egner seg ikke for fortolkning, så vi velger å gjengi det ordrett:

Tross den herskende depresjon i all shipping har dog de norske skipsagenturer her i Santos en travel maaned. Store moderne baater er ankommet fra og avgaat til Argentina, San Francisco og andre av USAs vestkysthavner, samt New York og østkysthavner. Den Norske Syd-Amerika Linje (S.A.L.) har hatt flere av sine baater her, direkte fra Norge med store partier klippfisk og papir (Newsprint). Hver enkelt last for Santos betyr valuta for Norge. Dessuten har vi hatt Westfal-Larsens kjente baat «FALKANGER» med fullt belegg av amerikanske rundreise-turister – paa den fire maaneder lange tur fra California, rundt hele Syd-Amerika og gjennom Panamakanalen tilbake til USA. Denne baat tar med seg et større parti kaffe, da eksportørene gir preferanse til norske baater til USA paa grunn av den omsorgsfulle behandling lasten faar.

Dessuten har vi hatt en selskapielig begivenhet der forløp meget hyggelig. Skipshandler W. Alm og frue feiret sin 10-aarige bryllupsdag med en stilfull fest i sitt hjem. Den tok form av en lunsj, hvortil var dekket under aapen himmel, da gjestene var mange. Menyen besto av typiske brasilianske

retter, men «fuktigheten» var norsk, og med ypperlig humor ble det drukket meget av den væske der brystet seg av at ha gaatt over en viss «Linje» – dog uten at noen derfor gikk over «streken». Der kom gjester fra det energiske Sao Paulo og selveste «pappa» for alle norske skipshandlere, Dick W. Dyb fra Rio var kommet med fly for anledningen. Uaktet han er en meget opptatt mann, var konsul Syrdahl tilstede med sin charmante frue, der ved saa mangen festlig anledning har vaeret koloniens vertinne. Visekonsul Erling Barstad, hvis humor alltid er på høyde med Ulrikkens topp, kom ogsaa – uten frue, – han har ingen. Handelsraad Alf Syrdahl fra Rio stakk hitned, da han i embeds medfør akkurat oppholdt seg i Sao Paulo. Ikke aa forglemme var alles venn, kaptein Finn Rusti fra Bergen tilstede, med frue. Sistnevnte er forresten bosatt i Honolulu naar hun ikke er bosatt paa Baaten. – Etter et kort opphold i Belem do Pará ved Amasonflodens utløp, befinner Agencia Maritimas Norlines' representant for Nord-Brasil, herr Sigurd Eltvedt med frue, seg for tiden i Santos, men avreiser snart til Fortaleza, hvor han skal ivareta linjens stadig økende trafikk paa Brasils nordlige havner.

Det kan nevnes at ifølge avdøde skipshandler Knut Aarseths ønske blir hans firma fortsatt av hans mangeaarige medarbeidere Dahl, Alm og Primo Volpe.

«Caboclo»

Det foreligger fyldig privatkorrespondanse mellom Ragnvald og Mina Horsle frem til 1960. Vi gjengir en julehilsen han sendte i 1955. Her forstår vi at han er medeier i et firma som kaller seg – «Dahl, Alm & Volpe Ltda». De presenterer seg som norske skipshandlere.

Korrespondansen er mest av privat karakter. Men det drysser ut noen

Julen 1955

Dahl, Alm & Volpe Ltda.,

Norske Skipshandlere

Sender de beste ønsker for julen og det nye aar.

Santos - Brasil

Julehilsen i 1955 fra Santos, Brasil.

gullkorn slik at vi forstår litt av hva han tenker. Det er tydelig at han har glade minner om sitt fosterhjem, og han er opptatt av hva som skjer i hjembygda. Det er tydelig at han har planer om å komme tilbake. Han spør om det fortsatt er slik at Knut Herland kjører mjølk med lastebil, han spør ogsaa om Helge Lundebys virksomhet. Da Emma Andersen er i ferd med å selge kjøpmannsstedet Tangen er han spent på prisen, og skriver at han er interessert i å kjøpe det sammen med en annen. Han forteller at han har 5000 kroner som han kan legge i en bolig i Hærland. Han undrer seg ogsaa over hvorvidt det ville være mulig å skaffe oppdrag for ham og lastebilen.

Korrespondansen opphører i 1960. Sikkert må det være at han levde høyt på strå i mange år i Santos. Som fostersønn sparka han i tustene rundt Høilund-Løkje og søndre Bjerke.

Lastebilen «Sigvart» – et krigs- og etterkrigsminne

I tilknytning til hva som er fortalt om skipshandleren i Santos, vil jeg gjerne fortelle om noe jeg husker fra min tidligste ungdom. Det som fortelles mangler enhver bekreftelse. Det vites

ikke hvordan bilen kommer inn i bildet, og det finnes bare et lite notat som knytter den til Ragnvald Alm. Vår hjemmelsperson Bjørg har aldri hørt om den, likevel våger jeg å fortelle i tillit til min hukommelse.

På slutten av okkupasjonstida var det nedlagt *nysgjerrighetsforbud* i grenda. Om en oppdaga nye og uvante ting i hverdagen, måtte en ikke spørre. Hjemmefrontens virksomhet måtte ikke forstyrres. Det var på denne tida jeg som stor guttunge oppdaga noe jeg syntes var veldig mystisk borte hos han Sigvart Bjerke. På vestsida av låvebygningen var det snekra opp et gistent skur som var forsynt med en stor hengelås. Gjennom sprekkene kunne en se at her sto det en lastebil. Nysgjerrigheta kom etter hvert på bristepunktet og sporreforbudet ble etter lang betenkningstid brutt. Kjentfolk kunne fortelle at lastebilen var «hass Ragnvald» – han hadde bodd på Bjerke og var dratt «te sjøss». Mer ble ikke fortalt om Ragnvald. Tida gikk, frigjøringa kom. Det ble andre ting å tenke på.

Vi leser at det var i februar 1948 at Ragnvald holder sitt gedigne kalas i Santos. På denne siden av kloden skjer det at jeg den påfølgende sommeren tar akkord på å utføre arbeidet som skulle gjøres på Bjerkemosen. Et avtalt kvantum torv skulle spas opp av myra og tørkes til torvstro.

Fra denne arbeidsplassen har jeg oversikt over veien og trafikken. Stor blir overraskelsen da jeg en dag får se bilen fra Bjerke på veien med plankelass. Straks blir det kjent at to unge karer fra bygda, *Knut Westgård* og *Hans* («Hansemann» født 1926) *Vollebek* hadde trilla ut bilen, ordna med formaliteter og påtatt seg kjøring.

Men bilen hadde pådratt seg senskader etter lang tids stillstand. Den var blitt sur og grinete. Det ble humra litt over artige stubber som ble fortalt om tekniske problemer og kreative løsninger. Startvansker var tilbakevendende. Stor hjelp ble det da de fikk parkere i tunet på Elgetun om nettene. Et puff utfor smiebakken ga start på motoren *næsten* hver morgen.

Under en reparasjon på Elgetun skal det ha hendt at rattet falt av og ramla ned på bakken. Det ble vitsa med at det trilla nedover mot smia. Guttene oppnådde sympati og respekt for initiativet med lastebilen. Men de trengte sikrere grunn å basere fremtida på. Hans oppretta et seriøst transportfirma med ny bil i Råde, også med henblikk på utenlands transport. Knut gikk inn i en funksjon innen etaten som den gang het Statens Vegvesen. *Ørnulf Lislegaard* fortalte at han tok over lastebilen. Den fikk trille sine siste år som gårdsbil på Buskerud under navnet «Sigvart».

Fra det gamle album

Thoruds Café og Privathotel.

Forløperen til Grand Hotell i Storgata, Thoruds Café. Det store huset ovenfor er Solberg-gården.

Mysen.

Bergerkrysset sett fra et togtak ved jernbanen. Til venstre Svennebys hus, deretter Aas-gården.

Begge postkort utlånt fra Jul Aage Krosbys postkortsamling.